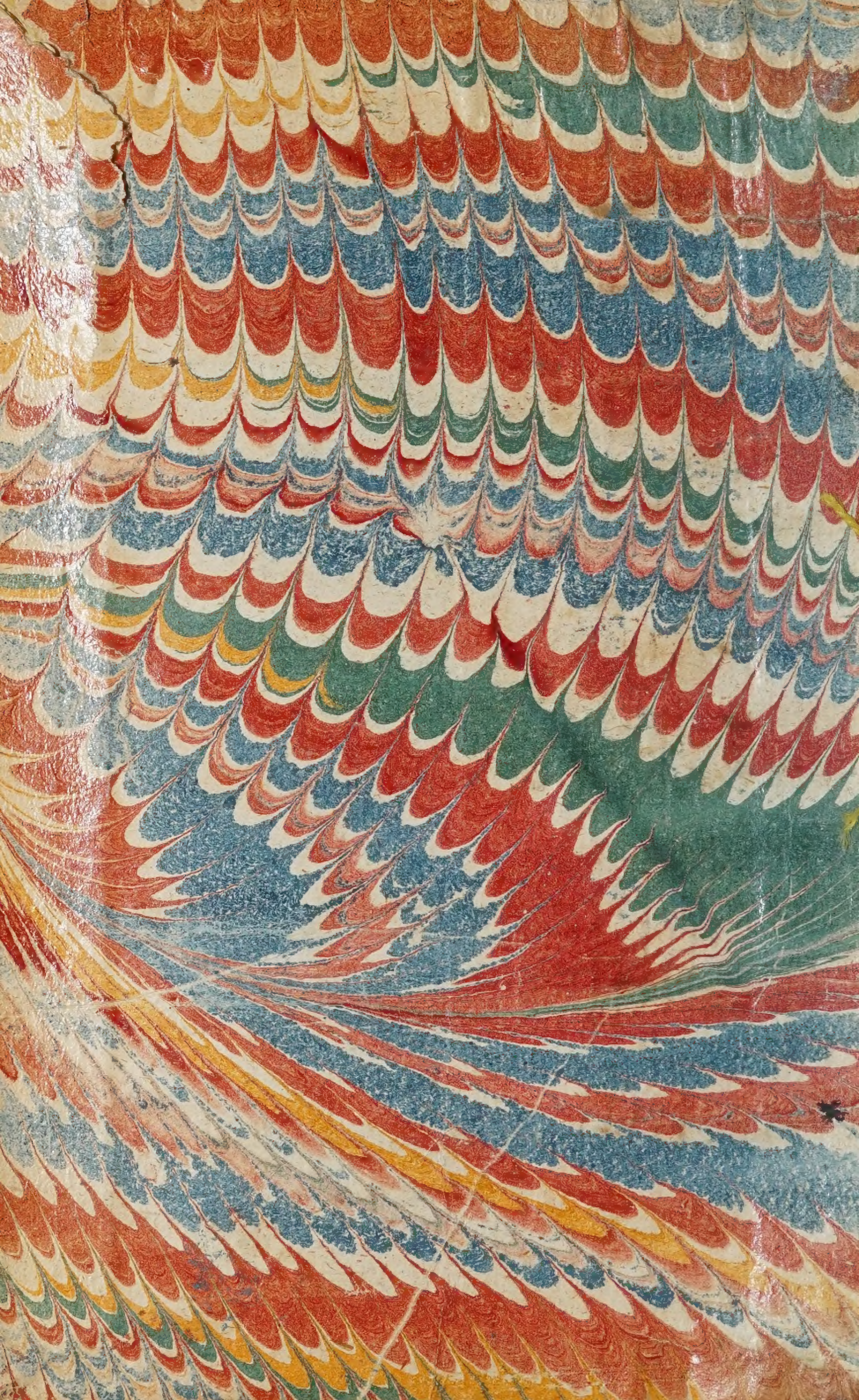

Marlianus on the Topography of Rome 1534, is admitted, though with some hesitation, by Graevius into his Thesaurus Antiquitatum Romanarum, while he absolutely sets aside the preceding labours of Blondus Flavius and Pomponius Laetus. Hallam. Lit. Hist. I. 332-3.

Rome
City

Henry Scatcherd

Bought at a Bookstall in London just
after returning from Rome
1852

Printed at Rome 1534.
by Antonius Bladus

HR
M

IO. BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANEN. ANTIQVAE ROMAE TOPOGRAPHIA LIBRI SEPTEM.

Impressor, negociator, quisquis es in decimum annum librum hunc ne imprimito, neue uendito si aduersus . P . M . iussionem ieris, fecerisue reus esto .

TABVLA Folio Linea

TABVLA

AVTHORES

Ammianus Marcellinus
Apianus
A. Gelius
Ausonius
Agathocles
Antistius Labeo
Aristides
Antonius Pius
Alphenus
Asconius
Anio Viter.
Augustinus
Antimachus
Antias
Acron
Apollodorus
Aristophanes
Blondus
Baptista Leo
Cor. Tacitus
Cor. Celsus
Cicero
Cato
Calpulmus
Critolaus
Cephalon. Gerg.
Cassiodorus
Cor. Nepos
Ciprianus
Cassius hemina
Catullus
Diony. Alicarnaseus
Diuus Hieronymus
Diuus Ambrosius
Dion
Dracon Corcy.
Epicardus
Eusebius
Eutropius
Elius
Ennius
Eumenius
Fuluius
Fab. pictor
Frontinus
Fulgentius
Herodianus
Horatius
Interpres Pindari
Iulius Capitolinus
Iuuenalis
Iosephus
Lampridius
Liuius
Lactantius
L. Florus
L. Iginius
Lucretius
Luceius
Lucanus
Martialis
Macrobius
Marcellus Iurec.
Nonius Marcellus
Næuius
Nazarius in pan.
Ouidius
Orosius
Plutarcus
Plinius
Petrus lateran.
Propertius

Plinius Iunior
Procopius
Porphy.
Pom. Letus
Plato
Probus
P. Victor, siue Sex. Ruffus
Plautus
Polibius
Pollio
Persius
Pausanias
Porcilius
Piso in ann.
Pindarus
Pandulphus Bib.
Ser. Gram.
Spartianus
Sex. Pompeius
Salustius
Suetonius
Solinus
Silius Ital.
Statius
Seneca
Stephanus
Strabo
Sisinius
Tibullus
Timæus
Virgilius.
Varro
Volateranus
Val. Max.
Vitruuius
Vopiscus
Vulpianus Iurec.
Xenon

IOANNIS BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANENSIS ANTIQVAE ROMAE, TOPOGRAPHIA.

LIBER PRIMVS.

De situ urbis Cap. primum.

Voniam, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri certóque determinari loco: ideò facturus operepretium mihi uideor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquã ad ædificiorum urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere uersatis sit prætermissum: nisi forte præsentibus hominibus, temporibúsq; tantum

satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterísque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, ut ab illis, quacunque ratione, omissa, diligenter explere ualeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus in aere, aranearũmque campo ædificia ipsa instaurasse, uel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, ab deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorũ domicilio idest à Capitolio, auspicari. ¶ Capitolinus igitur mons maiorem ubi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes: longitudo uerò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem utrunque cornu in emicycli formam, & in orbem septem fermè stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinẽ, conualle eiusdem: uel paulo amplioris, latitudinis disterminatur mõs Palatinus: qui uno latere pedũ sexingẽtorũ huic ita imminet, ut Capitolium utrunque ultra ipsum porrigat cornu. Secundum uerò latus eiusdem in ortum æstiuum uergens, est primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, cœliumque montem respiciente, duplici ferè longitudine superatur. quartum, cæteris omnibus maius, circum continet Maximum: e regione uerò Auentinum spectat. Constituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium mille, & ducentos passus continet Palatinus. Ad secundũ latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romãi ad extremã collis Quirina

lis partem in Suburram uergentem, quĩgentis perficitur pedibus. interdum tamen latitudo hæc uariatur. Longitudo autem comprehensa ab utroq; fronte inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atq; hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde uerò à Suburra, & Esquilijs, quoad . S . Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum, unde prĩcipium habere uolumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes: mox uerò, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum obliquè flectit, Auẽtinùsq; mõs à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdẽ mõtes, secundum uariam eorum formam, usq; ad Cœliolum. ulterius usq; ad portam Capenam, ipsa tantum uia Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœliũ habet, milléq; passibus uix transigitur. Capitolij, Palatiniq; mõtis situ descripto, hisq; cãpis, terminísq; circunsepto, cum Cœlius tertius urbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi uidetur. hic enim planicie Pyramidis formam ita constituente, ut basis quingentorum pedum prope amphitheatrũ sit, à Palatino disiungitur. in ea autem est uia Appia, quæ apud circum Maximum sola Cœlium à Palatino disterminat, tenditq; ad portam Capenam, relinquens à sinistra inter Cœlium, & Cœliolũ uallem pedum sexingentorum latitudine, secundum eandem uiam: nam ad portam Gabiusam circa dimidiam

partem angustatur. Longitudo à uia Appia ultra eandē portam progrediens, stadia quatuor continet: succedunt deinceps mœnia ad stadium, quæ, ad portam Asinariam usq;, cum Cœlio iunguntur. Cœliolus igitur hac ualle, uia Appia, ab ortúq; æstiuo, átq; hyemali mœnibus urbis clauditur. ambit autem prope mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipsa Asinaria, secundū muros urbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad studia duo, usq; ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æstiuum uia Labicana ab Esquilijs dispartitur. mox etiam à fronte apud. S. Marcellinum sese offerens ad amphitheatrum usq; progreditur. ambit autem duo mille, & quingentos passus: uariatúrq; eo modo, ut nulla certa forma ei constitui posse uideatur: quemadmodum nec sequētibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti uidetur, parsq; ad Tyberim latior ad dimidium ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere uidetur. mox enim prope portam Hostiensem scinditur uia obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem relinquit, diuisam à Cœlio uia Appia usq; ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie, ortúq; hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, q̃ ex uerbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem

ſtadia fermè decem, & octo complectentem muro cin-xit. In decimo tamen haud minus duodecim ſtadijs eſſe tradit. Sed huius diuerſitatis dubium tollit ipſe dum ſubiungit. Non enim totus. M. Valerio, & Sp. Virginio Coſſ. habitabatur, ſed erat publicus, & ſyluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occaſu ſolis hyemali cãpum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium conſtituentem: quorum primum in meridiẽ uergens ſex propemodum continet ſtadia, & quinq; in occaſum: urbiſq; mœnibus ambo cinguntur. ſecũdo oppoſitum parum minori tranſigitur ſpatio; quatuor uero ſtadijs quartum Tyberim, inter hunc ipſum campum, & Trãſtyberinam regionem fluentem, reſpiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, uerum cum ab Anco Marcio, non inopia loci, ſed ne aliquando arx hoſtium eſſet, additus ſit urbi, commodius relinquetur ad eam partẽ, quæ Tranſtyberinam regionem percurret: ad Eſquilias igitur tranſeamus. quas à meridie uia Labicana, ab occaſu uero æſtiuo, ualle inter Cœlium, Palatinum, & ipſas Eſquilias poſita, diuiſimus. A` ſeptentrione autem Suburra, & deinceps uicus Patricius à Viminali colle, uſq; ad thermas Dioclitiani, dirimunt: ulterius enim iunctæ cum eodem colle uſq; ad mœnia uidentur: ſecundũ quæ in portam Eſquilinam latius diffunduntur. ambitus autẽ quatuor millibus paſ. uix perficitur, nullam certam habens formam, uallèſq; interdum breueis includuntur, ut iure optimo Var. Eſquilias ipſas duos eſſe montes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab oc

cafu Quirinalem respicit. interiacet autem circa stadiũ Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à septentrione, inter eosdem colles, uallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine uero stadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, ut cum Esquilijs, ita cum Quirinali, usq; ad mœnia iungitur, ut nullo modo dirimi posse uideatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis superimpositi sunt amplissimi fornices: uerum ipsis etiam montiũ uisceribus excauatis, perfossisq; tota penè urbs (ut ait Plinius) pensilis facta est. In orbem autẽ Viminalis ipse duo mille, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo uariatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planã urbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio uero latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem uallis latitudine, ubi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam usq; propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. urbis montibus, atq; unà conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum, quanq; extra antiquum fuit pomerium, addere, non abursurdum opinamur; ut omnes partes Planæ urbis melius intelligãtur, faciliórq; sit cognitio eorum, quæ suis locis ueniunt declaranda. Is igitur collis ualli Martiæ inter sese, & Tyberim iacẽti ad stadia ultra tria plurimus incumbit,

cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, secundum muros urbis, cæteris lateribus est longior: nam millibus passibus uix perficitur; & in medio sui ad instar curuati ad cubitum brachij existit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campũ: & in orbem stadia decem, & octo plus, minus amplexatur. Tempus est iam in Planam urbem descendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminat, ab ortu æstiuo, siue Septentrione, curriculo octo propemodum stadiorum Quirinali, Hortulorumq; colle septa, ab occasu uerò paulo maiori spatio Tyberi alluuitur: ideo maiori spatio diximus propter ripas ipsius fluminis retortas. Quod si ab ea parte collis Hortulorũ, quæ Domitiani naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus; stadijs duobus peractis, ad ripam eiusdem flu. e regiõe molis Hadriani perueniemus; quatuórq; laterum inæqualium, passuum ultra tria millia complectentem, quadrangulum constituemus. relinquetur autem extra uallis Martia, quanta est inter collem Hortulorũ, mœnia urbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam; eò magis arctatur. Reliquum erat in Transtyberinam regionem transire, sed prius uidendum est quo cursu ipsam ab urbe Tyberis interse cet. Hic enim urbem ingrediens, murorumq; extremam partem, Flaminiámq; portam à sinistra relinquens, quãta est uallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur: mox uero sensim à septentrione in occasum conuersus, emicycli formam constituit; cuius conue-

xum Vaticanus, concauum uero Martius existat cāpus. deinceps, infra molē Hadriani, ad pristinum cursum redit, usq; ad primas Auentini radices; ubi oblique in meridiem uersus defluens, haud longe à porta Portuensi, urbem egreditur. At ipsius regionis situm aggrediamur. prius tamen sciendum est Ianiculi montis partem, ultra dimidiam, intra mœnia non esse comprehensam. Ea aūt pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua uerò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim urbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipso rombi formā propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, desinat autem ad portam. S. Mariæ nunc ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circundata, quinq; continet stadia. Ambit autem tota hæc transtyberina regio cum Ianiculo mil. passuū circa tria. Hæc de situ urbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconueniens esse duximus. Dictum est enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum uersus occasum, collis eiusdem nominis attolitur, qui duo porrigit cornua; unum ad Ianiculum, alterum in septentrionem, arcūmq; maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso uerò colle diffunditur ad Tyberim planicies lō

ge, lateq; patens, à sinistra montibus cincta, qui in longitudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem uariam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac aūt dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam magis mihi credat, quám ANTONIO alegreto, & ANNIBALI charo iuuenibus multiplici uirtute ornatis, ac LVDOVICO fabro fanensi uiro probo, egregiéque docto, qui eiusdem laboris participes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum æstimator hanc, uel illam non probet mensuram tanq̃ certis stadijs, aut numeris recte non sit deducta: ob eam rem desinat mirari, q forma urbis adeò est mutata, ut pristini situs uestigium uix retineat, neque Romulus ipse, si reuiuisceret, ubi suam posuisset urbem agnosceret, quod accidisse certum est propter ædificiorū ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus ualles ita sunt æquatæ, ut ubi montes ipsi īcipiant, aut desinant non facile possit dignosci. Arbitramur tamen, uel sic, hanc descriptionem non inutilem fore ijs, qui urbem non uiderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati sunt. Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponantur, eáq; dominum mutent, aut corruant uetustate: cum ipsis sæpe priscorum ædificiorum cognitionem ammittimus. quod accidere nequaq̃ poterit, si ex situs descriptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, assignauerimus.

De primis cultoribus, & conditoribus urbis. Cap. II.

VRbem Romam in occiduis partibus, iuxtáq; Tyberim flumen positam, àtq; centum, & uiginti stadijs à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea uero neq;, ut habitata sit, neq; ut deserta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugiq; ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Permanserunt autem in his sedibus usq; ad bellum troianum, priscam illam Ab originum appellationem seruantes, Horum autem regem Saturnũ fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionẽ, bello expulsus, in Italiam uenit, & cum usus uinearum, & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus, cœterum Iano defuncto ad eum solum imperium forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedémq; duce Euandro quœrentes, atq; in hunc locum, ubi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse, illósq; colle haud procul à Tyberi distante electo, struxisse castellum, Palantiumq;, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis uero annis interpositis aliam

classem græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem, ex hisque quosdam misionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponnenses, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem suam seperatim administrarunt: cæterum haud ita multo post uictum, leges, sacra cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda uerò ætate, post Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, uel, ut alij dicunt, ex Hyperboride stupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Aeneas post Ilij direptionem, in Italiam cum appulisset, prelio statim exceptus est: cumque in aciem exercitum duxisset, ad colloquium uocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniáque in matrimonium ei data, gener asciseretur. Hic deinde Aborigines, Troianósque communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus, & Latinus interierunt. Quare Aeneas, soceri regnum suscipiens, quarto anno imperij sui in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Ascanius filius succedens trigesimo anno, post Lauinij constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & trigesimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortē

Aeneæ ex Luinia natus, imperium accepit, cúmque unde triginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio reliquit, hic uerò post unum, & triginta Latino Syluio: Latinusque post quinquaginta Albæ, qui undequadraginta illud tenuit: post eum uiginti quatuor Atys, deinceps Capys uiginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo. Tyberino succedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta, post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus tradidit. Proca uiginti, & tres imperauit annos, Humitorémque, & Amulium procreauit. Amulius duos, & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis uindex regni sexus uirilis ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit. quæ duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, substractósque feræ cum Accæ uxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde uita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad cœlandam authoris Romani generis turpitudinem, nec incongrue factum est, nam & meretrices lupas uocamus, constátque hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. Martius à stabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Ro-

mo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de uirtu te quotidiana certamina, uires, & pernicitatem auxe re. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter sũ mouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminiq; datur quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur, qui adole scentia iuuenis permotus, in suspitionem expositi nepo tis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ si militudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Fau stulus cũ Romulo superuenit, à quo origine cognita pue rorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numi toriq; auo regnum restituunt. Sequenti uerò anno regni Numitoris quadrigentesimo trigesimo secundo (ut tra dit Cato) post Ilium captum, duodecimo Cal. Maias ho ra post secundam, ante tertiam Romam, ubi expositi fuerant, condiderunt. Et quanq; ut de tempore, ita de cõ ditore, mira inter scriptores uarietas existit, communis tamen opinio Romulum Martis filium urbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio urbis pa rens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam opti mus augur fuisse traditur. Solinus etiam post non nullo rum uarias de urbis authore opiniones subdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta est. Ser. autem grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, urbium discensio in uenitur, adeo ut ne urbis quidem origo diligenter possit agnosci. Nam Sal. dicit. Vrbem Romam, sicut ego acce pi, condidere, atq; initio habuere Troiani, & cum ijs

Aborigines. Alij ab Euandro, secundum quos Virg.
Tunc rex Euandrus romanæ conditor arcis.
Alij à Romulo, ut.
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. unde nec historicos, nec commentatores, uarie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & pleriq; fundant, pleriq; augent. & ad se transierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ urbi, & ciuibus nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex uultures uidit. Romulus mox duodocim, quæ res, cũ unus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo, extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati.

De Forma, & Magnitudine urbis Romuli. Cap. III.

u Rbis nouæ figuram quadrangularem Romulum designasse author est Plut. & Diony. Quadratam Romam appellatam tradit Solinus, eò q æquilibra foret posita. Sed ut de forma certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibùsue terminis finiretur incerta, & uaria. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuisse: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos be-

ne procedit, quod ait Cor. Tac. Capitolium Romanũm
q; forum à Tatio rege Sabinorum urbi additum. cuius
uerba, sunt hæc. Initium igitur, & quod pomerium Ro=
mulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à fo
ro Boario, ubi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia
id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi
oppidi cæptus; ut Magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spasijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias ueteres, tũ
ad sacellum Larium, forumq; Romanum, Capitolium
non à Romulo, sed à Tito Tatio additum urbi creditur.
Sicq; manifestum esset Tatium deducto muro à saxo
carmentali in occasum ad uiam, quæ nunc haud longe
abest à Tyberi; inde in meridiem usq; ad circi Maximi
partem extremam, conuersóq; mox in ortum æstiuum,
paulo ultra Amphitheatrum, hincq; ad forum Neruæ,
& tandem ipsum murum cum altero cornu Capitolij
coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem inclusisse. Sed cum constans sit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam, in noua urbe à Romulo
cõprehensam, Liuiusq; in bello aduersus Sabinos Capitolium urbis arcem fuisse ostendat: cumq; in urbis ampliatione post Romuli mortem quid, quòue tempore, &
quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquã de primæ urbis parte, faciat mentionem,
existimamus urbem à Cor. descriptam non magis Tatij
regis, quã Romuli esse monimentum. nec obstat quód Liuius dicit Romulũ primum, Palatinum, in quo erat edu

catus, muniuisse. in eo enim uerbo primum, uim esse hāc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit, Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, ut suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodū iecerat fundamēta urbis, illius dico, quā, cōtra eiusdē Cor. opinionē, īcipere à sylua, q̄ erat in Ara Apollinis, & ad supciliū scalarū Caci, ubi postea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinū. Quód mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullū huius rei authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Coelium; seperantésq; habitationem alter ab altero in proprijs locis utriq; uitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius uerò Capitolium, quod ab initio cœperat, & quirinalem rupem: forumq; ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani utuntur. Quanq̄ Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios uelle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos idest Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœliū, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuio apertissime eos dissentire inferius, ubi de uario urbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus non uerisimile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum

Plut.

Plut. uellit mille domos tantum fuisse, Dionysiusq; cum conditoribus urbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

De Portis urbis Romuli. Cap. IIII.

E portis autem urbis Romuleæ *sic habet* Pli
d nius. *Vrbem tris portas habentem* Romulus *reliquit, aut (ut pluribus tradentibus credamus) quatuor.* Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. *communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à* Romulo *ferunt relictas, fuisse,* Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalémq;, *à matre* Euandri *denominatam, à dextera sub* Capitolio *inter saxum tarpeiū, &* Tyberim: *eregione ædicule diuæ* Caterinæ *nunc dirutæ. & uersus circum* Flaminium, *ut inquit* P. Victor: *quam* Blondus *ad primas* Auentini *radices ponit, & præter historiæ fidem,* Liuijq; *authoritatem ipsum collem in urbem* Romuli *cōprehendit: dúmq; huic suæ urbi portas accommodare, uerisimilémq; suam opinionem efficere conatur, aliò ipsas portas, q̃ fuerant, traducit, & ex uno in alteꝶ labitur errorē.* Liuius *enī ipse septimo belli pu. loquens de uico* Iugario, *clare docet* Carmentalem *portam fuisse sub* Capitolio: *sed apertissime* Plut. *in* Camilli *uita.* Ad Carmentalem, *inquit, portam* Pontinus *contendit, ut quid ageretur per silentium specularetur; nam huic* Capitolium *maxime directo incumbit: &* Solinus *his uerbis.* Pars *infima capitoli*

ni montis habitaculū Carmentæ fuit, ubi & carmentale nunc fanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuisse extra ipsam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auentinum. Quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monstrare Herculi portam Carmentalem, quæ nimirum, si ad radices Auentini, post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea nomen fuit, ꝙ per eam egressi Fabij ad Cremerā Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipsam senatum haberi; ꝙ ea egressi sex & trecenti Fabij apud Cremeram omnes interfecti sint, cum in æde eiusdem Iani. S. C. factum esset, ut proficiscerentur. Sed ad reliquas ueniamus. Romanam in hortis ædis diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem author, cum ait. Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus ĩ quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, ꝙ proximus aditus erat Romam. sunt tamen qui Mugoniam, quæ & Trigonia à tribus angulis est de nominata, ibi restituant, quibus si assentiri uolumus, dicemus à Romulo prius Romanæ, deinde ab euentu, hoc est à mugitu boū, uel ꝙ per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomen sortitam esse. Sequitur Pandana, dicta, ꝙ

rebus illatis in urbem panderetur, eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var. uerba. Laurentalia ab Acca Laurẽtia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam ad Sepulcrum Accæ; qui locus extra urbem antiquam fuit, nõ longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ nomen adeptam, postquam Romana Mugoniæ sumpsit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, uelle hanc fuisse non Romæ, sed Saturniæ urbis, qui dum probat Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium montem, sic sequitur. Eius uestigia nũc manent tria, ꝙ Saturni fanum in faucibus, ꝙ Saturnia porta, quam Iunius scribit, ibi, quam nunc uocant Pandanam; quæ ultima uerba inuunt. Pandanam fuisse à Romulo constitutã, eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui uerò uolunt Romulum urbem quatuor portarum reliquisse; quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumq; iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cunque ex alia parte acerrimo prelio certaretur; subito fama pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui aditum tuebantur territi profugerunt; cumq; Sabini per portam patentẽ irrupturi essent, fertur ex æde Iani ꝑ hanc portã

magam uim torrentium undis scatentibus erupisse, mul tásque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine deperijsse, ea re placitum, ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium, fores Iani resera rentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nulibique legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur.

De uario ambitu, & mœnibus urbis. Cap. V.

d

VM Romulus, urbe noua constituta, quæ ad deorum religionem, hominúmque iura pertinere uidebantur, curaret, Romani interim alia, atque alia loca appetebant, ut urbs indies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quā ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, móxque Alba euersa, duplicatóque ex illius ruinis ciuiū numero: Tullus Cœlium urbi addidit, Equiliásque, authore Liuio, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Esquiliásque, nundum urbi adiectas, au

xiſſe. Secundam autem urbis ampliationem capto Poli torio, omniq; multitudine Romam traducta, fecit An=cus. qui cum circa Palatium ſedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, átq; arcem, Cœlium Albani impleuiſ=ſent, Auentinum nouæ multitudini conceſſit. Multis de inde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculũ quoq; urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; foſſam in planioribus urbis circunduxit. Hinc conſtat Auentinum non fuiſſe urbis Romuli partem, ut putauit Blon. minus diligenter Li=uij uerba conſyderans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipſum extra urbem, ſic collocat. Aediles ex tra portam Tergeminam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt. eodem modo & Gellius, eius uerba hæc sũt. Auentinus ſolus, quæ pars non longinqua, nec infreqũes eſt, extra pomerium eſt, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit, neque poſtea Di uus Iulius, cum pomerium proferret, intra urbis fines in cluſerunt. Cauſam eſſe ait Meſſala, ꝙ in monte Remus urbis condendæ gratia auſpicatus, aues irritas habuerit, ſuperatuſque à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Authore poſtea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui urbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalémque quinque collibus addens, ur=bis ambitum ampliauit. Muros uero ruderibus, uillibuſ=

que structuris ædificatos Tarquinius supbus primũ cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & usum ammisisse uidentur, licet Carmentalis diutius suũ retinuerit, Et constructio urbis regum tempore ulterius, ut testis est Diony. non procèssit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cum antiqui uellent urbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, usq; ad Miluium pontem producere, prohibuere aruspices, quia non licebat in urbe comitia facere, & milites legere. hinc Cic. ad Atticum, Sed casu, inquit, sermo à Capitone de urbe augenda à ponte Miluio ad Tyberim: pauci secundũ mõtes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi Martium. Quare arbitror magna parte urbis Planæ ædificijs occupata, Senatum sæpe agittauisse de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem Blon. uellit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem esse, falsum esse ostendit Apianus, cum ait Syllam ulterius progressum exercitum in càmpo Martio ante urbis portas statuisse, & cũ hic collis Campo Martio immineat, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle Hortulorum, ut etiam idem cápus in urbem, contra omnium opinionem, sit receptus. Non tamen Fuluij approbamus sententiam, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim est, Martium appellari, murósq; urbis Capitolium non excesisse, putet.

Nam & si hoc ueꝝ est tpe regum, quod dubito, ultra tamen ipsum montē Consulum, aut imperatoꝝ tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquissimam esse. quod si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, ꝙ per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non uideo ubi locoꝝ ipsa possit collocari, ut Tyberis per eam labi potuerit. Præterea nō dicimus theatꝝ Pōpei, thermas Agrippinas, Mineruæ templū, circū Flaminiū in cāpo Martio: sicut Ouile, uillā Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partē urbis Planæ, prisco ēt tpe, fuisse intra urbē, deducto uidelicet muro à Collina ad Tyberim, eregione muroꝝ ab Anco in Transtyberina regione collocatoꝝ, Flumentanamq; portam, ubi nūc est, longo tpe post translatā. Nec obstat q̃d isti falsò referūt: Martiū cāpū appellatū, quidquid inter Capitoliū, & Tyberim est; cū Liu. dicat quidquid inter urbē & Tyberī, q̃d scđm nostrā opinionē, bene procedit, cui ēt. P. Vic. suffragari uidetur, uiā Latā, foꝝ Suariū, Pilā Tyburtinā īter mōtes & Tiberī iacētes ī septima urbis regiōe statuēs. Pli. āt tradit ābitū urbis suo tpe mili. pas. xx. fuisse. Vopiscus uerò Aurelianū īp. muros urbis sic āpliasse, ut. l. prope milia eoꝝ ābitus teneret. Sed Marcel. dubitationē tollit, cū īquit, Vrbs Roma est, quæ muro cīgeretur, ut Alphenus ait. Roma ē ēt quātū cōtinētia ædificia eēnt. Pli. itaq;, dū. xx. mil. passus scribit, & Vopiscū, dū quinquaginta, Romæ, & ædiū cōtinētiū cōsyderasse dicimus ābitū. Sciēdū āt mœnia urbis sæpe a

barbaris apta, & á maioribus, instaurata ambitũ uariũ habuisse. Magnã uero partem Honorium, & Arcadiũ restituisse, uetus in marmore supra portam Portuensem incisus hic index ostendit.

IMPP. CAES. D D. N N. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E SVGGESTIONIBVS. V.C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem urbis nostro tempore uix passus mil. tredecim implet. Mœnia uerò utrum in ipso permaneant prisco uestigio ueteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi persuadere poteram, antiquos ita distortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros posuisse. re deinde diligentius consyderata, inueni situs ipsorũ optimã eos habuisse rationem. quia si orbicularẽ, aut quadrangularẽ, uel quãlibet aliã, certam formã urbis constituere uoluissent, eueniebat ꝙ muri interdum per montium crepidines ducti, interdum uero per ualles montibus extra relictis facile, perfossa, & excauata parte montis apposita, ab hostibus euerti potuissent, aut ualle intus existente, ex montibus uicinis, superiorique loco ci

nes opprimi. Quare secundum montium circuitum, pérque ipsorum radices deduxere muros, ita ut, ubi accliuis fuisset locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentque intro effossam terram, donec montem ipsum æquarent, ne aqua defluens muros ledere posset. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanámque portam, rursúsque inter Asinariam, & Gabiusam, & alibi, etiam per ualles mœnia deducta, respódemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui urbi immineret, breuissimásque esse ualles, quæ si extra relictæ fuissent, muris radicibus montium appositis, deformem, & multis in locis inutilem, urbem reddidissent. Quapropter credimus super fundamentis priscis muros nunc existentes, extructos esse. Quid enim erat cur ij, quibus muros instaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua ut iacerent fundamenta, cum prisca longe minorem impensam, & laborem desyderarent?

De Pomerio urbis. Cap. VI.

P Omerium uerbi uim solũ intuentes post mœnium interpretantur esse, est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inagurato consecrabaut, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium ꝙ neque habitari, neque arari fas erat, non magis ꝙ post

murum esset, quam quod murus post id, Pomerium Romani appellarunt, Liuius. Sæpe tamen pro totius urbis ambitu, locóque certis finibus præscripto accipitur. Gellius enim tradit Pomeriũ facere finẽ urbani auspicij, ibique nõ nullos cõmemorat, qui Romanũ propagarũt Pomeriũ. Sed post Syllã ferè oẽs gloriæ, honorísque magis cupiditate, quã necessitate adducti, id fecere, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomeriũ, inquit, auxit Claudius more prisco, quo ijs, qui protulere ĩperiũ; & terminos urbis propagare datur, mox subdit. Et quos tũ Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis pscriptũ: Quod enĩ pomeriũ propagauerit, multa extant exẽpla, ut in tabula ænea in Lateranẽsi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effosso superioribus annis apud Cloacã diuæ Luciæ. cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAꟻIT TERMINAꟻITQ.

Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nulibi inueni es. Vopiscus uero scribit Aurelianũ imperatorẽ adhibito senatus cõsulto muros urbis dilatauisse, neque tũc quidã

addidisse Pomerio, sed postea; cũ non liceret, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauisset, Pomerium propagare. At tam uaria est de urbis ambitu, atq; Pomerio opinio, ut nemo possit singulis quibusq; temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis uelit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit signum certum, quo dignoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Legimus autem secundum uiam, quæ est ab urbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuisse plena. Vnde Aristides ipsius urbis incredibilem ostendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Descendit hæc usq; ad mare, ubi Commune emporium, communisq; omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio, quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quominus sit pariter, & in medio: quidquid nunc Italiæ restat, completum iri uniuersa mihi uidetur: unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis antiquis quæ hodie non sunt. Cap. VII.

Q Vemadmodum ambitus urbis uarios terminos cõsecutus est, eodem modo & portæ: quarũ non nullæ in Pomerij ampliatione intra urbem relictæ, & usum, & portarũ nomen licet ammiserint, multæ tamen translatæ pristinum retinuere. multæ etiam nouum adeptæ sunt. Et quanquam aliqui

Ser. Tulli, Augusti, Aurelianíque tẽporibus ausi sunt, certo numero posito, proprium, & nomen, & locum illis constituere: nulla tamen ratione, nullóue authore, quod scripsere, comprobarunt. Pli. autem quatuor, & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc uerba. Mœnia eius collìgere ambitu imperatoribus, censoribusque Vespasianis. M. P. XIII. complexa montes. VII. Ipsa diuiditur in regiones. XIIII. Capita singularum. clxxv. eiusdem spatij mansura currente à capite fori Romani statuo ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ semel numerentur, prætereantúrque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. Efficit passuum per directum. XXX. M. D. LXV. Ad extrema uero tectorum cum castris prætorijs ab eodem miliario per uicos omnium uiarum mensura colligit paulo amplius. LXX. M. passuum. Cum sermonem forte haberemus de portis antiquæ urbis cum uiro præclarissimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo incidissemusque in uerba illa. Ita ut duodecim semel numerentur, prætereanturque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. rogauit me ille, ut est omnium bonarum artium studiosissimus, quid ea in loco sibi uellet Plin. Ego ueró qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, ut de re dubia, & difficili eximprouiso respondeam, sententiã meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est ex ipsis portis aliquas esse: quæ duo, & plura habuere no

mina, quas uult semel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, siue Flaminia.
Quirinalis, siue Aegonensis, uel Collina.
Numentana, siue Viminalis.
Ianualis, siue Sabiusa, quæ ducebat in Sabinos.
Esquilina, siue Taurina.
Neuia, siue Labicana.
Cœlimontana, siue Asinaria.
Capena, siue Appia.
Tergemina, siue Hostiensis.
Portuensis, siue Naualis.
Ratumena, siue Veientana.
Triumphalis, siue Vaticana. His semel numeratis, si

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduscula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquissimas esse nemini dubium est, prætereantur, relinquentur sequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiusa,	Lauernalis,	Prænestina,
Latina,	Ferentina,	Libitinensis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus si duodecim, quas dicit semel numerandas, addideris, ad numerum. XXXIIII. portarũ, tres tãtũ deerunt quas nulibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos scriptores mẽtio est de tribus, ultimo loco

positis. Insuper non Pli. ætate, sed diuersis temporibus prædicta nomina portis imposita esse arbitramur: Plinium que cum ait, sunt hodie portæ urbis triginta, & quatuor, non solum de portis urbis: uerum etiam de ijs, quæ erant in suburbijs intellexisse, cum appellatio urbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. sunt qui legunt. XXIIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poneremus, cum illarum nullus usus, neq; uestigium extet, superflua certe uideri posset. Quare ad utiliora transeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt. Cap. VIII.

a Mbitum urbis à nobis iam dimensum, mœnibus, & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu hyemali, Tyberiniq;, flumis ripa: à qua muri. C. XX. pas. producuntur, priusq̃ Flumentanam Portam attingant: denominatam, ut Blon. uelle diximus, q̃ Tyberis per eam aliquando laberetur in urbem. Ipsa, inquit, indicat positio, quia nulla, inter omnes urbis portas, ita Tyberi est apposita, ut eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex uerbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse, cum Flumentanæ, ei nomen

erat. Procopius uerò in loco editiori eam ponit. Liuij etiam uerba innuũt olim à Capitolio procul esse, quæ hæc sunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portã Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Quod si campum Martium extra urbem relinquimus, non uideo quomodo Appiani cum Liuij conueniant uerba: At cum dictum sit mœnia, quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per urbem planam, usque ad Tyberim, e regione scilicet murorum structorum ab Anco in Transtyberina regione, existimamus portam ipsam in ripa eiusdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xisti, tunc positam esse: aut certe in fine uiæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæque sortitam nomen, quod ad fluuiũ pertineret, non autem quod per ipsam fluuius in urbem laberetur. Cic. quidẽ ad Atticum scribens tanquam de porta urbis antiqua ita meminit. Nescio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolas non faciam meos. Qui uero extra antiquum pomerium ipsam statuere, mœnia in quibus nunc est, a Belisario condita putãt, nos uerò non condita, sed super aliorum murorum fundamentis instaurata, eáque multo tempore ante Belisarium fuisse; mœnibúsque, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatináque addita, Flumentanam eò, ubi nũc est, translatam; aut certe extra pomerium triumphalem arcum fuisse, Sed eo in loco, ubi nũc est, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à uia, quam Flaminius strauit. Porta

Populi nunc dicitur. ab hac muri per collis Hortulorum radices pas.ultra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur Portæ, cui à Collatia oppido prope Romam, in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatæ, nomen inditum esse scribit Sex. Pom. Liuius, Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas nostra morem appellandi in Collatia, quidquid e regione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc uocant à proximo Pincij senatoris olim Palatio cuius, uestigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum posita Theodoricus Ostrogothorum Rex Rauenam misit, author Cassiodorus. Sita autem est in eodem Hortulorum colle, &, ut Flaminia, aquilonem spectat. Interiectis deinde stadijs sex peruenitur ad Portam Quirinalem; priscis temporibus ita denominatam, quod ea in collem Quirinalem iretur, siue quod proxime eam Quirini Sacellum. Aegonensem etiam, quod in Quirinali esset, qui, ueluti sine angulis, Aegenos appellabatur, dixere portã. Quod autem postea à Quirinali mutatũ sit nomen in Collinam docet Var. Salariæ nouissime, quod adhuc immutatum retinet, nomen est consecuta; quia per eam Sabini sal à mari in urbem deferrebant. ortum æstiuum prospicit, sicut Viminalis, quæ quarta in ordine stadijs quinque distat à Collina. Viminalis autem est nuncupata, quod ibi uiminũ sylua fuisse uidetur, uel à Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liuio) Ficulensi nomen etiam fuit, à proximo extra ipsam loco, ubi figlinæ olim fiebant Nũc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope

Salariam

Salariam fuisse probat Suet. de Nerone loquens, in hūc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam uiam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Esquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, media est Porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad posteros facere nomen. Subit Porta nunc. s. Laurentij, quam Tiburtinam esse, & in aqueductu aquæ Marciæ conditam, diuersámq; ab Esquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, q̄ Strabo in campo Esquilino duas urbis portas; alteram Esquilinam tunc clausam, alteram Tiburtinam esse, memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næuiam ipsam collocat Esquilinam, quam Liuius in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his uerbis. Itaq; Cos. Valerius, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciere perfugæ, multóq; plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde. T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultatum obsidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus. Consulum alter. L. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hisq; primi apparuere ho-

ſti. Herminius, ubi tumultum ſenſit, concurrit ex in ſidijs, uersíſq; in Lucretium Hetruſcis terga cædit, dextera, læuáq; hīc à porta Collina, illinc à Næuia red ditus clamor. Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat poſtea conditam fuiſſe in forma arcus, ubi nunc eſt, clauſa Eſquilina. Recte ne ſentiat, uideamus. In primis autem ſciendum, tempore quo condita eſt Tiburtina, mœnia ne ſint propagata. Si ſunt, non uideo cur Eſquilina magis non ſit tranſlata, quam clauſa. Si uero non, quid erat cauſæ antiquiſſimam, eandémq; celeberrimam claudendi portam, quo nouā excitarent? quare haud me pœnitet eorum ſententiæ eſſe, qui uolunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum: non ipſam in forma arcus extructam: cum conſtet uſq; ad Auguſti tempora apertam fuiſſe, de qua Cic. Sic meminit. Cū ego Coelimontana porta introijſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Eſquilina introijſſe homo promptiſſimus laceſſiuit. Sin Tiburtinam eſſe concedimus, Eſquilina inter hanc, & Numentanam, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quā inter Næuiam, ipsámq; Tiburtinam: cum Liuius libro ſexto ſecundi bel. pu. oſtendat Collinam, Eſquilinámq; inuicem prope fuiſſe, Commemorans Flacum porta Capena cū exercitu Romam ingreſſum, media urbe per Carinas Eſquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Eſquilinam, Collinámq; portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coss. circa portas Collinam, Eſquilinámq; ponere caſtra. Vnde ſi Eſquilina erat, ubi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulē

Capena ingreſſum in Carinas, inde per Eſquilias ad portam ipſam peruenire: cum magis rectum, breuiúſq; eſſet iter per Cœlium, aut Labicanam uiam. Quare magis inclinat animus ut credam portam nunc S. Laurentij Eſquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, ubi Eſquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent ſtadia; ut in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtináq; commode potuerint collocari. Non enim ſequitur, Eſquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiam nunc eſt clauſa. Eſquilina ab Eſquilijs, ubi ſita eſt, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis uergit, quemadmodum Næuia; quam Varro, à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui uelint non portam, ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco ueteris fundamenti ueſtigio, non uideo, ſecundum ordinem portarum à Liuio poſitum, cur potius alibi fuerit, quam eo in loco, qui ad uſum portæ commodiſſimus uidebatur. Ego tamen ipſam aliquando aſcendi, & omnia diligenter perſcrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum eſſe, iudicarem. uerum cum arcus triumphales ſoleant in uijs ducentibus ad portas excitari, uariúmq; ambitum urbis fuiſſe probauerimus; potuit aliquando porta prope exiſtens in ipſum arcum, minore facto, uel ampliato pomerio,

transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana, nunc uero Maior nuncupatur. Hinc uero ad Cœlimontanã, à Cælio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio. & Q. Minutio Coss. tactam de celo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, ut aiunt, asinorũ, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc uero. S Ioannis ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiusa; quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiusæ autem obtinuit nomen ꝙ recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta. stadia propè quinq; à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idq; immutatum adhuc retinet. Est autem prope ædem diui Io. Euangelistæ, in hyemalem ortum uergens, stadia quinq; cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena. dicta (inquit Ful.) à Capenatibus, Latinis populis, ad quos mittebat, uel à Capenate flu. ut tradit Silius Italicus, cum inquit.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verum ꝙ à Capenatibus Capena nuncuparetur, authorem non addit, neq; Silij carmen à Flu. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum uenisse, ac eius consilio, auxilioq; ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen

fuisse. Ser. uero grammaticus huiusce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam super eo Vir. emistichio, Lucósq; capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iusta Camœnas est, nomen accepit Asc. etiam scribit extra hanc portam Lucum, & Aedem Camœnarum esse: propterea Camœna à non nullis olim est appellata, nunc uero Porta. S. Sebastiani. Et certe nullum est dubiũ, quin sit hæc Capena, cum à. P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur, Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui uiam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim sæpe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille cæcus uiam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam, qui Fontinalis nomen ascribant, à fontium ubertate, propter illud Mar.

Capena grandi qua pluuit gutta.

& Iuuenalis. Madidámq; Capenam. Quod ideo dictum arbitramur propter aquæductum super eam deriuatum; uel quod inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad. Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magnis aquæ, usq; ad Piscinam publicam. Restat ultimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem uergens, ut Appia. Tergemina dicta est à uetustissima illa, per quam tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & pro-

pe Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa uestigia inter proximas uineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc uerba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite usque ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam. & mox. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, ubi Tergemina porta. Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquãdo est appellata, nunc. S. Pauli. distat à Capena stadia fermè octo. Ab Hostiẽsi deĩde muri ad Tyberim stadia duodecim implent. À Fluuio uero ipso ad Portuensem trastiberinam Portam stadium dimidium uix intercurrit. Portuensis enim inditum est nomen, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imp. excitatum. nunc Portam Ripæ uocitant. ad occasũ solis hyemalis ptinet. Hĩc deĩceps ĩ Ianiculũ ascẽdẽs, septem stadijs, uel circa, peractis, ad Portam nunc. S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidã ab Aemilio uiro consulari, siue ab Aurelio Imp. nomen sumpsisse autumant: quidam uero à uia Aurelia, non nulli uiam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos uocaretur, sicuti de Portuensi, incertum habemus; neque solum de nomine, uerum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, &, à basilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extram portam Aureliam iactu lapidis impositum. Sed uelim scire utrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & ubi. Si erat, miror à Procopij ad nostra tempora ita cũ

mœnibus euanuisse, ut nulla prorsus extent uestigia. nisi uelimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatam. quare uidendum est ne apud Procopium, Aeliam sit Legendum, sitq; ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaq; magis ad pontis, & molis ornatũ, quam q̃ esset necessaria; ibi prope porta Vaticana existente, hoc enim modo sequeretur, Pancratianam Aureliam esse. & certe uia ab ipsa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum secundum urbis muros descendens inuenies Portam, quam Subtus Ianum, q̃ Ianiculo subiaceat, nunc uocant, olim Septimianam à Septimio Imp. denominatã putant: ex eo q̃ Spartianus de ipso Septimio loquẽs Septizoniũ, Septimianásq; thermas in trãstiberina regione ad portã sui nõis extitisse, cõmemoret. aiũtq; Septimij nomẽ super ipsam lectũ esse, priusq̃ Alexãder Pont. VI. eã instauraret, ibiq; Ianũ Septimianũ, Septimianãq; Arã fuisse. Blon. aũt Fontinalẽ appellat. i. deabus fontium sacram. Extãt, inquit, adhuc magnæ molis muri scatentiũ adhuc fontiũ receptacula sub mõte, qui Aureus nuncupatur, ipsi portæ proximo. Liuius. Aediles, inquit, alterã porticũ ad portã Fontinalẽ, ad Martis Aram, perduxere. Quod autem hæc sola possit esse Fontinalis, inde certum habemus, quia nulla est porta alia, qua in campos Vaticani iter esse possit, nullo ponte, Sublicio excerto, ad Tyberim existente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexisse scribit, qui

eum procul ab urbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorũ mentio frequentior est apud scriptores. Cic. campum Vaticanum fieri quasi Martium. Præterea Liuius primo, & tertio ab ur. co. de Capena, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit ut existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit urbis porta, potuit aliquando accidere, q̃ à Septimio instaurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta. nam(ut diximus) pleriq; fundant, pleriq; augent, & ad se transierunt nomina. spectat septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberi iugera septem. Fluuius deinde ipse per stadia duodecim, uel circa, loco murorum, usq; ad portam Flumentanam, urbem planam, campum, & uallem Martiam ambit. Si quis autem urbis circuitum ex positorũ stadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia pas. ut diximus, non excedere. Turres uero ipsorum murorum trecentum & sexaginta numerantur: quarum multæ sunt collapsæ: multæ ita uetustate corrosæ, ut in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquã esse desijt, tamen ex Blon. opinione locum, ubi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripam, cuius fundamentorum moles extat, & uia ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, areãq; basilicæ S. Petri subie-

cta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Iosephus, Vespasiani, & Titi describens triumphum. Dicit enim ipsos imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes transiuisse, ubi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur: & cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, uotis rite celebratis ad portam recessisse, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in uita diui Petri, à diuo Hieronymo, siue à Damasco papa scripta, est mentio. ibi enim legitur Beatũ Petrũ fuisse sepultum in ecclesia sui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronillæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: ubi obeliscus est Caij prĩcipis. Suet. commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipsius Augusti Mausoleum fuisse ostendit Suet. & Stra.

LIBER SECVNDVS.

De uarijs nominibus Capitolij. Cap. I.

Postquam urbis situm, uariumque ipsius ambitum descripsimus, murisque, ac portis eum sumus complexi: reliquũ est ut eo ordine, qui præcessit, quid, quòue tempore, & à quibus, singulis in

locis sit excitatum, indicemus. Exordiamur itaq;, tam que à capite á Capitolio; qđ, ante urbem conditá, ab antiquo oppido nomine Saturnia, sub ipso monte existente, Saturnium montem appellatum memoriæ prodidit Var. Plinius, Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est, Antipolis ubi Ianiculum, in parte Romæ. alij uero quod Saturnus ibi habitauerit. ut Virg. his carminibus.

Hæc duo præterea desiectis oppida muris
Reliquias, ueterumq; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex. Pom. ait Saturniam Italiam, & montem, qui nunc est Capitolinus, Saturnium nuncupatum: quod in tutela Saturni esse existimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hæc habet uerba. Iidem montem Capitolinũ Saturninum uocauere. Castelli quoq;, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij dixere nomen, quod caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuisse, quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij, capútq; rerum fore spem præbuit, idq; ita cecinere uates. Nouissime uero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nã cum Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendá, filia eius Tarpeia aquatum profecta in hostes incidit, quam cum cohortarentur ad proditionem, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum idest armilas. facta itaq; arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt. nã

ſcuta ideſt ſiniſtrarum manuum ornatum ſuper illam ia cientes, eam luce priuauerunt, quæ illic ſepulta Tarpeiæ ſedi, ut dixi, nomen impoſuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius exules & ſerui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Et cum lib. Septimo, loquẽs de Iunonis monetæ æde, oſtendat domum Manlij fuiſſe in arce. Virg. uero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam ſummo cuſtos tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipſam ad cliuium Capitolinũ ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuiſſe, nos uero ad aquilonem. quia dum Cor. Tac. in ſequenti capite dicit, Diuerſos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Aſyli, & qua tarpeia rupes centum gradibus aditur, & ſubiungit, uis acrior per Aſylum ingruebat, ædificiáq; in altum edita ſolum Capitolij æquabant, neq; de arce ullum faciat uerbum: fit ueriſimile ipſam alibi, quam ad Aſylum, ſtetiſſe, hoſtéſque hãc partem Capitolij, tanquam arce infirmiorem, aggreſſos eſſe. Accedit huic noſtræ opinioni etiam hæc coniectura, quòd pars Capitolij Tyberi incũbens erat ipſius flu. uicinitate ſatis munita, atq; ædibus ſacris referta. Nec obſtat Liuij, aut Vir. Authoritas, quia totus mõs ab hiſtoricis, & poetis rupes Tarpeia ſæpe appellatur. & Ser. Capitolium urbis arcem fuiſſe tradit.

Capitolium à quo uotum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit. Cap. II.

Capitolium Tarquinius Priscus bello Sabino ædificaturum se nouerat: fundamentáq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium consummauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obijt. autb. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione, & Horbano Coss. per mariana bella igni consumptum est; quo autem modo incertum, hinc Apianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptũ uniuersos latuit. Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius urbis, atq; imperij, qui esset decimus annus post uirginum absolutionem, Capitolij autem incensionem uigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius uestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoq; Liuius Sexto ab ur. co. Refectionis autem curam uictor Sylla suscepit. dedicationem uero obijt. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, usq; ad Vitellium mansit. autb. Plut. Arsit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. sic scriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & sequebantur ignem, ambustásq; Capitolij fores penetrasent, ni Sabinus undiq; statuas decora maiorum in ipso aditu, uice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus in=

uadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuisa utraque uis, propior, atque acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant scandentes per coniuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem testis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitolium clausis foribus indeffensum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem unà cum Vespasiani interitu igni direptum est, Suet. Restitutionem Capitolij Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, ut unà cum publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiúsque, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mil. talentorum excessisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cic. in Cat. quarũ non nullas de celo tactas fuisse, dicit.

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. Cap. III.

C Apitolium deorum domicilium ea nempe de causa appellauit Cic. quod in eo omnium deorũ simulacra, templáque multa, & celeberrima fuisse, commemorant, Quorum templorum primum oĩum Romæ sacratum, Iouis Feretrij in bello Cenninen-

ſium à Romulo uotum, eſſe, & poſt uictoriam in uertice ipſius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in uertice Capitolini collis Ioui, quem Feretrium uocant. Cognómen autem Feretrij ea re obtinuit, q cum Acronem ducem interfeciſſet, ut uotum ſuum maxime Ioui gratum, ciuibúſq; ſuis iocundum efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerẽs in Capitolium, ad quercum paſtoribus ſacram in trophœi formam fictam hoſtis arma depoſuerit, deſignans ſimul cum dono, templo Iouis fines, cognoménq; addẽs, Ioui Feretrio, à feriẽdo hoſtẽ, ut uotis petierat. Plut. auth. Sex. uero Pom. q pacẽ ferre putaretur, cũ ex eius tẽplo ſumerẽt ſceptrũ, per quod iurarẽt, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, feretriũ denominatũ ſcribit. Huius aũt templi tecta cũ uetuſtate, & incuria prolaberẽtur ammonitu Pomponij Attici (ut Cor. Nepos in eius uita teſtatur) reſtituenda curauit Auguſtus, quod niſi tum ampliatũ etiam ſit, miror quid iſti dicant, ſup illius fundamentis Aræceli templũ fuiſſe excitatũ. Nam memoriæ tradidit Diony. ætate ſua ueſtigia ubi maiora, denũ, ubi uero minora, quinũ pedum tantũ extitiſſe. & certe, in ea rerũ tenuitate, paruũ, ibidẽ tamen fuiſſe, credimus: licet ab Anco Martio amplificatũ referat Liuius. Templum Iouis Opt. Max. uouit Tarquinius Priſcus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, uerum ferè perfecti conſecrationem nõ obijt, parum enim ad abſolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, quare dedicationis gloria ad Ora

tium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FINGENDI TRANSLATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Diony. in hunc scriptum est modum. Extructũ est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerũ in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus, habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, á parte quidem, qua frons meridiem spectat, comprehensum triplici columnarum ordine: ab obliquis uero partibus simplici. In eo autem tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: medium quidem Iouis, & ab utraque parte Iunonis, & Mineruæ, sub una aquila, unáque uellata tectura. quidam putant hoc alterum esse á templo Iouis Capitolini, cum idem sit, ut probat Cic. his uerbis. Quo circa Capitoline, quem propter beneficia Po. Ro. Optimum: propter uim, Maximum nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, unum tamen templum: unus erat deus. Habuit hoc templum fistulas, quibus aqua sup=

peditabatur reliquis templis, ac ſedibus, ut idem pro Rabirio teſtatur; qui etiam contra Rullum, pro Domo ſua. S. C. & orationes ſæpe in eodem habitas eſſe docet. Eò etiam ibant cum populo noui Conſules ſacrificatum qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autem ideo rem diuinam faciebant, quod ei, quẽadmodum Iano, omne debetur initium. unde eſt. Ab Ioue principium. Plin. prodidit Lauream in gremio Iouis ſolitam deponi, quotiens lætitiam uictoria nouam attuliſſet. idq; etiam oſtendit Suet. in Domitiani uita. In huius templi faſtigio Sũmanum in libris de diuinatione poſuit Cic. Non ne, inquit, cum multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summamus in faſtigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis celo ictus eſſet, nec uſq̃ eius Simulacri caput inueniretur, aruſpices in Tyberim id depulſum eſſe dixerunt. Templum ipſum cum ædibus, & ſacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tempore. auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij parte fuit, quæ, uergens ad occaſum ſolis, Tyberim deſpicit; ubi paucis ante annis fuerat ædes diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nunc eſt prophanus, ſed magna, & diſſipata fundamentorum ueſtigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc templum Cellam, quæ erat pars templi ſecretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanum non ante negotia obijſſe, quam in Cella Iouis Capitolini moratus eſſet: ſed forte tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alteram ex

ram ex.xx.philippeis factam secundum Gallos Pamphili legati in Curiam tulerunt, petentibúsq; ijs ut id donum in cella.I.O.M.ponere, & sacrificare liceret, ꝑmissum.alteram tulerunt legati Carthaginensium misi Romam gratulatum ob uictoriam partam aduersus Sãnites.Diony.à dextera templi Iouis Mineruæ sacellum ponit, sicut & Liuius, his uerbis. Lex uetusta est priscis literis, uerbísq; scripta, ut qui prætor maximus sit clauum pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Iou;Opt.Max.parte, qua Mineruæ est templum, Eũ clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eóq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iunonis ergo à sinistra fuisse consequens est. De Mineruæ meminit Cic.in oratione ad Equites ante quam iret in exilium, multísq; alijs ĩ locis. Meminit & Cor.Tac.

De Saturni.Iouis Tonantis, & Custodis.Fortunæ.Veiouis.Misericordiæ.Iunonis Monetæ, & Iani templo. ac de Orestis sepulcro.Aerario.Domo Manlij, Fanóq; Carmentæ. Cap. IIII.

S Aturni Templum condidere Herculis comites auth.Solinus.Diony.uero antiquis temporibus Aram tantum Saturnum habuisse narrat, secundum uiam, qua ex foro in Capitolium ascenditur, collocatam ab ipso Hercule.Verum si ab origine urbis habuit templum, de eo intelligerem, quod Tatiũ

dedicauisse memoriæ prodidit Var. Licet enim uariæ sint opiniones, tamen consyderatis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni sacræ ædes diuerso excitatæ tempore, uel, secundũ aliquos, tres. hæc autem capitolina in meridiem uergens fuit prope saxũ Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit, Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus uerbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco. restituit enim eregione diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri uelimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, ut secundum Ser. ante ipsum sit Saturni templum. quæ opinio, præterquã quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui phanomenon libro tertio scriptum reliquit Saturnum ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiam uitiasse, quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus serendæ uitis, & rationem uini conficiendi Saturnus pater ostendit, eiúsq; muneris alijs authores esse concessit. Quare finitimi agricolæ cum insolitæ potionis ui graui somno pressi diu iacuissent, experecti in suspitionem dati ueneni inciderunt, unde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus uero in celum omnes transtulit. appellantur autem προτρυγητῆρες, quod

uindemiam ortu ſuo præueniant. Inſecuto tempore, cum peſte Romani laborarent, Apollo reſpondit, non prius ceſſaturam, quam Saturni placarent iram, cæſiq; per iniuriam manibus ſatisfacerent. Luctatius itaq; Catulus Aedem ipſi Saturno in Tarpeio monte poſuit, Ianumq; ſtatuit quadrifrontem, uel à numero puellarum, quæ patri ſpiritu parentauerunt, uel à quatuor anni tẽpeſtatibus, ab eiúſq; nomine Ianuarium menſem appellauit. Hæc uero, de qua Ser. dicimus poſitam eſſe eo in loco, ubi paucis ante annis fuerat cum turri ſacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hoſpitali. S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum ſacello in uſus humanos eſt conuerſa. Ibi autem proximis diebus effoſſum eſt marmoris fruſtum, quod in frontiſpicio eiusdem templi fuiſſe arbitramur. In quo, ſenſu imperfecto, inciſa erant hec uerba.

AVG.PON.MAX.TRIBVN
CENSOR COS.VIII.
ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo noſtro tempore in ærario uocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarâuiſſe. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Auguſto prope eundem cliuum, ſiue, ut uult. P. Victor, in eodem cliuo poſitum, q; liberatus eſſet periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumq;

ducentem exanimasset. uergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud *procul fuit* Fortunæ, *ut testantur carmina sita in templo ipsius* Preneste, *quæ sunt.*

TV QVAE TARPEIO COLORIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CAESIVS HIC IDEMQ. TITIVS PRIMVSQ. VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQ. RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum *Veiouis inter* Arcem, *&* Capitolium *fuisse legimus, in platæa a dium nunc* Cõseruatorum *, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent uidelicet paratæ ad nocendum : quapropter eum* Apollinem *plerique dixerunt.* Veiouem *enim appellauere ueteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ue priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, ut scribit* Gellius. Asylum *idest* Misericordiæ Tẽ-

plum in Capitolio fuisse, his uerbis testatur Diony. Lucum umbrosum medium, Capitoliiq; , & arcis, quod uocatur intermontium duorum quercetorum templum idest Asylum constituit, quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: sic & Ouidius.

Romulus ut saxo lucum circundedit alto:
 Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusq; è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius. Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. uerò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. quid autem de ipsorum opinione sentiam, ubi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in area domus Manlij ponitur à Liuio: cuius uerba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una, quod cũ domus eius fuisset, ubi nunc Aedes, átq; Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait. M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum. L. Furium, Aruncanóq; bello inter ipsam di-

micationem templum Monetæ uouisse. Secundo uero quintæ decadis refert Aedem Monetæ uotam à Cicereio prætore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendũ eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. uero uult ædem hanc Capitolinam uotam esse à Camillo. eius sunt hæc Carmina.

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ
Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta (īquit Cicero) à monẽdo, Nã post cladẽ illã maximã à Senonibus Gallis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est moneta. Templũ hoc fuit, ubi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, ubi nunc facinorosorum custodiæ, & carceris locus, uersus ortum hyemalem, e regione fori Romani. Et cũ unum Ianum fuisse priscum uelint, plures uero posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, uel à Tatio excitatum. Nam postquam hi in fœdera conuenerunt Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon uero Corcyrensis scriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summámq; eius solertiam: primus enim coronam, rates, usum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, q; eat, & uertat cœlum, ceteráq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templum Iouis Custodis Domitianus adeptus

imperium excitauit in Capitolio, séq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam uolunt fuisse, ubi nunc Salinæ, prope Ianum.

De templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus. Cap. V.

Emorant Romanos lapidem informem, átq; rudem coluisse Terminum appellantes; cuius templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. uero à Numa códitum, tradit. unde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus uellet Iouis templum ædificare, cœpit augurijs captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuentus, in quo erant multa diuersorum numinum sacella; actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs, quo posset libere, & sine periculo templum Iouis ædificare; cúmq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensũ, ꝙ Terminus cum Ioue remanens, æternum urbi imperium cum religione significaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat, Nam Termino non nisi sub dio sacrificabatur, &, ut ait Lactantius, publice, quasi custodi

finium deo. Augustinus uero scribit unà cum Termino Martem quoq;, & Iuuentatem regi deorum cædere noluisse, q imperium Romanum nullos haberet terminos, nec senectam sentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ sacras Aedes in monte Tarpeio sedem obtinuisse narrat Liuius, his uerbis. Interea duumuiri creati sunt. Q. Fabius Max. & Attilius Crassus ædibus dedicandis. Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, utraq; in Capitolio est, canali uno discretæ. De templo autem Mentis Ouid. in fast. sic meminit.

Mens quoq; numen habet, Menti delubra uidemus
　Vota metu belli perfide pœne tui.

Idē Liuius tradit. L. quintio, & Cn. Domitio Coss. Aedes duas Ioui dicatas esse, quarū alterā. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello uouerat, alterā cōsul dedicauit Q. Martius Ralla duūuir. Capitoliū ētIunonis Reginæ Tēplū habuit, à Cn. Flaminio bello aduersus Ligures uotū: de quo meminit idē auth. & Cic. ad Equites antequā iret in exilium. Templum Opis uouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, q hic omne opus ad uiuendum, ideo dicitur Ops mater. q terra mater. hæc enim terris Giganteis omneis peperit, & resumit denuo, quæ dat, cibaria. Eandem quam Maiam, Terram, Faunā, & Bonam uolunt esse. De opis autem templo Cic. Ph. prima mentionem sic facit. Pecunia utinam ad ædem Opis maneret, & secunda. Sed etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti. Hanc Sp. Posthūio Albino & Q. Martio Philippo Cos. tactā de

celo commemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Augusto ĩ colle Saturnio excitatũ esse, quidã tradidere; Fidei uero in eodẽ Cic. de nat. deorum, in hæc uerba. Tum autem res ipsa in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa uis nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dicatas uidemus; proxime à M. Aemilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Cõcordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarũ rerũ quia uis est tãta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta uero urbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Aedem Veneri Caluæ in honorem matronarũ in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Aedem Venus inibi de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem sponsoris Aedem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Posthumius Cos. nonis Iuniis dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouidius sic meminit.

Nomine, quã precio, celebratior arce tonantis:
Discant pistoris quid sibi uellit ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, uel sunt. Cap. VI.

F Vere priscis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Ca-

pitolio: non solum uiris præstantissimis, qui de re-pu. bene meriti essent, erectæ: uerum etiam dijs immortalibus uarijs ex causis consecratæ, ex quibus uaria etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis Statuam i Capitolio fulmine deiectam. Plinius uero uictis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Coruilio factã, inibiq; erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cũ Statua sua ãte pedes dicti Iouis posita. Idẽ Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit: Liuius autem Iouis Imperatoris Signũ, à. T. quintio Præneste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini: hinc colligere potestis, si recordari uolueritis quanta religione fuerit eadem specie, atq; forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max. statuit Plut. Idem uero Cic. tertio off. iuxta id templũ, Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc uerba. qui igitur ius iurandum uiolat, is fidem uiolat, quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. ut in catonis oratione est, maiores nostri esse uoluerunt. licet de templo intellexisse uideatur. Nemesis Simulacrum in eodem colle fuit. Est enim Nemesis dea quæ superbos ulciscitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnusia etiam appellata à Rhamnunte uico attico, in quo colebatur: Adrasteæ etiam nomen accepit ab Adrasto, a quo primum tem-

plum est consecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitoli um Herculis plures Statuas, quarum una dicata, & posita fuit à. P. Sulpitio Auerrione, & . P. Sempronio Coss. Aliam, uictis Tarentinis, Fab. Max. Romã detulit, Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollinem diadematum, eiusdémq; Colossum triginta cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia ponti à Lucullo in urbem translatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, sinistra sexaginta quinq; numerum tenenti, ad demonstrandam anni dimensionem, quidam locum fecere: sicuti Plinius Castoris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum simulacra fuisse dicat Ser. superfluum est pauca, ex infinitis, uelle recensere. Videamus ergo quæ nunc sitæ sunt statuæ. Pro ædibus igitur Conseruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra seminuda uisuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi potest, Nili, ac Tygris flu. numina sunt; quorum alterum Sphinga Aegypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterum uero Tygridem Armeniæ truculentam feram; in quorum sinistris est cornucopiæ rerũ affluentiam significans. Intra limen à dextris Signum æréum auro perfusum nudi Herculis, & adhuc imberbis dextera clauam, sinistra uero Hesperidum aurea

mala tenens, conspicitur. Quod prope Scolam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq; Boario repertum esse scimus. Visuntur & marmorea signa parietibus iclusa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: siue. M. Antonini de triumpho dacico, sublata ex æde. S. Martinæ. In aula uero superiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra sunt sita.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, que in Capitolio fuere. Cap. VII.

NOn solum immortalium deorum simulacris uerum etiam, ut diximus, præclarissimorum hominum, regum, átq; imperatorũ Statuis Capitolium illustratum esse quamplurimi memoriæ prodidere. In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumq; deuicit, Statuam, non solum cũ chlamide, sed etiam cum crepúndijs, erectam fuisse, pro Rabirio refert Cic. Syllæ uero pedestrem in Philip. Si quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, & ea pedestris magis, quam inaurata equestris: qualis L. Syllæ prima statua est. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, ꝙ hostem in acie interemisset, ciuéq; seruasset, in eodem erigi, iussit. Quo munere dignus habitus est etiam Metellus, ꝙ ex æde Vestæ palladium ab incendio libera-

uisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, q in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auth. Plut. uero tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, priscósq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certiq; ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiam famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum uictoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, ut Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingẽs æneum Caput, quod, ut testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cõseruatorum. Innumerabiles autem fuere statuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuictis Romanos in urbem trãstulisse. Cic. de nat. deorum docet his uerbis. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris. In frontispicio autem prædictarũ ædium æneũ illud Lupæ Simulacrum, ex cuius uberibus pendere ur

bis conditores ait Vir. restitutum nunc uidemus. De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratũ in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuisse meministis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic syluestris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis semine natos
Huberĩbus grauidis, uitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atq; auulsa pedum uestigia liquit.

Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Simulacra, ænea, iuuenili forma, alterum stans serui habitu, alterum nudum pueri sedentis, pastori haud absimilis, curuato corpore è planta suppurati pedis spinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & saxo Carmẽtali. Cap. VIII.

C Liuus Capitolinus, per quem publicus in arcem erat ascensus, ubi nam fuerit, permagna est inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse, quæ uersa in Auentinum, nunc ecclesiam. S. Georgij in Velabro e regione respicit, uerbis Liuij his nititur comprobare. Quum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille, & trecẽ

tos erant media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectáq; hortorum, & sepulcra, uacuas undiq; uias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolióq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certe Suet. in Cæsaris uita hunc ipsum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditq; Capitolium ad limina quadraginta helephantis dextra, & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus.

Inde, uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc uerisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emineret, facile potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex uarijs Capitolij partibus spectari Ser. autem, ut uisum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, Quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, nō uideo quomodo stet iuxta Concordiæ, quod ualde distabat. Erat enim prope Seueri arcum. Verum cum in urbe Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certe dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula. ubi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed introflexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum uacuum relinquunt, sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidē fuit

Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cic. actione sexta in Ver. prope Fo. Ro. fuisse, his admonet uerbis. Tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triumphantes transeuntes Capitolium ascendebant, facit ut Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi uelimus diuersis temporibus utroque in loco fuisse, quod caret ratione. Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. uerba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisque, quam probat, eam sequatur opinionem. Hunc autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet. M. Aemilio Cos. Censores cliuũ Capitolinũ silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauerunt. Hæc autem porticus uidetur una ex illis de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeuntibus. In eodem cliuo Domum Milonem habuisse scutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem utrum hereditariam, an conductam, quia superius dicit. nullum angiportum esse, in quo Miloni non esset conducta domus. Blon. in Roma triumphanti scribit floralia ad cliuum Capitolinum mense Maio celebrari solita esse: ubi prope prostitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & casas habebant, Sed uellem huius rei authorem addidisset.

didiſſet. Rupes Tarpeia, ex qua ſontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano ſuperſtetiſſe Diony. ſignificare uidetur, his uerbis. Duci eum iuſſit in ſuper=ſtantem foro collem. eſt enim locus is rupes uaſta, unde eis mos eſt deijcere aduerſarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad tarpeium raptus ut præcipitaretur. Ful. uerò putat Tarpeiam rupem fuiſſe, ubi nunc facinoroſi puniuntur, quod & nobis magis placet, nec uerba Diony. huic ſententiæ repugnãt, quia de toto colle loquũtur. Saxum Carmentæ, de quo mentio ẽ apđ Liuiũ ab ur. co. Tyberim deſpicit, eregione pontis Senatorũ. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. ubi ſordes ex templo Veſtæ ſublatæ condeban=tur, in Tyberim mox transferendæ.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteòq; Anſere. Cap. IX.

TAbulas in quibus leges: & publica acta continebãtur in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe, plures teſtantur. Cic. pro Sex. Inſpectanti=bus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox. ſed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amiciſſimo decretum in Capitolium fixum, & Philip. tertia. Falſas leges. C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs inci=denda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio ſcribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenſes icta fuerant, perſcripta in Tabulis æneis in tẽ

plo Iouis Capitolini diligentissime ab ædilibus conseruata: Vespasianùmque ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant inuestigatis exemplaribus restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; quarum una cernitur adhuc in Lateranensi ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exilio reuersus ui deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propemodum de diu. his Ennij carminibus.

Nam pater altitonans stellantis nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
Tum species ex ære uetus, generatáque natæ
Concidit, lapsæque uetusto numine leges.

Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid in augurato faciunto.
Patres sacra, magistratúsque soli peragunto, ineuntóque.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.
Sacra patres custodiunto.
Populus magistratus creanto.
Leges discunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.

Nocturnas in templo uigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præsentibus fœminis obscœna uerba facito.
Quisquis demissam ad talos togam in urbe habeto.
Monstrosos partus quisquis sine fraude Cædunto.
Ne quis, nisi per portas, urbem ingreditor, néue egreditor.
Mœnia sacrosancta sunto.
Mulier uiro legitime coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, ut domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, ut patri, ita defuncto uiro heres esto.
Adulterij conuictam uir, & cognati (ut uolent) necãto
Si uinum biberit domi, ut adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius esto, relegandi, uendendi, & occidendi.
Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ seruabãtur, ut index hic ostendit.

C. CALPETANVS SATIVS.
SEX. METORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIATVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus uictor totius Aegypti, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis quatuor effecit Columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodiéq;, inquit Ser. conspicimus. Nunc uero in Lateranen

si ecclesia sunt sitæ: de his intellexit Vir. cum dixit. Surgentes ære columnæ. Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis uexisse. Cum olim Anseris clangore arx esset seruata in perpetuam rei memoriam Romani eius argenteum Simulacrum in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic. Romulidaq; arcis seruator candidus anser. Et Proptius Anseris & tutum uoce fuisse Iouem.
Ob hoc, inquit Plinius, institutum est, ut cibaria anserum censores in primis locent.

De quibusdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio existentibus. Cap. X.

OSSA
NERONIS CAESARIS GERMANICI CAESARIS F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVESTORIS.

OSSA
AGRIPPINE. M. AGRIPPAE DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CAESARIS MATRIS. C. CAESARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI. CAESARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias autem urbis magna ex parte disturbatas Vespa-

ſianus reſtituit, ut in marmore in porticu ædium Con ſeruatorum poſito oſtendit talis index.

IMP.CAESARI
VESPASIANO AVG.
PON.T MAX.TR.POT.III.
IMP.IIX.PP.COS.III.DES.IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR.TEMPOR.
CORRVPTAS IN
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici ſalis receptaculo, huiuſmodi inſcriptione uetuſtate penè conſumpta, notati.

Q.LVTATIVS.Q.F.Q.CATVLVS.COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM.S.S.FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde. D.*Mariæ de Araceli eſt ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, ubi legitur titulus huiusmodi*

ACVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibuſdam ædificijs, aliiſque rebus in genere. C.XI

Vriam Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quã calebrabatur.i. uocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, ut ludorum, & ſacrificiorum pernoſceret dies. Prope hanc ipſius Romuli Caſam ponit. M, V*ar.* M*etelli autẽ,*

& Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisque columnis exornatam: Atriúmque publicum, quod tactum de celo memorat Liuius. Ser. ait locum sacrum fuisse in Capitolio ex quo sumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, uel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes. Si sciens fallo, tum me Diespiter, salua urbe, arcéque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Fauisse, inquit Gellius, loca in Capitolio cellis, cisternísque similia, ubi reponebantur ea, quæ in templo uetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messala, & Liuio Salinatore Coss. eodémque tempore duodecim clypea aurata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condẽnauerãt, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnã Rostratam, sic. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in capitolio bello pu. tota ad imum fulmine discussa est. At tertio eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitũ haberi. Eo, inquit, facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, habijt. In templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lanestrum ad quod cũ matronæ, atque Aurelianus Imp. iungeret purpureas su

as uestes cineris specie decoloratæ uidebantur, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptũ Aureliano dedisse perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ænea sunt fabrefacta. Tegulas autem æreas. Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquam & propter statuas aureas, alia ꝗ pretiosa ornamenta aurea dixisse existimauerim. Numam antequam imperium adiret augurium in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, ubi fuit templum Iunonis Monetæ, habitauisse. quo in loco prius steterat Domus Manlij; de qua Cic. pro domo sua ita meminit. M. Manlius cũ ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus; ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam uidetis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custodiebantur, auth. Diony. Cæsar primo consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Suet.

De Laudibus Capitolij. Cap. XI.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, próq illorum admirabili, & penè incredibili amplitudine uerbis illustrare conetur, nullam profectò inue-

niet tantam dicendi elegantiam, aut copiam, quin uerborum exilitate deprimat, quæ se se extollere posse cófidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terrestre domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, *qui loquens de* Constante Constantini *filio tunc primum* Ro*mam ueniente, sic sequitur.* Deinde *intra septem montium culmina per accliuitates, planiciémque posita urbis membra collustrans, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat,* Iouis *tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt.* Et *infra describens* Aegypti *mirabilia sic habet.* His *accedunt altis suffulta fastigijs templa, inter quæ eminet* Serapeũ: *quod licet minuatur exilitate uerborum, atrijs tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatum, ut post* Capitoliũ *quo se uenerabilis* Roma *in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat.* Eandem *imitatus sententiam* Cassiodorus. Traiani, *inquit,* Forum *uel sub assiduitate uidere miraculum est,* Capitolia *celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata uidere.* Nunc *uero penè nudus est relictus.*

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & qui sit Curia. Cap. XII.

IN situs urbis descriptione secundo loco uallem inter Capitolium, Palatinumq; montem iacentem posuimus, eámq; secundum longitudinem, non ultra Palatini latus terminauimus: cuius ædificia, & loca par est tandem ut in antiquam speciem, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quam Concordia, ab ipsa rite principium facturi uidemur. Concordiæ igitur Templum uouit Camillus, si plebem patribus reconciliasset; quod in foro, ut tradit Plut. ut autem Var. inter Capitolium, & forum deinde extruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, unum ubi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum. Val. autem Max. ait Semproniũ Aselionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non unum fuerit Concordiæ templum, uidendum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium, ad forum usq; productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inscriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore restitutum sit à Senatu incertum est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione memoria huiusmodi.

D.N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO

OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REM PVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templum aſcendebatur. Cic. ph. ſeptima. Occulta enim fuit eorum uoluntas, iudiciumq; de. M. Antonio, qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat, & uoti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, q̃ à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cic. in ph. pro Sextio, & domo ſua. Lãpridius cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ templum auguratum conueniſſet. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinentis: Aeſculapiiq;, & Nygiæ à Hycerato fabrefacta. Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mineruam, flentéſq; matronas, & adorantes, ſacrificantéſq; fecit, quæ erant in æde eiuſdem Concordiæ. Martem uero,

& Mercurium Pisicrates. Zeusis manu in Concordiæ delubro erat Marsias religatus. Erat & Liber pater, Cassandráque à Theodoro picta. In pronao templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & . M. Valerio Coss. icta est fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cic. ph. tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit: & quinta. in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. E regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo uotum, fuisse, testis est Liuius: apud quem ita loquitur Romulus. Iuppiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata ualle media tendunt. at tu pater deũ, hominumque hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugámque fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. & Cic. Priusq̃ enim iret in exilium his Iouem precatus est uerbis. Téque Iuppiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores nostri nominauerunt, cuius in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris, cuius templum à Romulo uictis Sabinis in Palatij radice cum uictoria est collocatum oro, átque obsecro, ferte opem pariter reip. cunctæque ciuitati, meísque fortunis. Ouid. etiam in fast. in radice Palatini sic collocat.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,
Ante Palatini condidit óra iugi.

Quo in loco nunc sunt spondæ murorum altissimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatúsque solebat. Idem in Cat. pro lege agraria, & alibi sæpe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, nisi in loco per augures constituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes sacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Aedes sacras, & templa illud interest. quod in his. S. C. poterat haberi, in illis uero nequaquá. Ego tamen causa euitandi crebras eiusdem uerbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quisque cupit, hanc differentiam non plane seruaui. Hoc autem templum incendio Neronis exustum fuisse docet Cor. Tac. Liuius uero uotum bis, bello uidelicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid est cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolij posuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam urbem uergit, ubi nunc est ædes diui Andreæ in Statera, decepti solo cognomento, qui si Ciceronis & Oui. uerba obseruassent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, non tam fœde in hunc lapsi essent errorem.

De Templo Vestæ, & Romuli, ac de Luco eiusdem Vestæ. Cap. XIII.

T Emplum autem Vestæ inter Capitolinũ, & Palatinũ montem, ubi diuæ Mariæ Gratia-

rum ædes nũc est sita collocari à Diony. uidetur. Quod autem non fuerit sub Palatio, ut putat Ful. probant, quæ sequuntur, Plut. uerba. Restitere Romani quo nũc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugántque, & usque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Nam si Romani resistere ad radices Palatij, quomodo sequitur fundunt, fugántque Sabinos ad templum Vestæ, quod, secundum Ful. fuisset, ubi restitere Romani, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanũ. Hinc Apianus ait. Asellium prætorem forte sacra Castori, & Polluci in foro facientem cum quidam lapide fialam excusisset ad templum Vestæ cucurrisse. Cor. Tac. de Pisone loquens ex foro, inquit, fugit in ædem Vestæ. Condita autem fuit à Romulo, ut infra demonstrabimus ex uerbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Castora, & Pollucẽ in pugna aduersus Thusculanos duce Posthumio dictatore uisos pugnantes pro Romanis, eodémque tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum Vestæ. Fuit eiusdem deæ Lucus, qui à Palatij radice in Nouam uiam deuexus erat, ex quo, ante urbem captam exaudita uox est, ut muri, & portæ reficerentur: futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. auth. Cic. de

diu. Atrium, siue Regia Numæ prope Vestæ sacellum Plut. fuisse existimat, non autem, ut Ser. ædes Vestæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid sibi uelit Vir. cum inquit.

Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquissimum, utpote ab Aenea, uel (ut alij uolunt) a Numa in Palatio extructum, quo cogebatur Senatus cum de rebus ad statum reip. sicut in Atrium Vestæ cum Pont. max. cũ de rebus ad religionẽ pertinentibus esset deliberaturus. Apianus. his ita se habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant simulacra conditorum urbis lambẽtium ubera lupæ. Liuius ædiles ad ficum ruminalem (erat enim in Comitio) simulacra infantium conditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerunt. Et cum in foro causæ agerentur, ut idem author de Virginia loquens ostẽdit, sic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes uniuerso orbi daturos, omniumq; terrarum imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli steterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, ubi nunc est ædes diuo Theodoro dicata, de quo uidetur intellexisse Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum uiá, qua itur ad Circum, templúmq; ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ

simulacra ærea.

De Lupercali. & ficu Ruminali. Cap. XIIII.

LVpercal autem fuit quædam spelunca sub monte Palatino, in qua de capro luebatur. i. sacrificabatur: unde & Lupercal dictum putant. Alij uero dicunt ꝙ illic lupa Romulum, & Remum nutrierit. Alij, quod est uerisimilius, lucum hunc esse sacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus, dictus ꝙ λυκοισ idest lupos non sinat in oues seuire. Ideo Euander sacrauit locum, Lupercálq; nominauit. de quo Diony. sic scriptum reliquit. Arcades in colle ipso firmati cum ædificia alia more patrio exornassent, templa quoq; construxerunt, átq; primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan uetustissimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circũ septo ædificijs templo, priscam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, ut dicitur, antrum magnum sub colle arbusto contectum, & fontes sub petris profundi, adherénsq; rupibus saltus & quidem opacus, ubi Ara deo constructa sacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud lupercal Romulum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lupa uadens se se condiderat. Aliorum autem fama est, Lupercalium morem à Romulo, & Remo originem traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus

Numitor eo loco, ubi educati erant, urbem condere ꝓmiserat. Facto enim sacrificio, cæsisq; capris epularũ hilaritate, ac uino largiore prouecti cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verum ut de nominis etymologia, & origine, ita de loco uaria est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, ubi nunc est ædis. S. Theodori, ubi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibiq; fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolio e regione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem lupercal prope tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reijcimus; de utroq; uero quæ est Seruij, qui in circo Maximo ponit Lupercal, eius sunt hæc uerba. Rumon Tyberis dictus est, unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus, & Remus, quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et ubi Virg. inducit Aeneã ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit. Nec situm præsentem considerare debemus. tunc enim nullis obstãtibus ædificijs per lupercal Tyberi fluente facile mons poterat uideri Palatinus. quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit, uerum ꝙ per Circum laberetur caret ratione; quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod refert Liuius; Herculẽ trabiecisse Tyberim, &,

dum

dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum la psum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idē Ser. eodem in loco utrunq; restituit, sicut & .P. Victor, cum Lupercal fuerit, ubi nunc ecclesia .S. Theodori, quemadmodum superiori capite, ubi de templo Romu li sumus locuti, tetigit Diony. Ficus uero Ruminalis in Comitio eregione ædis diui Cosmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppositum Maximo, quod Cor. Tac. sic probat. Eo anno quo certatum est inter harmū duros, & Cattos Ruminalem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Remi, Romuliq; infantiam texerat, mortis ramalibus, & arescente trunco diminutam prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, ubi ficus Ruminalis, expositos, secundum Tacitum dicemus, Tyberī forum Romanum alluisse, ferentésq; pueros descendisse ex Palatio in Comitiū ibiq; exposuisse infantes. nulla enim est ratio alia, ut Liuij cum Taciti conueniant uerba. uerisimilius est, secundum Diony. apud lupercal expositos esse, nutritos uero apud ficum Ruminalem, ut innuit idem Tacitus cum inquit, texit infantiā Romuli & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expositos, sed delatos ad ficum ruminalem, & .L. Florus repertos ad arborē, quæ non fuisse (ut uult Ser.) ubi lupercal ostendit etiam

Plut. his uerbis. Locum Cremonum uocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres uocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non desunt ãt qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere. quo modo enim Euander à Tyberi in urbem rediens potuit ostendere gelidum, ut ait Vir. lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridiemq; siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream ꝑtineret: unde recte Poeta, gelidum appellauisse uidetur. Quis autem Lupercalia instituerit, ubi, & quo modo fierent, scribit Val. Max. Ser. & Plut. in Antonij uita. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi romularem denominatam. Alij à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Augusti tempore uestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat, remanent uestigia, quæq; uocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De uia Noua, uico Iugario, & Thusco. Cap. XV.

Iam Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, pèrq; uallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuij uerba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouã

uiam uersus(habitabat eñ rex ad Iouis Statoris ædẽ) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua uia supra ædem Vestæ Aio extructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, sed Aram. De uia hac meminit & Ouidius. eius sunt hæc carmina.

Forte reuertebar festis uestalibus illac,

Qua noua romano nunc uia iuncta foro est.

Crediderim hanc uiam antiquissimam, diuersámque ab ea, quæ instaurata à Caracalla sub thermis ipsius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius, ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressea Iunonis Reginæ portabantur: tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc aborrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætextatique. à porta Iugario uico in forum uenere. Blon. uero ait, nihil aliud habere quã quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum uicum procidisse; quę uerba certum locum non designant, sicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autẽ ponit uicum Iugrium intera Romanum, Boariumque forum, quod falsũ eẽ prædicta Liuij uerba ostẽdũt. In hoc uico fuit Domus. L. Amerimni equitis Ro. ut ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, quod ibi fue-

rat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere puta bant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem uico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forū Romanum, ita uico Thuſco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat acceſſus; ſicuti eiuſdem Liuij uerba, quæ ſequuntur, oſtendunt. In foro pompa conſtitit, per manus reſte data uirgines ſonum uocis plauſu pedum modulantes inceſſerunt, inde uico Thuſco, Velabróque per Boarium forum in Cliuum Publicum, átque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet ergo uirgines ingreſſas porta Carmentali, Iugario uico per radices Capitolij producto in forum: poſtea uico Thuſco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forúmque Boarium in Auentinum, perueniſſe. Neſcio autem quo auth. Fuluius uelit id campi, quod eſt inter Capitolium, Palatinum montem, Auentinū, & Tyberim, uicum Thuſcum appellatum; ſi ita eſſet ſatis fuerat Liuio dixiſſe. Inde uico Thuſco in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum: ſed Velabrum à uico Thuſco diuidens, oſtendit ibi finem fuiſſe uici Thuſci, ubi uelabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuiſſe, demonſtrabitur. Ab eodem ãt Liuio huiuſce uici etymologia ē petenda. Narrat enim in bello aduerſus Aricinos cæſis Hetruſcis, partem exiguam ipſorum Romam profugiſſe, ibíque benigne exceptos, diuisóſque in hoſpitia: deinde curatis uulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hoſpitium, urbisque charitatem tenuiſſe,

locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde uicum Thuscum uocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem urbis, inter Palatium, & Capitoliũ quatuor fermè extensam stadia, conuallem, quæ ad ætatẽ usq; meam uicus Thuscus appellatur, per quem quidem transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius his consensisse uidetur, his uersibus.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Vnde hodie Thuscus nomina uicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet uicum ipsum Thuscum appellatum à Cælio uibieno Thusco, qui cũ sua manu Romulo contra Latinum in auxilium uenerit, & post Cœlij obitum, q; nimis munita loca tenerent, neq; sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc uico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistelahinc, Horatius. Ac Thusci turba impia uici.

De Arcubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo. Cap. XVI.

Rcus ueteres, quos Romulus lateritios posuit, & florentes postea opibus Romani nunquam passi sunt in marmoreos mutari, ne cõditoris urbis suæ memoria deperiret Blon. scribit ætate sua collapsos, ubi nunc sunt ecclesiæ. S. Mariæ de gratia, & de inferno. eam, inquit, uiam ad portam Appiam expeditissimam uidemus. Alij uero uolunt de his

arcubus intellexisse Iuu. cum dicit.

Substitit ad ueteres arcus, madidámque capenam.

Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi uelimus bis substitisse. Sed nescio qua ratione uelint Romulum arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitandi triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo senatores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium, & Forum, ubi ædes Cõcordiæ, ut uisum est supra. Ouidius autem Domum suã sub Capitolio bis carminibus posuisse patet.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam uolunt fuisse prope ædem diuæ Mariæ de consolatione, Secunda autem parte situs urbis expedita, Palatinum montem ascendamus.

De uaria Palatij etymologia. Cap. primum.

Vanquam Palatinus mons multis iam annis ante urbem condi tam ædificijs esset cõ uestitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euãdro deinde arce constituta, urbéq; orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt, ut nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, attamen eius etymologia tam uaria traditur, ut ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, q; Palantes, qui cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Aliqui uero à Palante proauo Euandri Palatino nomen mansisse referunt, secundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palanteo urbe Arcadiæ Palat.

um, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini uxore. Alij ꝙ Palantó Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule uitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset cósecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

Sed tunc pascebant herbosa palatia uacæ,
Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Vnde Næuius Balantiū nominauit. uel ꝙ palare idest errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Aeneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidisse, Romamq; denominasse. Tremellius uero Palatinum Romuleum montem uocat, cum inquit. Fuit eius statua in pede montis Romulei ante Sacram uiam, inter templum Faustinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius uocitatur.

De Victoriæ. Cereris. Iunonis Sospite. Matris deum, & Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de domo Cassij. Cap. II.

C
Vm Romani plurimis uictorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templum in Palatio consecrauere, in ea inquam parte, quæ uidet hortos diuæ Mariæ no-

uæ . in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulũ Romanam portam instituisse. Vbi autem uictoria prius (ut prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores Domus publice ædificata fuerat. Licet. L. Iginius dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domũ, quæ sub Velis erat, ubi postea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipse tu lerat, populum concessisse. De Victoriæ æde meminit & Liuius. L. Posthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ, quam Aedilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. uero scribit in uertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro uenerat, Victoriæ Templum erectum esse, cui deæ anniuersaria fierent sacrificia, ab eisdémque Cereris Aedem, cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony. & locus, & tempus satis ostendunt. Prope hanc, Aediculam Victoriæ Virginis posuit Portius Cato, quam biennio ante uouerat. iuxta quam fuit & Iunonis Sospite. In Victoriæ templum Matrem deum Pesinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuisse memorant; ibique mansisse donec illi Aedem statuis, columnisque pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatã struxere Romani: Vnde Liuius. ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est, quã deam. P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendã. M. Liuius, C. Claudius Censores. Dedicauit Iunius Brutus, Ludique ob dedicationẽ eius facti, Megalesia appellati: de quibus Cic. ita meminit. Nã quid ego de illis ludis loquar quos

in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ matris conspectu megalensibus fieri, celebrariq; uoluerunt, qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi? Aduecta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenã hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticum struxit. P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris tẽplũ.

De Fano, & Ara Febris. Aede Larum. Deæ uiriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei. & Iouis Victoris Aede. Cap. III.

Fanum febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet. Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterũ in ara Marianorum, tertium in summa parte uici Lõgi, in eáq; remedia, quæ corporibus ægrotorum ãnexa fuerant, deferebantur. Docet & Cic. his uerbis. Illud profecto confiteamini longe aliter rem se habere, átq; hominum opinio sit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus nõ nomen deorũ tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus. Et secundo de le. Ara, inquit, uetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos unum esse deum, cui nomina uariantur pro acti

bus, & officijs: unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur, ut cum in actu sint, mares sint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idẽ Cic. Palatinam facit: sicuti Val. Max. deæ Viriplacæ sacellum; in quo uiri, & uxores contentione animorum deposita concordes domum reuertebãtur. Agathocles, Dionyj. Cæteriq; Græci scribunt Aeneam cum Ascanio, & eius filia Rhoma in Italiam uenisse, cõdidisséque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, sub hoc titulo. TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis post annis inter Romulum, & Remum contentione de nomine urbis appellandæ. S.P.Q.R. placuisse urbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in tẽpli frontispicio ex inscriptione legissent. Sex. Pom. refert Rhomã Aeneæ neptẽ hoc tẽplũ posuisse, Numã uero Diony. & Liuius. Longis post seculis uetustate lapsũ Augustus instaurauit. Templum. Iouis Victoris à. Q. Fabio bello Sabino uotum, in eodem Palatino mõte fuisse uolunt, dedicatumq; Idibus Aprilis Oui. Sic.

Occupat Apriles idus cognomine uictor
 Iuppiter, hoc illo sunt data festa die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoque Palladij Cap. IIII.

Ntoninus Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte consecrauit, eiq; Templũ fecit, eo in loco, ubi prius Orci ædis fuerat,

studiosèq; curauit Matris deum Typum, & Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ueneranda, religionem Iudeorum, & Christianorum deuotionem in illud trãsferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea, quæ infra sequuntur, uidelicet. Et adeo ebacchatus est ut cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit, quã fulmine ictã desyderari à deo aruspices pronunciarunt, eiq; Porticum auth. Suet. addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit. super fastigium autem currum solis ex auro splendentem: quatuórq; boues idest pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit. Ouidius uero in Apollinis Belides, cum ait.

Ducor ad intonsi candida templa dei,
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc templo Augustus iam senior sæpe Senàtum habuit, & decurias iudicum recognouit. In eodem pendebant Lychni, instar arboris mala ferentis, ubi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte poetica.

Scripta palatini quæcunq; reponit Apollo.

Huius autẽ templi uestigia extare uidentur supra circum Maximum prope uineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De apollinis etymologia plura Plato in Cra. de apolo

linaribus uero ludis Mac. in Sat. Aedis deorũ Penati- um in ea parte palatini montis fuit, quæ boream spe- ctans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus, Aedes deorum Penatium in Velia de celo tacta erat. Diony. Templum, inquit, Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorum imagines in scri- ptionem habentes. D. PENATES. Sunt enim adule- scentes duo sedentes pilam tenentes, ueteris artis opera. Timæus autem historicus ferreos, & æneos lituos, át ꝙ troianum uas quoddam fictile esse, scriptum reliquit, Labeo uero Apollinem, & Neptunum. Exhausta incen dio æde Vestæ, in Veliam translatum fuit Palla dium à quo ecclesia S. Andreæ inibi sita cognomen dein de accepit, in Pallara enim uocatur. Memorant quidã Liuiam, D. Augusto Templum in Palatio erexisse.

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia. Cap. V.

C Vm Romulus, & Remus uitam pastoralẽ agerent, sæpe ex lignis, & harundinibus ta bernas struxere, quarum unam scribit Diony. ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in circum ducen- te, Casam Romuli dictam, per multasque ætates man sisse, & si quid uetustate, aut alio quouis casu corruis- set, custodes loci nihil magnificentius addentes, uerum omnia prioribus restituentes, reficere consueuisse. Quo in loco nunc Virgilij de mantaco ciue Ro. domuncula ui

situr. Tullus autem hostilius, priusquam Curiam condidisset, in Velia Domum habuit: ubi postea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus. Catilinæ uero haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ uidet forum Romanum, & inde ad. M. Scauri breuis transitus. de qua Asc. sic inquit. Demonstrasse uobis memini hanc domum in ea parte Palatij esse, quæ cum ab Sacra uia discesseris, & per proximum uicum, qui est ab sinistra parte prodieris, posita est. Domum Ciceronis emptam uicies sextertio à. L. Crasso uolunt fuisse supra ædem Iouis Statoris. Et certe in celeberrima Palatini montis parte erat, propeque Palatium sita, ut pro Domo sua ipse Cic. his uerbis testatur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio. & infra. In conspectu totius urbis domus est mea. Admonendi autem estis eo in loco, ubi dicit, Ardebat in Palatio, non accipi secundum nunc uulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs temporibus Palatium exiguam ipsius partem occuparet: neque etiam significare domum Ciceronis intra palatium ipsum comprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret orator. Catilina in cõburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, ut nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit Domum. M. Flacci: qua euersa. Q. Catulus de manubijs Cĩbricis Porticum extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euersas fuisse. L. Aemilio Mamerco, & C. Plantio

Coſſ.Pli.eſt auth.Vani ducis Domum in palatio ſtatuit Liuius. Sicut Auguſtanam, Tiberianámq; Cor. Tac. de quibus ſuperiori capite memini. Auguſtanam autem ab Auguſto, qui, ut ſcribit Suet.natus eſt in regione Palatij ad capita Bubula,ubi nunc, inquit, Sacrarium habet aliquanto poſtquam exceſſit conſtitutum.Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, ſupra ſcalas Annularias in Domo, quæ Calui oratoris fuerat, habitauiſſe, poſtea in Palatio, nibilominus ædibus modicis hortenſianis. De tiberiana idem Cor.mentionem ſic facit. Otho ex æde Apollinis diſcedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit.Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagraſſet, inuentus eſt Lituus Romuli illæſus, auth.Cic.Plut.ut.L.Iginius, tradit Publicolam Domum habuiſſe Subueliam nuncupatam, foróq; imminentem. Tarquinij uero priſci Domus ad Iouis Statoris templum fuit.Liuius. Quum clamor, impetúſq; multitudinis uix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in uiam Nouam uerſus(habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Auguſtum, poſt Actiacum bellum, Palatium ex ſuo præcepto ædificatum, quum eſſet domus priuata, reipu. donauiſſe.

De Summa Velia, Statuis palatinis, aliisq; rebus in genere. Cap. VI.

u Eliam Summam ad eam Palatij partem, quæ celsior uersa est in ortum æstiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædem fuisse, diximus; cui, ut uult Var. ex eo indutum est nomen, q; ibi pastores palatini, ante tonsuram inuentam, uellere lanam consueuerint. Augustus in Palatio iuxta Fidei templum Bibliothecam extruxit latinam, græcámq; cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus Statuam Numeriano impe. posuit, cum inscriptione.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua. M. Var. uiuentis adhuc eandem porticum exornauit, teste Pollione. Bibliothecam uero Apollinis Colossus, thuscanicus. L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium idest locus ubi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus opus Scopæ, Latonaq; in palatij delubro, ut ait Plin. Suet. Commemorat, Titum Imp. Statuam auream Britanico in palatio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Romuli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino monte in Palatinũ iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Laurúsq; nata eo die, quo Augustus, unde triumphantes coronari consueuerunt, Balneæ quoq;, quas Cic. pro Rosio palatinas appellat. cuius uestigia extant supra circum

Maximum, haud procul à uinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia dicebatur, & alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, quas Antonianas uocauit. Quæ saxa, inquit, usq; ad nostram memoriam manserunt, sed nuper eruta, & excelta sunt. Fuit in colle palatino Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, Inibiq; feriæ celebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antistius Labeo.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipsius Palatij. Cap. VII.

Valis autem, & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conspiciuntur, indicant & picturæ, statuæq; præclarissimæ, pretiosæq; columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit Blon. scribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quam q; unusquisq;, nulla insigni constructione facta, particulas addidit, quas scriptores, ut parum dignas, mandare litteris omiserunt. Nos autem diximus Augustum suam priuatam domum reip. donauisse, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit. Caligulam partem Palatij ad forum usq; promouisse, séq; bis uidisse urbem totam cingi duabus domibus ducrum principum, scilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autē

in eo promouendo effecit ut ædes Castoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione uestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoq; de Palatio Vaticano nūc dicere possemus. Atriū āt Palatiū habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arietésq; immolabantur. Palatij uetus porta ad quā bello Sabino fusos esse Romanos cōmemorat Liuius, fuit prope Rostra. & si quis ad illius uerba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis diui Laurentij in Miranda existimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter unam, atq; alteram domunculam, & ædem. S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim uinetis plenus, aut pascuus ager non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, ut uere Balantium possit nominari.

De templo Iani. Augusti, & Faustinæ. Cap. VIII.

Quartam partem situs urbis aggredientes à rebus diuinis, diisq; immortalibus principium facturi rite uidemur, in primisq; ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius Tēplum, præter capitolinum, aliud in foro Transitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Faliscis ciuitate Thusciæ inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde quod Numa instituerat translatum est ad forum Transitori-

um, & quatuor portarum unum templum institutum. In qua autem parte fori, parum liquet; sed crediderim in ea, quæ in fo. Ro. est uersa, prope Basilicam Pauli, ut sequatur quod ait Mar.
Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.
Procopius tradit ætate sua Iani templum fuisse in medio foro ex aduerso Capitolij, paulo supra eum locum, quem tunc Romani tres Parcas appellabant. Erat, inquit, sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tantæque amplitudinis, quanta integri Iani statua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons. portæ utrinque æneæ, quæ pacis tẽpore claudebantur, instante autem bello aperiebantur, uocabaturque Ianus Geminus. Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, ut diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit. Et lingua pariter locutus omni. nam omnes de duobus non dicitur. Templum Augusti in fo. Ro. positum erat, quod Tiberio imparante imperfectum Caligula absoluit, põtéque super ipsum transmisso Capitolium Palatio coniunxit. unde ex tribus columnis eius pontis prope palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facile possumus conijcere ubi nam esset Augusti templum, super quod pontem transmiserit Caligula. Vestigia Templi Faustinæ, quam Hadrianus maritus permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circensibus, Flaminibúsque multa, insigniáque extare uidemus post nunc ecclesiam. S. Laurentij in Miranda. De quo

Spartianus sic meminit. Inter deos relatus est, habet templum, habet Salios, habet sodales Antonianos, qui Faustinæ templum, quod ei sub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo postea filius huius Heliogabalus Antoninus sibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id est, templum fecit.

De Castoris, & Pollucis templo. Cap. IX.

CAstoris, & Pollucis Templum in fo. Ro. ab omnibus scriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ consulatum petenti Sylla impedimento erat; illæ autem solicitatus à multis in forum uenerat, quem missus ab eo centurio iugulauit; ipse in Castoris æde sedens cædem è suggesto superne spectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in urbem rediijt, statuáq; equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est, Liuius. Non ne ab A. posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam uides? Cicero. In qua autem parte fori permagna est dubitatio, & inter antiquæ urbis scriptores uaria opinio. Volateranus ubi diui Cosmæ, & Damiani est ecclesia ponit. Pomponius uero Letus, certum non signans locum, in fine fori. Quidam in uia Sacra. Fuluius sub palatio iuxta Iuturnæ fontem, ubi nos Iouis Statoris templum: cui uidentur ad stipulari Diony. uerba quæ sequūtur. Huius autem inopinatæ, admirabilisq; apparitionis cum signa adhuc Romæ multa, tum uero est ædes Pollucis,

& Castoris, quam supra foro extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra. & rursus. Specie pugilum, equósque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait. Et Ouidius locũ tetigit his carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
    Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam ubi illorum uisa fuerant simulacra, & subiungit, iuxta ædẽ Vestæ, cum Ful. ut diximus, uidetur conuenire, à Blõ. uero discrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixisset. Tullum hostilium curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur. Ante hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi. Hinc Græcostasis à parte, ut multa. Senaculum supra Græcostasim, ubi ædes Concordiæ, & basilica Opima. qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, & Var. uerba consyderat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatij fuisse, ubi nunc est parua. S. Marie de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, ubi Ful: ponimus: non uideo quo modo habebit Rostra eregione, quemadmodum uult Plin. cuius uerba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castoris templo, eiúsque columnis subdit. Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse uolueris, quam Po. Ro. quotidie, iudices etiam tum, cum de te

sententiam ferrent, uiderent. Et cum sententiæ in Rostris ferri solerent, patet quod Plin. etiam testatur, Castoris ædem ante Rostra, uidelicet apud Faustinæ templum, nunc. S. Laurentij in Miranda, fuisse. quo in loco paucis diebus ante urbis direptionem à barbaris factam, uidimus marmora mira arte sculpta, columnásque pulcherrimas effodi, ut existimem eas esse columnas, eáque esse ornamenta de quibus memini Cic. multa loqui. quod, nisi uelimus ibi Castoris ædem, ut par est, collocare; necesse est, secundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Rostra statuere; non enim procedit quod utrunque sit ad radices Palatini montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud forum, quarum alteram. A. Posthumius dictator bello Latino uouit, eiúsque filius duumuir creatus dicauit. Alteram. L. Metellus Dalmaticus de manubijs posuit. quanquam Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt autem qui ædem diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram, Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobilissimumque, ac multis columnis exornatum fuisse in Verrem, ut dixi, ostendat Cicero, horum opinionem refutamus. Cosmæ enim & Damiani talium columnarũ nullum præ se fert uestigium, aut signum. Huius ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro domo sua, & pro Sex. qui alibi etiam. S.C. concionésque in eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem sta

tuis, & nobili pictura à Cecilio Metello perbelle exornatum, qui, ut refert Plu. Floræ Simulacrum pulchritudine insigne in eodem posuit. Inerat & Tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

De Cæsaris, & Veneris Genitricis Templo, eiusdémq; Veneris Atrio. Cap. X.

Iuus autem Cæsar Templum prope forum suum habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit. Ante ædem diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Pli. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores, ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Apianus. Post uictoriam, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit. quod Hadrianus longo tempore post instaurauit. Nam, ut scribit Dion. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam īgentia ædificia extrui posse. quærebat itaq; an ædificium illud recte, & commode se haberet. Rescripsit de templo sublime illud, & concauum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usq; uiam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiēdas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compīgi, & item ex occulto in theatrum duci possent. quod si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar uotum bello phar

ſalico, fuit omnino prope uiam Sacram, ſicut & Cæſaris, uidelicet poſt Fauſtinæ templum, nunc. S. Laurentij in Miranda. Auguſtus Aedem Martis Vltoris bello philippenſi uotã in ſuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum cum æde Martis Vltoris. Meminit & Ouidius his carminibus.

Vltor ad ipſe ſuos celo deſcendit honores,
Templaq; in auguſto conſpicienda foro.

Plin. autem dicit ſe uidiſſe Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, antèq; ipſum duas Statuas Alexãdri Magni tabernaculum ſuſtinentes. Cor. uero Tac. Senatores decreuiſſe ut Germanicus, átq; Druſus ouantes urbem introierent, circumq; latera eiuſdem templi ſtructos eſſe arcus cum effigie Cæſarum. Arbitramur autem Martis diuæ Martinæ ceſſiſſe templo, aut certe prope fuiſſe.

De Vulcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo. Cap. XI.

u Olcani Templum ſupra Comitium locauit Sex. Pomp. eius ſunt hæc uerba. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigijs, oraculorúmq; reſponſis Senatus decreto intra urbem relata, in Volcanali, quod eſt ſupra Comitiũ, obruta sũt. Et cũ Comitiũ, ut uidebimus, ſit intra Palatinũ mõtẽ, Romuli & Remi, atq; Pacis tẽplũ, dicimus Volcani ad

radices Palatini e regione fermè eiusdem pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat foro. Hinc constat Volcani ædem in urbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulũ existimauisse Volcanum quidem colendum, sed, ne urbs incendijs esset exposita, urbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc uerba uidentur. Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideo collocari, uti non assuescat in urbe uenerea libido, Volcaniq; uis è mœninibus religionibus, & sacrificijs euocata, à timore incendiorum uideantur liberari. Quod si consyderemus tẽpora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optime conuenire, Blondum uero non recte sensisse. Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendij Volcanus urbe excludendus, sicuti, ut hominum, ita ædificiorum urbe aucta, Verũ si Blõ. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, ut ipse uult, in primis conditæ urbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum sit, non tam facile in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eúmq; prope effigiem sui ipsius collocasse. Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & con

ciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, uouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structum, annis. CCCIII. post capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus cōdēnatis, i radice Palatini mōtis, fuisse opinamur: nō autem in Palatio, ut putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse & Volcani, quod adduci ad suspicandum nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum sit. Insecuto uero tempore Graccho, & Fuluio trucidatis templum hoc instauratum fuit ab Opimio Cos. summo populi dolore. Vnde noctu inscriptum fuit. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT.

Apianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autē area Liuius refert. C. Bebio Pamphilo, & . L. Aemilio Coss. per biduum sanguine pluisse. Concordiæ templum erexit & Liuia Drusilla ob uiri cū ea concordiā quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Oui. ita.

Templáq; fecisti, quam colis ipse, deæ,
Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.

quod ī porticu Liuiæ his carminibus collocasse ostēdit.

Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præstitit illa uiro.

Quo in loco deinde Vespasianus mirá celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, post bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars prope diuæ Mariæ

Nouæ ædem adhuc extare uidemus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum, & Iosephus. Post triumphum, & romani imperij firmissimum statum Paci templum ædificauit. Fuit autē hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimisq; exornatum columnis, quarum una ibidem adhuc est erecta tantæ crassitudinis, ut tribus ulnis uix amplectatur. In eodem templo, uasa, & ornamenta templi Hierosolymi triūpho Titi aduecta reposuit Vespasianus; & uniuersa donaria in eo consecrauit, auth. diuus Hierony. Venerémq; dedicauit. Incendio autem exhaustum esse tempore Commodi imp. scribit Herodianus in hæc uerba. Nam cum neq; imbres, neq; nubes, tantumq; exiguus terremotus antecessit, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito totum de improuiso Pacis templum consumptum incendio est, quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximū fuit, átq; pulcherrimum: idem templorum omniū opulentissimum, egregiéq; munitum, multóq; ornatum auro, & argento. Quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit. & Ganimedē Pacis, & aduectæ secreta palatia matris. Aram autē Pacis primus excitauit Augustus: auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram,
Hæc erit à mensis fin: secunda dies.

Quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Faustinæ extat antiquissimum Templum, & eius porticus duæ columnæ, nunc diuo Cosmæ, Damianoq; dicatū, qđ.P.Vic.Remi fuisse significat: Petrus uero Lateran. bibliothecarius & alij, Romuli, siue Quirini & Remi. idq; à Caruilio Cos. uictis Samnitibus dedicatum ē, átq; spolijs hostiū exornátum: quorum tanta fuit copia, ut non modo templum hoc, & forum, sed etiam socijs ad templorum publicorúmq; locorum ornatum diuiderētur, author Liuius. Var. uero uult Tatium regem Quirini dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices Palatini montis locū dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipso ingressu circularē cum testudine, & foramine, sicut Pantheon, æneas quoq; ualuas, quæ prius signis, æreísq; ornamētis erāt conspicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maxime, nunc tantum, ad claudendum factæ esse uidentur. Veneris Cloacinæ Aedem prope sacram uiam statuit Ouidius in fast. Cloacinæ autem Simulacrum in Cloaca maxima repertum consecrauit Tatius rex. & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.

De Telluris. Salutis. Victoriæ. Solis, & Lunæ Tēplo, de Domo Cassij. & de Armamentario.

Cap. XII.

Templum Telluris, quod in quarta regione antiquæ urbis constituit. P. Victor, Palatio propius, quam Esquilijs fuisse putat Ful. Aliqui

uero in ſuburra, ubi nunc eccleſia. S. Saluatoris in Tellude, eregione diui Petri in uinculis. At Ser. ſuper eo hemiſtichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionem, uidetur prope Eſquilias collocaſſe, dicens Carinas intra templum Telluris eſſe. Quare ego crediderim fuiſſe prope cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, ubi nunc eccleſia diui Pantaleonis: cui opinioni ad ſtipulantur, quæ ſequuntur, Diony. uerba. Poſt Caſſij mortem Domus eius euerſa fuit, & huc uſq; ſub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, quam poſtea extruxit ciuitas in parte quadam eius, ſecundũ eam uiam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, & reliquos antiquitatis authores locum ignoraſſe. Sempronium autem hoc templum uouiſſe probat. L. Florus ſic. Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Aſculum Sempronio duce: qui tremente inter prælium campo Tellurem deam promiſſa æde placauit. Val. autem Max. ait. S. P. Q. R. hanc ipſam ædem deſignauiſſe in area ædium Caſſij regnum affectantis, in qua patres frequenti ſenatu de rebus dubijs conſultare ſolerent. quod Cic. pluribus in locis teſtatur, ſed in ph. ſic. Te autem. M. Antoni appello unum illum diem, quo in ædem Telluris ſenatus fuit. Ad. Q. Fratrẽ ãt inquit. De Telluris æde, & porticu. Q. Catuli me admões, fit utrunq; diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo ſua. Sp. Caſſij domus ob eandẽ cauſam euerſa eſt, atq; in eodem loco ædes poſita Telluris. Alibi uero ad Telluris Armamẽtariũ fuiſ

se sic memorat. Putant enim non nulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Aedes, uota bello Samnitico à. C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodèmque Censore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars situs urbis, Victoriæ Aedem, quã prope forum. L. Volumnius Aedilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Letus uult Concordiæ, & Aesculapij Tẽplum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, uersus Amphitheatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius quod P. Victor scribit tertiæ urbis regionem fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quod Vitruuius ita dicit. Templa dijs sic distribuenda Mercurio in foro. Isidis, & Serapidis in emporio, quódque Var. innuit emporium ibi fuisse sic. huiusce, inquam, pomarij summa Sacra uia. Ego uero solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum uideamus alteram ortum solis: alteram uero occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauisse, quæ inuicem prope erant.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, uel sunt. Cap. XIII.

I Nstauratis maxime locis sacris, ac renouatis, quæ ad hoĩum memoriã, & laudẽ, spectãt, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traia

no auspicemur. Traiani igitur Forum *fuit inter* Neruæ, Capitolium, & *collem Quirinalem, cuius architectum* Apollodorum *fuisse, his uerbis ostendit* Dion. Hadrianus Apollodorum *architectum, qui* Traiani *forum* Metodeum, & Gymnasium, *illo iubente, fabricauerat, primum urbe expulit: postea interfecit.* Huius *autem fori tectum æneum fuisse, scribit* Pausa. Gellius. *in foro, inquit,* Traiani *simulacra sunt sita circumundiq; inaurata equorum, átq; signorum militarium, subscriptum q; est ex manubijs. Quæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuisse, ostendit titulus excisus in marmore, in eodem foro reperto, qui est talis.*

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELESPONTI COS. ORDINARIO PREFEC. VRBI VICE SADRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisq; columnis, magnísq; epistylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua summorum uirorum statuas pulcherrimas undiq; ab Alexandro Seuero translatas fuisse admonet Lampridius. Ad quem nẽpe locum cum Constans Constantini filius peruenisset singularem stricturam primum attonitus cernens, pérq; giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi ammota, Traiani equum solum locatũ in atrij medio imitari se uelle dicebat: cui regalis Ormisda respõdit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numismatibus uidimus, cum hoc indice. S.P.Q.R.OPTIMO PRINCIPI. Ex columnis uero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis sub tellure adhuc iacent prope ecclesiam. S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiusdem principis, de quo Dion. sic loquitur. Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Traianus quidẽ inibi Palatium etiã uarijs marmoribus, intus uero picturis, statuísq; exornatum habuisse dicitur, Vopiscus uero scribit Aurelianum Imp. iusisse tabulas publicas ad priuatorum seueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio stat adhuc Cochlidis, eius columna, in qua circunquaque rerũ gestarum simulacra ipsius mira arte cælata uisuntur: & in primis Dacicum bellum. Intus uero gradus centum

tum octuaginta quinque in eius fastigium præbent ascensum. habet autem fenestellas quadraginta quinque: altitudinem uero pedum centum uiginti octo, uel, ut scribit Eutropius, centum quadraginta: in summo Traiani ossa aurea pila condita fuere: quanquam Dion ait Hadrianum in Columna ossa Traiani condidisse, cuius sunt hæc uerba. Ingentem columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationē eius operis, quod ille circa forum egit. Cliuus surgebat, quem effossa quoquo uersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forúmque deinde in areæ modum æquatum mansit. Hanc autem columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatum dedicauisse, ipsumque principē eam non uidisse ferunt. nam è Persis rediens apud Seleuciam Syriæ urbem fluxu sanguinis decessit. Hunc uero solum omnium imperatorū in urbe sepultum esse tradit Eutropius. Quod autem in columna ratio est. quia apud maiores, principes, nobilésque sub montibus sepeliebantur. hinc Virg.

Monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur.

Et cum in omnibus locis, ubi erant sepulcra excitanda, non essent montes, natum est ut super cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ, quæ licet proprie sint, quæ culmen sustinent, tamen, & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius basi talia leguntur.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

IMP. CAESARI DIVI NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO TRIB. POT. XVII. IMP. COS. VI. P. P. AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANT IBVS SIT EGESTVS.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ. Cap. XIIII.

N Eruæ autem Forum occurrit post ædem nũc S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius columna ænea ingentis magnitudinis existens tectum, ex laminis auricalchi extructum, sustinebat, intrinsecus uero lumen erat ambiguum, auth. Paus. Hoc forum iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam, inquit, excitauit ædem in Capitolio Ioui custodi, & forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem uarijs columnis, & statuis exornatum testatur Spartianus de Alexandro Seuero loquens, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres diuis imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorij inde traxit nomen, quod ab eo in Augusti, Cæsaris, & Romanum forum transiretur. Extare enim adhuc uidetur pars Porticus ipsius fori incendio absumpta, cum quibusdam columnis excelsis, & pulcherrimis, ubi literæ leguntur titulos Neruæ præferentes, quæ sunt huiusmodi.

IMP.NERVA CÆSAR TRIB.POTEST.II. IMP.II. *collapsis epistylijs desunt nõ nulla. is locus corrupto uocabulo pro arcu Neruæ, arca Noei dicitur. Eiusdẽ Neruæ Palatij ꝑs ex lapidibus quadratis, ĩgẽtésq́ columnæ cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ turrim, cum ecclesia. S. Blasij inclusa.*

De Foro Romano, Carcere Tulliano. & Marforij Simulacro. *Cap.XV.*

r *Omanum Forum, quod & Latium appellauit Statius, à radicibus Capitolij producebatur sc̃d̃m lõgitudinẽ usq; ad ecclesiã. S. Mariæ Nouæ, ut testatur Diony. memorans Valerium in colle imminenti foro domum habuisse: cumq; supra demonstratum sit domum hanc in Velia fuisse, e regione eiusdem ecclesiæ, fuit necesse forum eousq; peruenisse, quo ei immineret. Ab origine autem urbis, angustiores fines habuisse opinamur. Nam cum Liuius narret Curtium ab arce decucurrisse, egisséq; Romanos effusos toto quantum foro est spatium, usq; ad portam Palatij, uisúmque sit Romulum Iouis Statoris templum in radice Palatini montis, ubi exercitum firmauerat, posuisse, satis coniicimus forum ipsum non ultra primas radices eiusdẽ mõtis terminos habuisse. Multos uero post ãnos ampliauit Augustus, teste Suet. Comitium uero erat foro iunctum, uel potius ipsius fori pars, à prædicta porta ad eandem diuæ Mariæ ecclesiam. At priusquã de*

eo agamus, quæ in foro uidendum est. In radice Capitolij, qua parte mons ipse ortum brumalem spectat, Carcerem ædificauisse Ancum Martium sic docet Liuius. Fecit Carcerem media urbe, imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen imposuit: de quo Calp. Flaccus ita scribit. Video Carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus, & oblongis lucis umbrã recipientibus: in hunc abiecti rei robur tullianum aspiciunt, &, quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant uerbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuuies corpus exasperat, manus cathenæ premunt. Describitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum descenderis depressus ad læuam circiter. XX. pedes, eum muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fœdo, atq; terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. uerba. Carcer à coercendo, quod exire prohibẽtur, in hoc pars, quæ sub terra, Tullianum, ideo q; additum à Tullio rege, quod Syracusis, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur lathomiæ. Lathomiæ enĩ ex græco, & maxime à Syracusanis, qui Lathomias & appellant, & habent, ad instar carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendã urbem. auth.

Sex.Pom.Cic.septima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracusanas oẽs audistis, plerique nostis, opus ẽ ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undiq;, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Sen. Sabinum in lathomias fuisse damnatum tradit; Liuius uero principes Aetolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à. M. Attilio deductos, in lathomiásq; coniectos. Erat autem Tullianum, sicut hodie uidemus, duplex: superior, & inferior camera. superiori extat adhuc foramen spiraculi cã additum, ut retulit Flaccus. Locus nunc diuo Petro cognomento in Carcere est dicatus. Ante hunc iacet marmoreum ingens simulacrum Marforium uocitatum, quẽ Pistorum deum, siue Panarium Iouem, ꝙ tumores instar panum circunquaq; promineant, multi esse affirmant. Nam (ut author est Lactantius) eo tempore, quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iuppiter ꝑ quietem admonuit, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hostiumq; castra iactarent: eoq; facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum Arã, uerum etiam Statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At, cum in scopulo simulacrum hoc sit collocatum, Rheni Germaniæ fluminis esse tenemus, ꝙ autẽ sit Nar flu. ut uult Fuluius, non placet: nulla enim

apparet ratio cur Nar ueniret à Romanis excitandus. Marforium cur uocitent, nihil est certi, quod dicatur, nisi uelimus ex eo, quòd in Augusti foro esset, ut quorundam est opinio, ubi & Martis templum.

De Secretario Po. Ro. Arcu Septimij. Templo Saturni, ac de Aerario. & Officina cudendi pecuniam. Cap. XVI.

POst autem Marforij simulacrum, e regione arcus Septimij, sequitur ædes diuæ Martinæ nunc sacra, ubi olim Secretarium populi Romani fuisse in marmore īcisus index probat huiusmodi.
SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PREF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.
Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ stat adhuc Arcus, ut diximus. L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in utroque frontispicio cuius incisæ sunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terrestris, naualisque belli simulacra, cum hac inscriptione.

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. L. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S P Q R

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud *autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili uictoria ui deretur triumphare, tum etiam* ꝙ *morbo articulari in curru haud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc diui* Hadriani*, olim Saturni* Templum*, a* Numatio Planco *conditum, auth. Sue. uel instauratum, quia constat antiquissimum esse.* Et *quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse.* T. Largium. V*ar. autem.* L. T*arquinium regem, ipsum* Largium *dedicauisse.* Liuius *uero* A. *Sempronio &* M. Minutio Coss. *ait esse dedicatum, & a* Planco *restitutum. in quod ex capitolino ærarium* Po. Ro. Tr*anslatum ferunt, ut etiam*

Asc. significare uidetur his uerbis. Dum testes examinarentur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Aerarium sedens tumultu clodianæ multitudinis perturbatur. & mox. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus clausæ fuere tota urbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro ærario, ut pridie, consedit. Aerarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob. quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni. an, inquit, ex eo ꝙ fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiam, nec improbitatem usquam in hominibus fuisse, sed iustitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Saturnum in Italia primum instituisse numos signare; & propterea Saturni ærarium uocari. In ærario promulgata seruabantur: Cic. tertio de le. Qui agent auspicia seruanto. Auguri publico parento. Promulgata proposita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. essent conscriptæ tribus, omnésq; publicarum rationum libri. Suet. in Cæsaris rebus gestis. Tabulas ueteres ærarij, & debitorum, uel præcipuam calumniandi materiam, exusit. Seruabantur & signa militaria. Liuius Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta. quorum duo communia erant, roseum pro peditibus cum titulo. S. P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus est maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur.

Asc. dicit ueterum diligentiam fuisse, ut quod quisque de subiugata prouincia per triumphum apportauisset per- scriptum in tabulis in ærarium reponendis conseruare- tur, idque et Cic. tertia actione in uer. hinc. L. Florus ait Catonem Cyprias opes liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ latius ærarium Po. Ro. quam ul lus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quin tæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinque millia auri in ærarium tulisse. Censores in Saturni iusiurandum subire cogebã tur. Inter nunc diui Hadriani, & Castoris, Pollucisque olim templum cudendi pecuniam priscis temporibus sta bat Officina, argumento quod eo i loco uidimus effodi in gẽtem numorum copiã, eius precij, ut coniectura assequebamur, cuius nunc est quadrans, cæterum igne corrupti.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris, ac Curia. Cap. XVIII.

m Iliarium autem aureum in capite fori Romani collocatur a Plinio: à Cor. uero Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureũ Miliarium sub æde Saturni perexisse, uterque recte. Erat autem Miliarium aureum columna prope arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italiæ uiæ finirent, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet. his uerbis. Ergo destinata die præmonitis conscijs ut se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium.

aureum opperirentur, mane Galbam salutauit. Caligula per forum Romanum à colle palatino ad capitolinum Pontem marmoreum duxit; quo nihil ambitiosius tota urbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis, candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidémq; ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effossa fuere marmora cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORVM. Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atq; eregione ædis diui Hadriani extat ingens marmorea columna, quam existimo unam ex illis esse, quæ equum æneum, inauratum Domitiani sustinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem sic facit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flu. Germaniæ simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse Domitianũ diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Cui simulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex rostris nauium Antiatium suggestum in foro, quod Rostra denoīauere Romani, fabricatum esse, Liuius sic commemorat. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partem incensæ, Rostrísq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostráq; id templũ appellatũ. Romanũ foꝝ ubi nunc Rostra sunt, ait Ser-

Fuere autem Rostra ad radices Palatij, ubi nunc diuæ Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde Apianus loquens de capite Marij iunioris abscisso narrat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, ut partim curia Hostilia à Cœlio monte, in quo eam fuisse certissimum est pro sui magnitudine Rostra uersus, partim Rostra à Palatino mõte in illã protẽderẽtur. Hanc profectò rationẽ, si quis locorum situm consyderet, planè absurdam, & ineptam iudicabit, nimirum uiam expeditissimam, quæ deinde Appia est denominata, omnesq; Palatij fermè aditus occupassent. præterea non fit uerisimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; magnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulo ante Ser. meminit, de ueteribus uero Suet. in funere Augusti, his uerbis. Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in campum, crematúsq;. Asc. scribit Clodij corpus, ut uulnera uideri possent, delatum in foro, & pro Rostris positum, populumq; deinde in curiam tulisse, átq; cremauisse, eóq; igne Curiam, Portiámq; basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post. Erant enim Rostra, non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, ut uult Var. dicimus

fuisse. intelligẽdum est duas extitisse Curias Hostilias, unam prope forum, ubi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipsum, ut possit Rostra ante se habere. alteram uero in Cælio monte, de qua infra uidebimus. In Rostris agebantur causæ, quemadmodum apud Liuium legitur de Virginea, utrum serua, an libera esset. ferebantur leges. auth. Cic. pro Rab. habebantur conciones, idem in Pis. Cæsar Iuliam amitam, uxorémque Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Suet. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum uirorum statuæ erigi solebant. hinc Cic. in ph. Cn. Octauij clari & magni uiri, qui prius in eam familiam, quæ postea uiris fortissimis floruit, attulit consulatum, Statuam uidemus in Rostris. Asc. pro. M. Scauro Camilli togatam, sine tunicis in his collocat. ante hæc uero Apianus Syllæ equestrem ex auro conflatam, cum hac inscriptione. COR. SYLLAE IMPERATORI FORTVNATO. In præclaro fori Romani loco, pro Rostris, super leonem lapideũ impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere uellet, tradit Diony. M. autem Var. post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, una, quam Pacuuius Taurus ædilis pl. instituit, duæ, quas. M. Messala. Inter antiquissimas fuere Tulij, Cœlij. L. Roscij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octauij apud Antiochum in legatione interfe=ctorum. Propterea. L. Florus ait Romæ capita cæso=rum proponere in Rostris usitatum esse.

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola. Cap. XIX.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusq̃ cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacum sequenti tẽ=pore deriuatam, quam alta tellure opertam uidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanũ fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrũ, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Ipse loci custos, cuius sacrata uorago,
Famosúsq; lacus nomen memorabile seruat.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in me=dio foro, ubi nunc unica erecta cernitur columna, præ=ter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacũ Curtiũ fuisse in hortis dictæ colũnæ adiacentibus. Diony. est, inquit, hic locus repletus, uocaturq; ab il=

lo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius. eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia, forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam uoraginem coniectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset, id enim illi loco dicandum uates canebant, si remp. Ro. perpetuam esse uellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis romanum bonum, quam arma, uirtusque esset? silentióque facto templa deorum immortaliũ, quæ foro imminent, Capitoliúmque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem, se deuouisse, equo deinde quàm poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donáque ac fruges super eum a multitudine uirorum, ac mulierum congestas, lacúmque Curtium, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Piso uero in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, uirum fortissimum Metium Curtium Sabinum Romulo cum suis ex superiore parte impressionẽ faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequàm cloacæ essent factæ, secessisse, atque ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eóque lacum inuenisse nomen memoriæ prodidit. Cornelius uero & Luceius eum locum esse fulguratum, & ex. S. C. à Curtio Cos.

ſeptum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem ſanguine lacũ ipſum infeciſſe ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita ſcribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacámq; Maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis ſub terram agendam, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quidq̃ adæquare potuit. Eundem ferè ſenſum Plinij hæc habent uerba. Cloacam operum omnium dictu maximam ſuffoſſis montibus, urbe penſili, ſubtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductùs diuiditur, quorum duo nunc clauſi, tertius limpidiſſima fluens aqua in Velabro oſtenditur, deinde canali è ſaxis quadratis extructo in Tyberim, ut dictum eſt, dimittitur. Plures fuiſſe urbis cloacas ſic oſtendit idem Liuius. Poſt incenſam urbem à Gallis, dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alieniq; diſcrimine in uacuo ædificant, ea eſt cauſa ut ueteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formáq; urbis ſit occupata magis, quã diuiſæ ſimilis. Quod ſi tunc difficile, difficillimum certe nunc uideri põt ut quis urbis regiões diuidere poſſit, cũ locorũ & uiarũ ueſtigia uix extent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more priſco regiones diuiſſimus, uerum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perſpicua uideri poſſunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuiſſe probat inſcriptio in

marmore apud pontem Aurelium inuento huiusmodi.
IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB.POT.XXII.IMP.II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM. *Rursus in alio marmore.*
EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE .F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. C. PPP.C.XV. A. FABIO. A. F.
Cloaca inquit Pompeius à cloacando .i. inquinando, uel à colando idest fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, qui uocabatur Doliola, à doliolis sub terra, ubi non licebat spuere. uetustior autem memoria est eo in loco mystica quædam Numæ condita esse, sunt qui putant Gallorum senonum cineres.

De Comitio, Templo Veneris Genitricis. Statuis, & simulacris, quæ in eo, & Foro Romano fuere, ac de Cæsaris Columna. Cap. XX.

COmitium fori Romani partem esse superius dictum est, incipiens à porta Palatij, terminansque

mansitque apud ædem diuæ Mariæ nouæ: ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, sancitæque sint, unde à coeundo comitio nomen mansit, auth. Plut. Asc. ait Comitium esse locũ propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus uero quo coibant Comitijs centuriatis, & litium causa, neque ibi Consules, Prætores, Ædiles, Censores, & Tribunos, sed in campo Martio, fuisse delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, ut, post diruta iam pridem, quæ solo superreminebant ædificia effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra sanctorum Hadriani, & Laurentij in Miranda basilicas, intérque fora Magnum, & Neruæ transitorium, multo sudore decimo tandem anno inspexerimus, hæc in triumphanti Roma. In instaurata uero inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, collisque Palatini radices, & Faustinæ monumenta fuisse commemorat, in qua quidem re sibi contradicit. Etenĩ attendere diligenter si uelimus, quæ supra ex Cor. Tac. de ficu ruminali adducuntur, illa explosa, hanc comprobabimus sententiam, Satis enim constat ficum ruminalem, quam in comitio statuit, in palatij radicibus fuisse, consequens ergo est & ibi comitium, de quo meminit Cic. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam uenit, tectus fuit, ut docet Liuius septimo bel. pu. qui tamen trigesimo aliter sentire uidetur, cum dicit comitia indicta p-

ſici tempeſtates ſæpe prohibuiſſe. Longo autem tempo re poſt Cæſar locum inſtaurauit, authore Tranquilo. & Aſc. Ludi ſæpe in eo celebrati ſunt, inibiq; libri Sibyllini. P. Cornelio & M. Bebio Coss. cremati, ut in Numæ uita ſcribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Sta tua, quæ cum de celo tacta eſſet, ex aruſpicis reſponſis in area Vulcani, loco altiori, poſita eſt, ex qua re bene Po. Ro. ſucceſſit Liuius. In cornibus uero eiuſdē comitij fuit Statua Pithagoræ, & Alcibiadis, in gradibus uero ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cu ius Actij Cotem, & Nouaculā ibidē defoſſam, ſuperq; impoſitum Puteal ait Cic. idemq; Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtq̄ id coluſtrauit, ne lapides igne corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat no cturno tempore, magna pars populi in ſuos quiſq; ui cos retulerunt eius deæ cultum, ut refert Sex. Pomp. In foro, ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæſaris Statua, equeſtris, & Q. Marcij ante Caſtoris, equeſtris & ipſa, ac Tremellij togata, æream. M. Attio uelatam in eodem foro poſuit Tarquinius: Plinius uero Cæſaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco ſi ſtatuas præclaris uiris in Fo. Ro. ſicut in Roſtris erectis recenſere uellem, finem profecto non inueniret oratio. Illud autem ſatis erit admonuiſſe hoc munere dignos habitos eſſe eos omnes, qui, ut diximus, aliquod egregium facinus obijſſent pro rep. autem mori non dubitaſſent, quod probant Cic. hæc uerba. Ac ſi tunc P. Sextius Iud. in templo Caſtoris, animam,

quam uix retinuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in rep. Senatus, si maiestas Po. Ro. reuixisset, aliquando statua huic ob remp. interfecto in foro statueretur. Nec uero illorum quisquam quos à maioribus nostris morte obita positos in illo loco, atque in rostris collocatos uidetis, esset. P. Sextio praeponendus. Populus autem Romanus in Caesaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidiae XX. pedum, cum Titulo, hoc. PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Lactátius meminit, & idem Cic. in haec uerba. Talis animaduersio fuit Dolobellae cum in audaces, sceleratósque seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque euersio illius execratae columnae, ut mirum mihi uideatur tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse.

De Columna Mœnia, Pila horatia. De Caesaris, Constantini, Domitianique Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Caesaris. Cap. XXI.

Habuit forum Columnam Mœniam denominatá, à qua Labeo iureconsultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immissum & proiectum hoc interesse putant, quòd proiectum esset id, quod ita proueheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mœniana, & subgrunda essent. Immissum, quod in aliquo loco requiesceret, ueluti tigna, trabes, quae immitterentur. In quae uerba cum ANTONIVS Triuul

tius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adolescentes, & i iuris ciuilis sciētia supra ætatē egregie docti, incidissent, rogarunt me, unde dicerentur Mœniana, quibus ita responsum est. Mœnius cum domum suam uenderet Catoni, & Flacco Cens. ut ibi basilica ædificaretur, exceperat ius sibi unius columnæ, super quam tectum proijceret, & pro uolantibus tabulatis inde ipse, & posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Colūna Mœnia uocitata est, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio censore, qui primus in foro ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur superiora spectacula. De Columna meminit Asc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc uerba. Venit, ut scitis, ad Columnam Mœniam, tantus est ex omnibus spectaculis usq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam maior consensio. Fuit enim in ea parte fori, ubi basilica Portia, de qua infra erit mētio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia Tergeminorum albanorum, Pila horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate. Decorauit autem forum Romanum equus Cæsaris, & Cōstantini, sicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Liuius. Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinq;, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit. sed quinq; tabernæ quadraginta parant. In foro magistratus imperiū Ro-

mani deponere consueuere, auth. Herodianus. Apia-nus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum rela-tum, eóq; in loco Aram, mox Templum illi erectũ esse.

De foro Cæsaris, Basilica, & Bibliotheca Pauli. Cap. XXII.

Xpositis ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere uide-bantur, redeamus ad templum Saturni, un-de digressi sumus de ærario locuti, uidea-mus quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum uergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Cæsaris, quod (ut quorundã est opinio) fuit in eo lo-co, qui post Faustinæ templum ualde depressus cerni-tur, de quo sic loquitur Apianus. Post uictoriam contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circũduxit, quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidẽ, ait Plin. spatio foꝝ, sed inter urbis ornamenta perspicuum. Area supra sex-tertium millies constitit. Pauli Basilicam Cic. in medio foro statuit, uerba ipsius ex libro quarto ad Atticũ hæc sunt. Paulus in medio foro basilicam iam penè texuit, ijsdem antiquis columnis, Illam autem quam locauit fe-cit magnificentissimam, Hanc Plin. inter urbis magnifi-ca enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papi-nius autem Domitiani equum describens à sinistra Pau-

liregiam posuit his carminibus.

At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,
Terga pater, blandoq; uidet Concordia uultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis sibi amicum, defensorémq; parauit, ex qua mox pecunia nobilissimam ille in foro basilicam extruxit, quæ Pauli basilica dicebatur. quam publicam constituisse refert Apianus. Fuit autem prope Castoris & Pollucis templum, quo in loco uidimus effodi multa frusta earum columnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant fœneratores. unde Hor. Hæc Ianus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus medius in. L. Antonij clientela sit? quis unquã in illo Iano inuentus est? qui. L. Antonio mille numum ferret expensum, Eiusdem Pauli Bibliothecam basilicæ iunctã fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.

De foro Augusti. Porticu Antonini. Faustinæ: & Liuiæ ac de Cæsaris Domo. Cap. XXIII.

f Orum Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem prope fuisse innuit Papinius in Syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar. his carminibus.

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Augusti autem forum licet apud Marforij simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinæ templum, sed prior opinio magis probatur. Breue quidem, sicut etiam Cæsaris, fuit, quia ipse princeps nó est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum. Inerat enĩ Castoris & Pollucis cum uictoria Alexandri Magni. Coruini & in eius casside pugnacis corui simulacrum. Apollinis eburnea, dq qua Hor. Sic me seruauit Apollo: & Iuu. Iurisque peritus Apollo. Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ uidebatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itáque festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est. cautúmque ut seperatim in eo publica iuditia, & sortitiones iudicum fierent, sanxitque ut de bellis, & triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur. quique uictores rediissent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum instaurauit postea Hadrianus auth. Spar. Idem Suet. docet forum ipsum duas Porticus habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forũ, & Martis templum in campo Martio his restituit uerbis. Campi Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna Antonina fuit apposita, eóque continebatur campo Au-

gusti forum, templo Martis contiguũ. Sed quum Suet. dicit breue forum struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruẽdi causam hominum, & iudiciorum multitudinem fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima urbis parte stetisse: cum cãpus Martius extra urbẽ; neq; priuatorum domibus occupatus, latissimum, cuicunq; foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorsus reijcienda. Porticus Antonini, & Faustinæ pulcherrimæ, uariisq; marmoribus exornatæ extant apud diui Laurentij in Miranda columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ, EX. S. C.

Fuit aũt in uia Sacra, in qua uia publica Domo, sita ubi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quã domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornatam solo æquari iussit; in cuius area excitata est deĩde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totũ forum, uiámq; Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas ubi liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi uitetur, quæ priscis sparsa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruã in Augusti foro, nunc in porticu

Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam etiã porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euersam sub nomine prisco Domitianus restituit; cuius pars umbraculis unius uitis erat operta. Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes umbrosis operculis opacat, eadémq; duodenis musti amphoris fœcunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atq; M. Antonij Domo. Cap. XXIIII.

Ororium Tigillum locus erat sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam, in honorem Iunonis constitutus, quem locum prope Carinas statuit Diony. Libro enim tertio ait locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorsum esse, ijs qui ad Cyprium per agerent angiportum, ubi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter se contrarijs parietibus fultũ, super eas extenderetur. quibus uerbis signat Vicum Cyprium prope cliuum, qui ad templum diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti uero libero Vicum Cypriũ prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ uocitatũ tradit. Var. tamen Vicum Cyprum (sic enĩ apud ipsũ legitur,) prope Sceleratum, non autem eundem esse ostendit, his uerbis. Vicus Cyprus à Cypro, q; ibi Sabini

ciues additi considerunt, qui à bono omine id appellarunt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum uicum esse uelit uiam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionē, & præter historiæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Esquilijs supra cliuum Virbium habitauisse; quē uico Patricio supereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, ꝙ ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Vnde postq̄ Tullia interfecto patre properans à Curia, foróq; Romano in paternam possessionem ad uicum Cyprium peruenit, auriga, ut inquit Liuius, dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, ut in collem Esquiliarum eueheretur. quocirca stultum erat per uiam Triuij, fuerat enim necesse, secundum nos, per Quirinalē, Viminalēq; collē trāsire; q̄d absurdū eē uidetur, cū breuior & expeditior esset per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectum esse regem fugientem innuit Diony. Alia est ratio contra Blon. ꝙ constat inter omnes uiam Triuij extra urbem tunc fuisse. Haud procul à templo diui nūc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium Domum habuisse testatur Apianus his uerbis. Iis peractis decretum noctu perlectum est, Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum.

De Bustis Gallicis. Cap. XXV.

Vsta Gallica locus ubi Galli, à Camillo interfecti, sepulti fuere. Liuius uero commemorat Gallos morbo interemptos bustorum Gallorum nomine locum, ubi fuere sepulti, insignem fecisse. Is autem locus fuit ubi nunc ecclesia. S. Andreæ ad busta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo uocatur, abest haud multum ab Amphitheatro, quod in media urbe à Tran. in Tib. collocatur, sicut à Liuio busta Gallica, cuius sunt hæc uerba. Quũ esset satis altum Ianiculum ubi sedens prospectaret hostem, descendit in æquũ, atque illo ipso die media urbe, qua nunc busta Gallorum sunt. Et alibi refert Flaccum porta Capena igressum, media urbe per Carinas, Esquiliásque contendisse, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, ut infra demonstrabitur, busta Gallica prope Æquimelium statuisse uidetur. Æquimelium inquit quod æquata Melij domus publice quod regnum occupare uoluit. Is locus ad busta Gallica, quod Roma recuperata Gallorum ossa, qui possederunt urbem, ibi coaceruata, ac consepta. locus qui uocatur Doliola ad cloacam Maximam. Si uero ita libet distinguere ut uerba hæc. Is locus ad busta Gallica. iungantur cum subsequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & sensum uix elicies. Quare uidendum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam prope Marforium Busta gallica fuisse perperam putarunt.

De uia Sacra, Arcu Fabiano, & Vespasiani. Cap. XXVI.

Iam Sacram principium habuisse à curia Veteri in angulo palatij, iuxta arcum Constantini uulgaris est opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quod hinc oritur caput Sacræ uiæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus uerbis adducor in maximum dubium, ne hæc uia aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim quod in eisdem hortis secundum eum, quem dicimus, cursum, uidimus uiam ex lapide quadrato stratam. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secundum radices Palatini montis, respondebimus. ampliata curia Veteri; erectisque basilicis partem ipsius eò translatam. Sacræ quidē, obtinuit nomen quod per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacráque quotquot mensibus in arcem ferre, secundū Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo uocat, quod in ea fœdus ictum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, prope ædem Larum, de qua in urbis Romuli descriptione facta est mentio. Quo in loco si quis consyderauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdē urbis, non improbabit forte quæ de uia Sacra diximus. Sacra in hac uia Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa uero parte fuit Mutij. In eadem fructus uenundatos esse Ouid. de arte sic docet.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, uel in sacra sint licet empta uia.

Var. de re rustica. huiusce inquam pomarij summa Sa-

era uia, ubi poma ueneunt. Arcus Fabianus in hac uia stetit, iuxta regiam, à Fabio censore, qui deuicit Allobroges excitatus, ut scribit Asc. in quo sculpta fuerãt eius scuta, & signa uictoriæ. In oratione pro Cn. Plãtio Cic. de eo hæc habet uerba. Equidem si quando, ut fit, iactor in turba non illum accuso, qui est in summa Sacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud basilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo sedem, & prætoris tribunal, Puteal dictũ, posuit, de quo Hor. meminit, cum inquit. Putealq; Libonis mandabo siccis. Et Oui. hoc carmine.

Qui puteal, Ianumq; timent, celeresq; calendas.

Fœneratores enim stabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autem Triuultius Episcopus Placen. & Co. summi ingenij nobilissimus adulescens, & probe doctus, qui orationem quandam, qua Bocc. Pinum florentinum patria eiectũ consolatur, felici stylo ex uulgari in latinum conuertit sermonem, ostendit mihi numisma argenteum eius precij, quo denarius, in altera parte cuius uisitur caput Libonis cum hac inscriptione, LIBO BONE VENI. in altera uero tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem uia Sacra stat adhuc Arcus marmoreus Vespasiani Imp. oĩum antiquissimus nunc existentium: sed mutilatus: in quo legitur titulus talis.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
DIVO TITO DIVI VESPASIANI. F.

VESPASIANO AVGVSTO.

Extructus autem fuit deuictis hierosolymis, in quo sculptæ sunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus.xij. fasibus consularibus, ab altero fronte spectantur triumphi spolia, aureum candelabrum, septem habẽs ramos, in quibus erant septem Lucernæ, erraticas significantes stellas, duæque tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi, mensa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura Iosephus. Licet ipse arcus melius, quam Iosephi descriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem uictoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effosso, quæ est hæc.

S. P. Q. R.

IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAXIMO TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILIISQ. ET AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLIMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

De Græcostasi. Curia. Basilica Opimij, & Portia.
Cap. XXVII.

g Rægostasis locus ad dexteram Rostrorum è Comitio, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum missi essent Var. At animaduertendum Var. de ueteribus rostris intelligere. Idem prope Grægostasim Opimij Basilicam sic statuit. Senaculum supra Grægostasim, ubi ædis Concordiæ, & basilica Opimij. Senaculum uocatum ubi Senatus, aut ubi seniores consisterent, dictum γερουσία apud Græcos. Liuius primo ab ur. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. uerba. Pli. memoriæ prodidit Cæsarem in curia, quam in comitio consacrauit, duas tabulas impressisse. cui curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus ubi publicas curas gerebant: duplex tamen, ubi sacerdotes res diuinas, & ubi Senatus humanas curabat. Curia ubi dabatur Senatus templum erat, ut diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S.C. non posse fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum appellaretur, propterea & in curia hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, ut in ijs. S. C. more maiorum iuxta fieri possent. In curia Aram Victoriæ fuisse Herodiani hæc docent uerba. Cœteris ante fores præstolantibus duo, trésue ad summũ curiosiores audiendi Curiã ingressi sic, ut ultra Arã quoq; Victoriæ, pene irarent. Ferunt quidã huius deæ Signum ex auro puro in gradibus curiæ fuisse. Nescio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos,

ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus. Plut. Commemorat Catonem Basilicam, ex ære publico uicinam foro sub curia à se ædificatam, Portiam appellauisse. Erat, inquit, basilica quædam Portia, quam Magnus Cato in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere consueuerant columnam, quæ sellas eorũ impedire uidebatur, decreuerant tollere. Asc. etiam basilicam hanc iunctam Curiæ fuisse tradit. Palatiũ Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ non nulli restituunt. Illud autem sciendum hæc omnia loca inuicem prope fuisse, totúmq; id spatium occupauisse, quod est à Comitio eundo uersus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Esquiliarum radices; nisi q̃ interiacebant templa quædam, quibus superius à nobis sedes est assignata

LIBER QVARTVS

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pl. Ro. Cap. I.

Vatuor urbis partibus iam descriptis, recte uidemur quintã, à dextera Tyberim, Auentinisq; partem, à sinistra uero rupẽ Tarpeiam, & Palatium, uallémq; inter ipsos montes comprehensam habentem, à theatro Marcelli auspicati, quibuscunq; certis sedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, nisi ordine quodam perspicuo fuerimus progressi, maiorẽ partẽ illorum & locum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planã urbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam circi partem fuere, hodiéue sunt, singulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum es

set: in pace uero claudi, ut apertis in armis esse ciuitatem, clausis uero pacatos circa omnes populos significarent. Clausum esse ferunt Ianum semel ab ipso, à quo conditum; iterum à. T. Manlio Cos. Tertio ab Augusto post bellum actiacum. Orosius scribit Augustum ter Iani templum clausisse. Claudendi autem, uel aperiendi ratio, uaria est. Alij, ut diximus, uolunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum eo esset ut uinceretur, calidam aquam ex eo loco, ubi templum Iani, erupisse, quæ exercitũ Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat constitutum, quasi ad speciem pristini auxilij. Alij uero ꝙ Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templum constituerint, unde & Ianus ipse duas facies habet, quasi ut ostendat duorum regum coitionem. Huius q̃dẽ templi postes is Cos. aperiebat, qui prior creatus esset. Virg.

Insignis aperit stridentia limina consul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templũ ædificauisse, eius sunt hæc uerba. Eodem in loco à. L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum holitoriũ Cn. Duilius struxerat, Speiq; Ædes à Germanico secratur. hanc Attilius uouerat eodem bello. Idem, alibi, narrat Tiberium Cæsarem Iani templum dedicauisse apud forum holitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto. quod in platea nunc Montanaria statuit, diuersúmq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cum Xenon primo Italicarum uelit Ianum omnium pri

imum dijs templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum, ob idq; in sacrificijs præfectionem meruisse perpetuam, figurariq; cum claui, & uirga, quasi portarum custos, & rector uiarum, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum.S.Caterinæ, nūc solo æquatum, ut sit, ad imum Argilætū, iuxta theatrum Marcelli, ut Ser.placet, & ut Liuio & Ouid.à dextera Fabijs exeūtibus ad bellū, ac extra portā Carmētalē, qđ ait Sex.Pō.Si uero, ut qbusdā placet, legimus apđ Var. scđm Tyberī ad Ianū forū Piscariū, de eo ītelligere opinamur, qđ posuit Duilius. Dictū ē enim apud priscos unum fuisse Ianum, plures uero apđ posteriores, ut mirum uideri minime possit, hæc duo tēpla prope inuicē stetisse, sicut & fora. Vnde Oui. īquit

Cum tot sint Iani cur stas sacratus in uno,
Hic, ubi iuncta foris templa duobus habes?

Neq; Ouidius (ut Blon.est opinio) de Boario, sed Holitorio, & Piscario intelligit foro, aitq; ex multis ī hoc solo sacratum, propter eius simulacrum ab Augusto ex Ægypto, ut author est Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatum. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc ecclesiam.S.Nicolai cognomēto in carcere, uel certe eo ipso in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his uerbis patefacit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicij causa carcere inclusam matrem cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis ale s: quo

miraculo matri salus donata filiæ pietate est, ambæq; perpetuis alimentis, & locus ille eidē consecratus ē deæ C. quintio, & M. Attilio Coss. templo Pietatis extructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Sex. autem Pom. non matrem, sed patrem inclusū carcere uberibus filiam clam aluisse scribit. Et quia Pli. ubi theatrum est Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo usq; peruenisse, ut uestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.

Hoc autem templum tactum fuit de celo Coss. Cotta, ut primo de diu. testatur Cic. Causa quidem carceris extruendi fuit, q aucta multitudine cum indies magis, magísq; flagitia crescerent, neq; tot scelestis, noxiísq; unus satis esset carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum uno, eum inter Capitolium, & Tyberim, ubi nunc prædictam ecclesiam. S. Nicolai sitam uidemus, constituit, quem locum Carcerem, siue domicilium pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, ut docet Liuius tertio ab ur. co.

De Foro Holitorio. Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ. Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ. Cap. II.

F Orum Holitorium extra portam Carmentalem fuisse testis est Asc. in toga candida. Eū locū plateā Montanariā nunc esse quidā

arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ cesit diui Andreæ ecclesiæ cognomento in mentuza, pro Matuta, in radice Capitolij nunc sitæ. Sed Iunonis Matutæ uota, & locata à. C. Cornelio Cos. gallico bello: qui deinde Censor eam dedicauit, auth. Liuius quarto belli mac. Idem in eodem foro Spei Templū uarijs exornatum marmoribus fuisse tradit, idq; primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiusdē belli, Q. Fabio consulis filio, & T. Sempronio Graccho Coss. incendio conflagrasse. Consecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Recte etiam Spes à Collatino cōsecrata est. Columna Lactaria, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, in foro Holitorio stetisse asserit Sex. Pomp. quod forum ubi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrariū Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argilætum. Ser. ait Euādrū Aram matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à Carmenta Carmentalis est dicta. Ara autem hæc sub Capitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & tēplum, siue, ut author est Solinus, Fanum apud eandem portam, ubi diximus extare ruinas ædiculæ diuæ Caterinæ. Nam cum uehicula, quibus. S. C. priuatæ erant mulieres, fuissent deinde ipsis restituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt templum, quæ Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta est dicta, ob quam & carmina. auth. Plut. in probl.

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis. C. III

Ecundũ Tyberi ad Iuniũ For. Piscarium uocant, inquit Var. quibus uerbis iuxta incendium, quod sexto belli pu. describitur à Liuio, licet existimare fuisse inter. S. Mariæ in porticu, & Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmentalẽ: quod haud longe à Boario ponitur à Volaterano, sed certe neq; prope est dicendum. In eo autem male sentire uidetur, q; Cupedinis, Pistoriũ, & Holitorium iuxta ædẽ Vestæ esse putat, si enim ita esset, sequeretur contra Asc. forum Holitorium intra portam Carmentalẽ fuisse, quod falsum esse multis argumẽtis apparere potest, nisi uelit Vestam extra ipsam portam templum habuisse, sed id quoq; caret authore. Templum autem. S. Mariæ Ægiptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiusdem cognominis pontem, quidam Asyli. i. misericordiæ templum dicunt, Alii Fortunæ, Alii Pudicitiæ, ut Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ sacras ædes in foro Boario fuere, ut infra demonstrabitur. Non ẽ enim uerisimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ædem esse, quam nunc dicatam. S. Mariæ diximus, eámq; in foro Boario statuit) ipsum forum à Velabro, & Iano, ubi constat esse, peruenisse ad hanc usq; ædẽ, in ripa Tyberis sitam, eo maxime q; is locus est extra rectam uiam ab ipso Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait uirgines à foro Romano, uico Thusco, Velabróq; per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) peruenisse, quibus uerbis ostendit forum

Boarium fuisse prope Ianum nunc quadrifrontem siue quatuor portarum, uersus Auentinum, non autem Tyberim. De templo Misericordiæ nihil certi habetur, nisi quod Blon. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Asylus, collocauit. Sed nos dicimus esse Fortunæ Virilis templum, deámque ipsam in eo ambitu duo habuisse templa, alterum in foro Boario, alterum uero prope Tyberim. Huic enim opinioni suffragantur Diony. uerba, quæ sequuntur. Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam uirilem appellauit. In hoc autem fuit ipsius Ser. Tullij lignea statua auro perfusa, quæ orto incendio cæteris concrematis sola incorrupta permansit. auth. Val. Max.

De Teplo Vestæ: Salinis: & Coclitis Arcubus. C. IIII

D Mariæ autem Ægyptiacæ extat Ædes antiquissima diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis est, columnæque in circuitu dispositæ eius testudinem, quæ unica totam operit ædem, sustinent. hanc Matutæ, siue Auroræ Pomp. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario statuit. quare eadem ratione, quæ est de. S. Mariæ Ægyptiacæ æde, non recte sentire arbitramur, quemadmodũ nec Vol. nec Ful. qui uolũt hãc ipsã Herculis esse. Romulus enim, ut supra ait Cor. Tac. à foro Boario sulcum designandi oppidi incipiens Magnam Hercu

lis aram, ubi postea templum habuit, complexus est, Si templum, ut autumat Ful. fuisset ubi nunc diui Stephani ecclesia, & Ara ad portam Tergeminam, quo modo ipsam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, ut est omnium opinio, urbem posuisset? Quapropter uelim istos diligentiores esse, neq; incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Vestæ esse nititur comprobare. Ouidij carmina hæc sunt.

Syluia uestalis (quid enim uetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuē tramite ripam,
Ponitur è summa fictilis urna coma.
Fessa resedit humi, uentósq; accepit aperto
Pectore, turbatas restituítq; comas.
Dum sedet, umbrosæ salices, uolucrésq; canoræ,
Fecerunt somnos, & leue murmur aquæ.

At hi uersus non probant ædem Vestæ prope Tyberin extitisse, sicuti Diony. hæc uerba. Sunt qui constructionem templi Vestæ Romulo ascribant, consentaneum esse existimantes urbe condita à uiro diuinationis perito constructam esse primum Vestam communem, urbis conditore, eius præsertim Albæ nutrito, in qua uetus huius deæ, ex quo urbs condita fuit, templum erectū erat, neq; quicquam antiquius Romulo esse debuit, quā Vestam colere, qui eius deæ simulacrum ex Ilio transtulerat. Sed de constitutione templi, quod nunc extat, isti uidentur ignorasse. neq; enim locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cu

ius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quam Romulus muro cinxit. Hinc apparet templum Vestæ, quod inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc uero à Numa excitatum, de quo Sex. Pomp. ita meminit. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasse uidetur, quod eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit, eámque pilæ formam esse, ut sui simili templo dea coleretur. Ouidius autem uult anno urbis quadragesimo erectum esse, sphericámque formam sicuti Pomp. ascribit. Et nos uidimus Albæ ædem uetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in uertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullũ ipsam deam habuisse, ut ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his uersibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putaui:
  Mox didici curuo nulla subesse tholo.

Dicta enim est Vesta, quod uarijs uestita sit rebus. Cic. de nat. deorum Vesta, inquit, nomen à Græcis, ea enĩ est, quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est. Prope Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis publici receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius sic meminit. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: solo æquata omnia inter

Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatij Coclitis ad primas Auẽtini radices inter ipsum scilicet montem, & Tyberim fuere, ubi paucos ante ãnos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.

P. LENTVLVS. C. N. E. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. R. S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

De Foro, & Arcu Boario. Cap. V.

Expositis ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, consentaneum esse uidetur, ut in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij descriptione unaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipso prius uidebimus. Forũ igitur Boariũ licet ĩter Romanũ, et Tyberi a Ful. sit collocatũ, tamẽ Liuij uerba, ĩ ipsũ ꝑ nos paulo ante adducta, clare indicant fuisse prope Velabrum, & Ianum, inter Palatinum montem, & Scholam græcam. ostendit & descriptio urbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo tauri Simulacro incœpta. Vnde ex uno in plures ĩcidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem tauri Simulacro dictũ quidam uolunt, quidam uero ob taurum immolatum interfecto Caco, átq; bobus recuperatis, Ouid. priorẽ se

quitur opinionem, eius sunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Euandrum, ruricolasque uocat.
Constituitque sibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic, ubi pars urbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.

Sex. uero Pomp. quod ibi boues uenundarentur, cui adstipulatur Var. cum inquit. quo quidem genera conferrent forum appellatum, additúmque ab eo cognomen, ut forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi uenundatos esse, memorans in eodem foro bouē in tertiam contignationem ascendisse. In frontispitio ãt portæ marmoreæ, adhuc apud ecclesiam. S. Georgij existentis, insculpta hæc sunt uerba.

IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P.P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. ET CASTORVM ET SENATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANICI MAXIMI ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem uisuntur taurorum immolationes, & in

strumenta cũ uictimarijs, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragẽda accitis. In foro Boario gladiatorum munus primũ Romæ est datum. Liuius refert Fabio, & Marcello Coss. in eodem sanguine pluisse, puerumq; semestrẽ triumphum proclamasse Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima. Cap. VI.

Herculis Victoris Templum, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenum impetrato à magistratibus loco consecrauisse scribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio, & Solino, in hæc uerba. Sacellum Herculis in Boario foro est, in quo argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanent. nam diuinitus neq; muscis illò, neq; canibus ingressus est. Etenim cum uisceratione sacricolis daret Miagirum idest muscarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam uero in aditu reliquisse, cuius olfatu refugerunt canes, idq; usq; nunc durat. Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muscæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xysti. IIII. Pont. Max. scribit Pomp. Letus, haud procul à schola Græca, ubi ænea ipsius dei statua fuit reperta, quæ hodie, ut diximus, in ædibus Conseruatorum est sita. Eodem autem in loco, quo Simula-

erum effossum est marmor cum hoc titulo:

DEO HERCVLI INVICTO
C.IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIA
NVS. V. C. PRÆF. VRB. Item.
HERCVLI INVICTO
M.CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVN-
DIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi in foro Boa rio sacrauisse, quæ triũphalis Hercules dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu uestiebatur. Verum non arbitramur hanc esse statuam, de qua egimus. quæ enim nunc extat, in æde ipsius Herculis. M. Fuluio, & Cn. Manlio Coss. posita fuit. Ædes autem ipsa cele brata est Pacuuij poetæ nobili pictura, in qua lectister nium esse non licebat, & in sacris nec seruis, nec liber tis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius. hãc eãdẽ ædem Neronis incendio conflagras se testatur Cor. Tac. Tertiam Herculi Aedem fuisse ibi prope putauit Ful. à Senatu monitu carminum si byllinorum consecratam, Sylla dictatore eius dedica- tionem approbante, adducitq; Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,
Quod deus euboico carmine munus habet.

& reliqua. Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio, ut, ubi de ipso agetur, infra apparebit. Regnante autem Euandro Aram solum Hercules habuit, in foro Boario prope Scholam græcam, quam Maxima à magnitudi-

ne fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodieq; uidemus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem uenerationi inter accolas præcipuæ, ad quã Hercules bouum decumas obtulit, dixítq; illos uitam beatissimam uicturos, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus. M. Crassus, & decima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres uoluit, quæ nihil attingerent, neq; degustarent, quod supra aram immolatum esset.

De Pudicitiæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ Aede, ac de Vico Publico. Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. Cap. VII.

D Herculis autẽ Pudicitiam Patriciã Aedẽ, ab Aemilio conditam, habuisse, sic testatur Liuius. Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non unam quidẽ, sed plures Pudicitiæ sacras ædes fuisse in urbe, affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis,
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet?

et Sex. Pomp. hoc modo. Pudicitiæ Signum in foro Boario, ubi familia ædisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeiæ. Quare in uico Longo Pudicitiæ Plebciæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Aedes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cœca non fuisset. hinc Ouid.

Cœca in hoc uno non fuit illa uiro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicésque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorúmque iussu ex illa olea arcam esse factam, eáque conditas sortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscebantur, átque ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus: hincque Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ Templa erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunæ uidentis, quasi ab ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Construxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere ne ea, quæ accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit. Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coss. in urbe duos æditos nuntiasse alterum in æde Fortunæ, anguem iubatum à cõpluribus uisum esse; alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuersa prodigia, palmã in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Matutæ Aedes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore

post à Camillo fuit dedicata, qui bello uehientium eam uouerat. Vtriúsq; autem deæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio utraq; ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauisse, prope ædem eiusdẽ deæ; Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQ. LEGIO EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVPRA. L. XXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, ut idem Liuius supra ostendit, cum inducit uirgines ab ipso foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri prope forum Boarium, ubi nunc ædes diui Georgij cognomento in uelabro. Auentinus olĩ

erat ab

erat ab reliquis montibus disclusus; itaque eò ex urbe uia qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebãt, unde Velabrum à uehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiã nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Prop.

At qua uelabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per uada linter aqua. Ouid.

Qua uelabra solent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, crassáque canna fuit.
Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres,
Quáque iacent ualles maxime circe tuæ.

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret ex eruptionibus tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus, ut statim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ i Velabro celeberrimo urbis loco fuisse scriptũ reliquit Antias: de quo in urbis Romuli descriptiõe supra facta est mentio.

De Vertumno, eiusque templo, Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. Cap. VIII.

Vertumnum deum antiqui dixere, qui non solum rebus uendendis, emendisque, sed etiam humanis mentibus præesset, à uertendo, quia hominum cogitationes uerteret. Vertumnus autẽ ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu tyberino, non grauabor subiungere. ea enĩ

sunt hæc.

Quid mirare meas tot in uno corpore formas,
Accipe uertumni signa paterna dei.
Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia uulscinos deseruisse focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum satis est posse uidere forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulsa sonos.
At postquã ille suis tantum concessit alumnis
Vertumnus uerso dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructum percepimus anni
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius signum fuisse in ultimo uico Thurario, siue, ut ait Var. Thusco, sub basilicæ angulo plectentibus se ad postruamus dexteram partem, eúmq; deum inuertendarum rerum idest mercaturæ esse uult. Fuit enĩ prope Ianum nunc quadrifrontem, ubi Aræ Opis, & Cereris. Quidã Vertumnum, & Ianum eundem tradidere. Cic. in uer. locum innuit his uerbis. Quis á singno Vertumni in circum Maximum uenit? quin is unoquoq; gradu de auaritia tua commoneretur? Vertumnalia dies festus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri mense celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Templum habuisse. M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ, quod in uico Thusco posuit. P. Victor. si id est, quod Iani, certe aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim penè

integrum, ut ab aliquo nouissimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, ut falsò edit Blō. cuius opinionem quisque facillime respuet attendere diligenter si uelit, ad ea, quæ dicta sunt supra, ubi de eodem tractauimus templo. Huius uero testudo quatuor tantum pilis sustinetur, quatuor portarum institutū, ut diximus, ad quatuor anni temporum similitudinē, unde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fenestræ spectantur; quæ uidentur significare ipsum diuū principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim menses diuisi. Hinc Cic. de nat. de. cum in omnibus, inquit, rebus uim haberent maximam prima, & extrema principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quo transitiōes peruiæ Iani, foresq; in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Aedes. P. Africani, & Basilicam Semproniј ad signum Vertumni, prope nunc. S. Georgiј in Velabro ecclesiam fuisse, docent Liuiј uerba, quæ ex libro quarto dec. quintæ sunt hæc. T. Sēpronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes. P. Africani ponè ueteres ad Vortumni signum, Laneásq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Basilicámq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est.

De Argileto, Domo Corneliј. Aequimelio, & Socordiæ Sacello. Cap. IX.

Rgiletus à fine uici Thuſci incipiẽs ad Mar
a celli theatrum terminabatur . Fabius autem
Pictor à principio uici Thuſci ſub Cœliolo ,
inter circum Maximum , & Auentinum, deduxit . Hu
ius etymologia ſecundum Var. trahitur ab argilla, ꝙ ibi
eſſet id genus terræ ; ſiue à fabula . Nam Euander Ar
gum quendam hoſpicio ſuſcepit , qui cum de eius cogita
ret interitu , ut ipſe regnaret , Euandro hæc non ſenti-
ente , ſocij intellexerunt , qui Argum necarunt, cui Euã
der , & ſepulcrum fecit , & locum ſacrauit : de quo
poeta ſic ait .

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti .

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit , ut
ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc uico erant opifi
cum Tabernæ , Bibliopolarum præſertim , quas Argi-
letanas appellat. Mar. hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas .

Cornelium Domitiani patris clientem Domũ iuxta ue-
labrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Do-
mitianus delituit. Aequimelium ſub Capitolio ſtatuit
Liuius , cum inquit. Subſtructionem ſuper Aequimeliũ
in Capitolio , & uiam ſilice ſternendam à porta Cape
na ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Ca
pitolij indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac por
tam Carmentalem cum Aequimelio, Iugarióq; uico oĩa
ſacra , & prophana igni abſumpta eſſe commemorás.
& tertio eiuſdem belli lupum Eſquilina porta ingreſ-
ſum frequentiſſima urbis parte decucurriſſe in forum,

Thuſcóq; uico, átq; Aequimelio per portā Capenā pro pè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Aequimeliū fuiſ ſe inter uelabrum, & Capitoliū, ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnū affectantis mortem deſcribens, ſic oſtendit. Nec ſatis ē eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parietéſq; intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonáq; contacta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; quæſtores uendere ea bona, átq; in publicum redigere. domum deinde, ut monimēto area eſ ſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit, ídq; Aequimelium appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua. Sequebatur circus Maxius; ſed quia Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ, unde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. de hoc uero Sacello Liuius ſic meminit. Tū quoq; multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponunt, at ſupra oſtendimus in Capitolio fuiſſe, ídq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmētalis ſtatuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à principio inſtitutum: multis uero templis in eo iam excitatis: aliò tranſlatum. Non enim ueriſimile creditur in domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi ſpem ſalutis urbis, ubi infinita auri, & argenti ſimulacra col

locassent, ubi frequens Senatus de rebus pub. delibera ret, latrones, & infames confugere. S.P.Q.R. per misisse.

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cā institutus. Cap. X.

LOcuturi de Circis, & in primis de eo, qui primus institutus, Maximus est appellatus, consentaneum esse uidetur, de ijs quædam præfari, non minorem utilitatem allatura, quā ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita ut alter alterius prospectum non impediret. In medio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur sublatæ metæ, inque earum locū bina castra exaduerso constituta erant. Idem in Claudio. Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ utraq; tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obsidebant Carceres, qui in pria parte circi erant, primum ædificatos ferūt, dicti q; ijs coarcerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset. Dicebatur autem circus secundum Var. q; circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & q; ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Lu

dorum uero celebrationes deorum festa erant, siquidē ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ. Ludi scenici Libero. Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, uarijsue ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Circenses, etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Cor. Tac. hæc uerba. Tandem statuta circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, & Ouid. Sic.

Circus erit pompa celeber, numeróq; deorum,
Primáq; uentosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ.
Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circenses dicti sunt q in littore fluminis agitabantur in altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi descriptionem aggrediamur.

De Circo Maximo. Cap. XI.

Ircum autem Maximum Tarquinium Priscum instituisse commemorat Liuius, & Diony. in hæc uerba. Extruxit Circum Max. Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus faciens sedilia cooperta. primū enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum ue-

ro ſecundum maiora latera, & ſecundum unum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumq́ pedes denos, poſtq́ ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem paumenta habent, ut in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribúſq́ lignea. Conducuntur *autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno ſimul omnes uerbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterũ apricum, atq́ habet apertum in modum forficum, equorũ emiſſiones, quæ per unum ſimul omnes ſtimulum recluduntur.* E*ſt autem circa eũdem circum extrinſecus alia porticus unius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus uenientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq́ officinã, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium.* Non *credimus autem ĩ eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit* Diony. T*arquinium circũ poſuiſſe. legimus enim apud* Plinium *extructum à* Cæ*ſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs.* Exornauit *deinceps* Auguſtus. Clau*dius, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metáſq́ deaurauit.* Collapſum *uero ampliorem, elegantioremq́ reſtituiſſe* Traianum *ſcribit* Dion. Mox Heliogabalus *columnis pulcherrimis, auróq́ illuſtrauit, cuius pauimentum ex cryſocola fecit.* E*ſt enim* Cryſocola *ma*

teries nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig. de Crysocola sic meminit. Et quosdam præcipuos minio, & Crysocola constrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiã, emissa in Tyberi aqua. (adhuc enĩ subterranei ductus, ab ipso circo ad Tyberim, uidẽtur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentũ ẽt nũc extat multa copertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipsi Maximo sublimes porticus, & rutilantes colũnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quã spectandi uoluptate. Partem uero huius Auentino contiguam Tiberij tẽpore deustam esse testatur Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum Vertumno sacratus esset. Alij à ludorum sumptuositate, & excellentia. Alij ab amplitudine, ꝙ longe maior esset, quã circus Flaminius, & Intimus. Pli. enim, ut dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinẽ uero unius. Capiebat ducenta, & sexaginta millia hominum sedentium. Quod autem Diony. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerũ, ampliatum uero illum cœpisse. Quinimo existimo Maximi cognomentum inditum longo tempore post Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.

De Templis, & Aris, quæ in Circo Max. uel apud fuisse leguntur. Cap. XII.

C Onsus consiliorum deus in circo Max. Templum habuit, sub tecto, ut ostenderetur tectum debere consilium esse. Ideò autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur, unde & in eius honorem circenses celebrabantur. Plut. uero ait Romulum cuiusdam dei Aram conditam sub terra in circo inuenisse, eiq; deo indidisse nomen Conso, siue à consilio, q consiliarius foret, siue Neptuni equestris: aramq; ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri. Diony. libro tertio prodidit Arcades Neptuno equestri Templum, solennemq; diem constituisse. Aram uero postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atq; custodi constructam, quibus uerbis innuit Consum arā tantum, Neptunum uero templum habuisse, neq; eundē esse Neptunum, qui consus: cui adstipulari uidentur Var. uerba, quæ sunt. Consualia dicta à Conso, q tū feriæ publicæ ei deo, & in circo Maximo ad arā eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ sunt raptæ. Præterea anno. M.D.XXVI. repertum est sacellum in ipso circo, post diuæ Anastasiæ templum, in radicibus montis palatini, ipsius circi fundamentis inclusum, uarijs conchis marinis, uariisq; lapillis inuicem consertis pulcherrime exornatum; sub maioribus con=

chis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cœterum cristam rubram habentem, in testudine templi ex huiusce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere solemus. hoc templũ Neptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum longe esset remotum ab ea parte circi, ubi Cor. Tac. in descriptione urbis Romuli aram Consi collocauit, nõ possum non probare quod Diony. uidetur uelle, uidelicet, tẽplum Neptuno, aram uero Conso fuisse sacram. quanquã Liuius Consualia Neptuno attribuit, & Sex. Põ. admonet consuales celebrari mulis solitos esse in circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, uehiculóque adiunctum. Habuit Circus etiã tres Aras sacras, unam Magnis dijs, alteram dijs Penatibus, tertiam dijs Celi, & Terræ: à quibus oĩa oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, urbísque præsides, & custodes uocant. Liberi, Liberæque, atque Cereris Templo iuxta circum Maximum sedem Cor. Ta. sic fecit. Iisdem temporibus dum ædes uetustate, aut igni abolitas, cœptásque ab Augusto dedicauit, Libero, Liberæque, etiam Cereri iuxta circum Maximnm. Tradunt alij Cassium Cos. ædem Cereris, & Liberi, Proserpinæque, quæ erat supra Circi terminos, ultra ipsas missiones, dedicauisse; cum uouisset dijs eam repromissiõem pro urbe Posthumius aduersus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius. Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum stu

pri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam curauit. & in bello mac. scribit in eodem Aedem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij tẽplum circum Maximum spectauisse. Solis autẽ, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verũ Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

De Naumachia Circi Max. Cap. XIII.

n Aumachia locus ita appellatus, οτι αυθοτι ταισ ναυσι μαχεοιντο idest quod ibi nauibus certarent. Nam loca instar lacunarum fodientes naualis pugnæ simulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, uerum etiam in amphitheatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autem illius, quam diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis.

De Obeliscis duobus Circi Max. Cap. XIIII.

Icturi de circi Maximi Obeliscis, & dein d ceps de alijs, prout in singulis urbis partibus occurrerint, absurdum nequaquã iudicamus, quædã de ipsis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarãt. eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia diuersásque moles figmenta Aegyptiorum numinũ exprimentes Obeliscos uidemus plures, alióssque iacentes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutãtes excisos, erectos dijs superis in religione dicarũt. Seqtur qd sit. Est, inqt, obeliscus asprimus lapis in figurã metæ cuiusdã sensim ad proceritatẽ cõsurgẽs excelsam, útque radiũ imitetur graciliscens paulatim, specie quadrata, in uerticem productus angustum, manu leuigatus artifici. In plerisque uisuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. de quibus mentionem sic facit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undique uidemus incisas, initialis sapientiæ uetus insigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumque etiam aliena mundi genera multa sculpentes ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius puenire memoria promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non enim, ut nunc, literarũ numerus præstitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest. ita prisci quoque scriptitarunt Aegyptij. Sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant, & uerbis non

nunquã significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per uulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri rationes memorant phisicæ; perq; speciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iocunditate aculeos quoq; innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura. De huiusmodi litteris meminit & Cor. Tac. Obeliscos ex lapide Simithe esse tradit Pli. hoc modo. Trabes ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos uocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius argumentũ in effigie est, & ita significatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliscum instituit. Obeliscos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed Thebis, ex Aegyptiacisue urbibus perductos, ut idem Pli. & Marcellinus testantur. In circo Maximo duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centũ triginta & dodrantis, præter basim, quem Augustus ex Hieropoli Aegyptiorum urbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere uellet. Excisus à rege Semnefreteo, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonũ. Lupanaribus. Pompei Domo; & Iuturnæ Fonte. Ca. XV.

d Ecoratus autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, ut refert Liuius his uerbis. Sertinius ex ulteriore Hispania, ne ten

tata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, unum in Maximo circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in unis ædibus Tuberones, quibus, ut ludos spectarent, in circo Max. & Flaminio locus ob uirtutem publice est donatus: autb. Val. Max. Apud circum Lupanaria, ubi meretriculæ corporis quæstum faciebant, unde Iuu. & ad circum iussas prostrare puellas. Fuere etiam nostro tempore inter Ianum quadrifrontem, Tyberim, & scholam græcam, penè ad ipsum circum producta, à prostitutis mulieribus occupata; cæterum quatuor ab hinc annis solo æquatis ædificijs remansit area ruinis oppressa. Sunt qui in circo fuisse columnam Bellicam tradunt, propter Oui. quæ sequuntur, carmina.

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
    Est ibi non paruæ parua columna notæ,
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
    In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Oui. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexisse, ut infra, ubi de circo Flaminio agitur, apparet. Pompei Domus apud circum, de qua Pli. sic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquæ Fontem in Velabro adhuc scaturire putat Ful. & olim fecisse lacum in foro Romano iuxta templum Vestæ, aquámque ipsam sa

luberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua est cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex saxo quadrato in Tyberim usq; producti, clare ostendunt.

De Septizonio Seueri. Cap. XVI.

Sequitur in sexta parte situs urbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum urbi supra demonstratum est, sed priusq̃ hũc ascendamus pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cœlium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid sit Septizonium ut uideamus, illud nos admonet, qđ annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentq; uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino, & IAC. scaramutia uiris, literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ extaret Septizonium, cui memini me his uerbis respondere. Est Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ septẽ cingulis idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuũ, ambitur; ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresq; disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdã facientes surgunt, in summo regum, uel imperatorum cõdebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titũ apđ Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto

Cal.

Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus, ubi autem dubitatur. constat tamen in uia Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem aahuc supersunt eregione templi. S. Gregorij tres operis ambitiosi ueluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles, ex quibus conectuntur, uix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis, septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum a Seuero, ut autumat Ful. stultum est credere, cum Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia, & à Seuero extructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod ē in Appia uia, euntibus ad portam dextera, specie septizonij extructum, quod sibi ille uiuus ornauerat. Idē quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quā ut ex Africa uenientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur uiæ, Septodium appellare, nam ἑπτα septem και ὁδος uia, quasi septem concurrerent uiæ. Pli. Septisolium uocat, à septem solarijs, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, alijs uero trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordine, unam faciebant porticum, siue solarium, In hu

ius Septizonij frontispicio literæ huiusmodi leguntur.

C. TRIB. POT. VI.

COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE

Moles enim quæ superest, ita est inclinata, ut iam iá lapsura uideatur.

De Arcu Triumphali Constantini Imp. Cap. XVII.

a ARcus autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po. Ro. feliciter gestis, triumphum meriti essent, à quo triumphales denominantur. in quibus simulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerant, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodũ in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante imperatorum tempora excitauit nemo, ut quorundam est opinio. neq; antiquiorem, quam Titi, arcũ in urbe uidemus. Plin. hunc morem suo tempore cœpisse narrat. prius enim triumphales statuas, uel trophæa ponere solebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his uero, qui hodie, Constantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conspicuum, cunq; trophæis, & uictorijs allatis, parum lasum conspicimus: superato Mezentio apud Miluium pontem, à Constantino ipso positum, cũ hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO. S.P.Q.R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteq; interiori a dextris, & sinistris legitur, hinc.

LIBERATORI VRBIS. *illinc* FVNDATORI QVIETIS. *Superius extra sic* . VOTIS. X. VOTIS. XX. *quæ uota in maximis fecerat periculis constitutus, quemadmodum apparet in quibusdam numismatibus, qui sunt apud nos.*

De Cœlio monte, & Cœliolo. Cap. XVIII.

c *OElium montem Querquetulanum prius appellatum scribit* Cor. Tac. *q; talis Syluæ frequens, fœcundùsq; esset,* Mox *Cœlium à* Cœle Vibenna, *qui dux gentis* Hetruscæ *fuit, sedémq; in eo acceperat à* Tarquinio Prisco, *seu quis alius regum dedit. nam scriptores in eo disentiunt.* Recte *ait disentiunt.* Sex. *enim* Pomp. *refert* Cœlen Romulo *auxilium præbuisse aduersus* Sabinos. M. *autem* Var. *cótra* Latinũ *regẽ. hinc post* Cœlij *obitũ, q; nimis mu*

nita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum appellatum, & ideò ibi Vertumnum stare, quod is deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à suspitione liberi essent, traductos uolunt in eum locum, qui uocatur Cœliolus idest minor Cœlius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, siue Cœlicolus, is est, ut diximus, ubi nunc diui Euangelistæ ædes, olim Dianæ, uirgo enim uirgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni, præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp. testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur. Quem Tiberius, appellatione mutata, uocari Augustum iussit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris, & Cupidinis Templo. Curia Hostilia. Castris Peregrinis. Domo Lateranorum. De Cõstantini, & Sesoriani Palatio, ac de Equo. L. Veri. Cap. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorso extat Têplum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim uero Fauno dicatum. Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς quod uoce, non signis, futura ostenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ ubi S. Mariæ in Dominice ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic.

siue Sex. Ruffus, eo in loco, ubi nunc ecclesia. S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus; Curiámque Hostiliam duobus in locis, unam, ut diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, prope Pacis templum, alteram in Cœlio monte, ubi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius. Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia usque ad patrum nostrorum ætatem appellata ē, & quo frequentius habitaretur, eandem se sedem regiæ cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Esquiliásque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum ubi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de. M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani, & Iuuenalis ita.

Clausit & egregias lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Flaui Constantini Palatium prope hanc domum inter Conclimontanam, & Gabiusam portam sedem habuit. Sesoriam uero apud Næuiam inter ipsam portam, & ecclesiam. S. Crucis in hierusalē. In Platea lateranēsi stat ærea equestris Statua, quā M. Aurelij Antonini esse multi putant, aliqui tamē L. Veri. non desunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum imperium ex somnio, quod uiderat, statuam sibi posuisse.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. Cap. XX.

S Equitur Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priusquã de ipso agamus, pauca quædã prælibanda sunt, ut quid sit amphitheatrum, & cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim απο του θεωμαι quod est specto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum απο του αμφι και θεωμαι quod est circum specto, quasi in unum iuncta duo uisoria. Cassio. Titum omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit, eius sunt hæc uerba. Hoc Titi potentia principis diuitiarũ profuso flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemisperium græce dicatur, amphitheatrũ, quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse nominatum, quod speciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur spatium, & spectantes oĩa facilius uiderent, dum quædam prolixa rotunditas uniuersa collegerat. At prius. C. Cæsarem amphitheatri molem in Campo Martio posuisse, testis est Cor. Tac. quam ab illo destinatam Augustus mox Mausoleum ædificaturus destruxit, auth. Suet. qui etiam in Cæsaris uita cõmemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum posuisse, alterúmq; deinde à Tiberio inchoatũ, sed non perfectum. In amphitheatro autem multi spe præmij, quod publice dabatur, cum bestijs pugnabãt. capite etiã damnati, & bello capti hoc miserrimo cer

tamine capitis discrimen subire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem Romam misit cum bestijs pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum sit ut proficiscentes ad bellũ imperatores munus gladiatorum, & uenatus darent, breui dicendum est. Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionem factam contra hostes, ut non sanguine litato specie pugnarum seuerioris uim quandam fortunæ satiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuisse pugnas uidere, & uulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, ne in bello armatos hostes timerent néue propter uulnera, aut sanguinem horrerent. Eius autem sæuissimi instituti causa consueuerũt ituri ad bella exhibere in spectaculis multa gladiatorum paria, & quò quisq; ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheatri uide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrũ magnam partem adhuc extare cernimus apud ecclesiã S. Crucis in hierusalem, prope urbis mœnia, quod extruxit Augusto ciues Romanos hortante, ut quisq; pro uiribus urbem exornare niteretur, auth. Suet. qui in Caligula narrat ipsum principem munera gladiatoria partem in hoc amphitheatro, partim in septis aliquot egisse.

Aquæductus cur inuenti, quibus modis aquæ deducerentur, cui usui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ. Cap. XXI.

Voniam de ductu aquæ Claudiæ locus postulat ut loquamur, crebráq; in sequentibus de aquæductibus erit mentio, placet quædã de ijs præmittere, quo causam aquas deducendi, quibus modis, cuiué usui, & à quo primum, & quot diuersis temporibus in urbem ductæ sint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atq; illum locum appetẽdo, magna ciuium pars recessit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; sentiret incommodum, cogitauerunt prisci uelle huic inopiæ subuenire. hinc deducendi aquas origo. Aqua enĩ ex omnibus elementis mortalibus maxime est necessaria. quare Pindarus ait ipsam optimam esse, &, ut aurum inter metalla, cœteris præstare elementis. Adhæc urbis salubritati maxime contulisse, sic testatur Frontinus. Sẽtit hãc curam imperatoris pijssimi Neruæ principis sui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par est nihil, & nihil secundum, & magis sentit salubritas eiusdem æternæ urbis aucto castellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies, & impurior spiritus grauioris celi, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, sunt remoti. Duobus autem modis deductas esse: arcuato uidelicet opere, & subterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi sunt arcus altissimi, subleuati, in quibusdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tã mul-

tis necessarijs molibus pyramides uidelicet ociosas comparem, aut cætera inertia, sed fama celebrata Græcorum? Per subterraneos uero meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aquæductus aquarum ubertas influit, ut per urbem, atque cloacas amnes inundare uideantur, & uniuersæ propemodum ædes subterraneos meatus, Siphones, ac fistulas undosas habeant. Præterea etiã hodie ad radices Quirinalis in uilla Car. Grimaldi, in dorso eiusdem montis, in uico Patricio, & Suburra, in uia Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multisque alijs in locis subterraneos aquæ ductus uidemus. Ii autem soli in urbem per arcus influebant, qui iuxto æquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuersis locis. & quia Anio Nouus omnium erat altissimus, necessitate urgente, cæteris subueniebat. Quinque sunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem urbis, sed his aliæ maiore, aliæ leuiore pressura coguntur. Altissimus Anio est Nouus. proxima Claudia. tertium locum tenet Iulia. quartum Tepula, deinde Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. sextum tenet locum Anio Vetus. sequitur hanc libram Virgo, deinde Appia. omnibus humilior Alsietina, quæ Transtyberinæ regioni, & maxime subiacentibus locis seruit. Mox uero cui usui essent, sic ostendit. Auctores cuiusque aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum prosecutus sim, non alienum mihi uidetur singula subijcere, & ostendere quã

ta ſit copia, quæ publicis, priuatiſq; non ſolum uſibus, & auxilijs, uerum etiam uoluptatibus ſufficit, & per quot caſtella; quibúſq; regionibus deducatur. quantum extra urbem, quantum intra urbem, & ex eo quantũ lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine cæſaris, quantum priuatis uſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vulpianus ita declarat. Caſtellum eſt receptaculũ quod aquam publicam ſuſcipit. Quum itaq; ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, uncias, & modulos ædificiis, operibúſq;, & muneribus publicis, ac priuatorũ uſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, ut probatur epithaphio ſequenti, uidelicet.

. D . . M .

CLEMENTI CÆSARVM . N . SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant, alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorúmq; opificum neceſſitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabantur. Idem uero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamq; redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa du-

ctus extra urbem centum ab urbe seruorum opificum habendi, & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos habituri sunt in ministerio per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorúmque operum probandorum curam fuisse per Censores aliquando, & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuenisse, ut apparet ex eo, quod factum est. C. Luctatio, & Cæsone Coss. Quantopere autem curæ fuerit ne quis uiolare ductus aquarum, nec non concessam deriuare auderet; cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circensium, nisi Ædilium, aut Censorum permissu, irrigabatur. Agri uero, quos aqua publica, contra legem, quis irrigasset publicabantur, cuius rei causa Ædiles curules iubebantur per uicos singulos exire, qui in unoquoque uico habitarent, prædiáue haberent binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum sciliret. Primus autē M. Agrippa post ædilitatem, quam gessit consularis operum suorum, & munerum uelut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudiū ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodē authore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tempore in urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in urbē influūt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quæ eadem uocatur Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint istæ aquæ,

& unde, quotque passuum millibus, uel sub terram uel arcubus ducerentur, pluribus uerbis ipsemet recenset. Sex. uero Ruffum, eo posteriorē, quem Dioclitiani temporibus urbem Romam descripsisse putat Blon. nouē, & decem aquas posuisse animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. Cap. XXII.

Diuum Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitque. alteri, quod ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus uocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquā necessaria, quā multa perfecit, sed uel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Plin. his uerbis. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideā excelsitatem omnes urbes, & montes æquantem, ut lauacra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlij montis dorsum ī Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc le-

guntur.

TI.CLAVDIVS DRVSI.F.CÆSAR AVGV STVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP.CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG.IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE .X. IMPERATOR , XVII . PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A VIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS,CVM A CAPITE AQVA

RVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter alios, hic positus est index.

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiusce aquæ in Capitolium à Caracalla fuisse deductam ferunt. Extant *enim ruinæ formarum in* Palatium *usq;.* In *arcu uero tiburtino, huic aquæductui coniuncto, prope ædem diuæ* Mariæ *in* Dominice, *uetustate corrosæ sunt literæ tales.*

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL. EX. S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipsam à Traiano *in* Auentinum *perductam,* Traiani *nomen accepit, auth.* Front. *cuius adhuc apparent formarum uestigia apud.* S. Priscam, *& in ruinis* Thermarum *Decij marmor paucis ante annis effossum id, quod* Frontini *uerba, significabat.*

De ijs quæ incertam sedem nunc in Cœlio *monte ha-*

bent.

Cap, XXIII.

b Rutus primus Cos. pulso Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte extruxit, sacrúmq; uoti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius dissimulatione habebatur idoneus, emendationi publici status extitit. Hanc enim deam uitalibus humanis præesse credebant, ab eáq; petebatur ut iecinora, & corda, quéq; sunt intrinsecus uiscera salua conseruaret. Templum Claudij Cæs. conditum à Vespasiano, sed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus destruxisse auth. est Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæsaris in Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis crustis exornauit, Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Val. Max. de qua Cic. sic meminit. Cum in arce augurium augures acturi essent, iussissentq;. T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta, tyrannorũ fuerũt, hodiéq; extat in mõte Cœlio; īter duos lucos, cõtra Isiũ Metellinũ pulcherrĩa. In eodem monte Iunij Senatoris Domum constituit Cor. Tac. Adduntur, ait, sententiæ, ut mons Cœlius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus sola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris inuiolata mansisset. Habuit Cœlius Domum. T. Clau

dij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelij Domum q, ut alij uolunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit. Martialis Campus, in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupassent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pom. collocatur, sicut ab Ouid. his carminibus.

Altera gramineo spectabis equiria campo,
 Quem Tyberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta si forte tenebitur unda,
 Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum. Antrum Cyclopis. Spoliarium. & Armamentariũ. Sed de Cœlio satis. Videamus quid à latere ipsius, quod Auentinum respicit, sit, aut fuerit.

De Appia, & Noua uia, ac de Isidis, Virtutis, Honoris, atq; Quirini, siue Martis Æde, & Almone flu. Cap. XXIIII.

IN situs urbis descriptione dictum est conuallem, Appiámq; uiam, quantum ad septentrionem spectat, à Palatino, quantum uero ad occasum hyemalẽ, à mõte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brundusium usq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam uult appellari. Sed appiam etiam intra urbem fuisse usq; ad Constantini arcum innuit Spartianus in ea Septizonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen ali=

quando

quando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta sit. Quod autẽ Solinus dicit Tarquinium Priscum habitauisse ad portam Mugoniam supra summam Nouam uiam, de alia intellexerim. Sũt qui putant uiam Nouam à porta Palatij inchoasse, & per radices Palatini montis supra circum Maximum ad infimam Piscinam peruenisse, ubi nunc diui Sisti ædes uisitur. Verum, ut diximus, uiæ Nouæ diuersis temporibus à diuersis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita occurrent apud scriptores, quæ inter se se cõtraria uidebuntur. Ad caput autem uiæ Nouæ in regione Piscinæ inter prædictam ædem, spectandásque thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Isidis Antenodoricæ, ab Antonino Bassiano conditũ, iuxta ipsius Thermas, ubi quædã marmora eruta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi.

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero uero fragmento sic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP. ARCANAQ. MORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In uia autem Appia, haud longe à porta, Honoris, & Virtutis steterat Templum. quod. M. Marcellus dedicauit, decimo septimo anno posteaquã à patre eius

primo consulatu uotum in Gallia ad Clastidium fuerat. huius meminit Cic. de nat. deo. Martis Templa duo, inquit Ser. unum Quirini intra urbem, prope portam; quasi custodis, & tranquili. alterum in Appia uia extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. Ful. uero scribit duo extra portam fuisse Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab urbe distans: alterum paulo extra portam. quod si ita est, cur Ser. dixit duo, & nó tria eius templa. unum Quirini intra urbem, & duo extra: quod erat consentaneum, scd̄m ipsum. Almo. flu. per uiam Appiam, Auentiniq́ radices in Tyberim fluens, longe ab urbe ad. X. mil. pas. in agro maritimo oritur, Appiiq́ Riuum uulgo nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis singulis annis à Gallis sacerdotibus abluebatur. unde Papinius.

Est locus ante urbem, qua primum nascitur ingens
Appia, quáq́ Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiscitur amnes. Ouidius
Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

De Thermis in genere. Cap. XXV.

Hermæ græcum est uerbum, quod neq́ latinum nomen, neq́ significationem unica dictione recipere potest. τερμον calidum tan

rum significat. Nos uero loca quæ calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi, & sudandi usibus deputata sunt, eodem nomine, quo Græci, thermas appellamus. Priscis namq; Romanis lauandi usũ fuisse prope quotidianum satis constat, quo uel puluerem, sordésq; abluerent, uel sudorem prouocarent, crudámq; adiuuarent digestionem, quod tetigit Iuu. cum inquit.

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen uoluptatis tantum causa id factitarunt, propterea uel mediocriter diues priuata balnea, siue lauacra habuisse, illud argumento est, q; Cic. Terentiam uxorem monet, ut curet labrum in balneo ne desit, certioremq; facit. Q. Fratrem Asiæ procos. de balneis, quas in Aripinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata pensilia facere instituit, sicuti Val. Max. commemorat. Re postmodum ad principum luxuriam, & fastum producta, cœpere lauacra in modum, ut ait Ammianus, prouinciarum extruere, quas thermas appellarunt. in quibus ædificandis nullum neq; modum, neq; mensuram seruasse ex illarum, quæ nunc extant, uestigijs, facile unusquisq; potest iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus deputata, quædam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per siphones, & fistulas balneis, nedum in solo expositis, uerum etiam

pensilibus calidam ministrabant, quæ post lauationem inutilis per canales in inferiorem partem, inde subterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria, in quibus balnea ingressuri uestes deponebant, ut ostendit Pli. in epistolis. habebant & areas amplissimas porticibus spaciosissimis circundatas, cameratáq; superbissimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuersi coloris marmoreæ, ingentésq; columnæ, quarum quædam stantes, nonnullæ uero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta translatæ. Pauimenta uero lithostrata diuersis lapidibus conspicua, parietésq; marmoreis tabellis in multis incrustati. Erant etiam Xysti, nemora, & natatoria populi ludis, delitiísq; exposita, propterea frequens in thermis uersabatur: principésq; ad id insaniæ uenerant, ut cum eo promiscue lauarent. Spartianus de Hadriano. publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum ueteranum quendam notum sibi in militia dorsum, & cæteras partes corporis uidisset atterrere, perconctatus cur se marmoribus distringendum daret; ubi audiuit hoc iccirco fieri, quod seruum non haberet; seruis eum donauit, & sumptibus. Verum cum alio die cōplures senes ad prouocandam principis liberalitatem hoc idem facerent euocari eos iussit, & alium ab alio defricari. Tradunt autem. M. Aurelium Antoninum lauacra mixta præbuisse. Lauandi uero tanta fuit Cōmodo Imp. uoluptas, ut septies in die lauerit, in

balneísq; sæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus scribit Gordianũ iuniorẽ septies in æstate, hyeme bis lauisse. qui cum sæpe mulieres pulchras, & puellas, & cũ ijs anus deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. Alexander syluas in thermis deputauit, oleúmq; luminibus thermarũ addidit, quum antea, non ante auroram paterent, & clauderentur ante solis occasum.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. Cap. XXVI.

a Ntoninum Caracallã Thermas, quæ ab eo Antonianæ sunt denominatæ struxisse, in eius uita Spartianus sic testatur. Opera Romæ reliquit, thermas sui nominis eximias, quarum cellam solearem architecti negant posse ulla ratione fieri, nisi qua facta est. nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur, quibus camerația tota concredita est, & tantum est spatij, ut id ipsum potuisse fieri negant docti mechanicis. Lamp. uero has ĩchoatas ab Antonino Seuerum perfecisse, atq; exornasse refert. Visuntur adhuc in radicibus Auentini, ad uiam olim Ardeatinam, & apud nunc. S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisq; semisepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur. & ductus ille aquarum, q̃ ante portam Capenam tran

ſit in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipſe nobiliſſimum poſuit Palatium, cuius ueſtigia uix ſuperſunt.

LIBER QVINTVS

De Auentino. Caput. I.

Ventinus autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus; de cuius ambitu, & formæ cum multa supra dicta sint, reliquum ẽ, ut quibus ædificijs exornatus esset nũc uideamus, prius tamen unde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ uesperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam uolunt, hinc Virg.

Dirarum nidis domus opporuna uolucrum.

de Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic & occiso, & sepulto. Var. tamen dicit in gentẽ Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos istũ accepisse montem, quẽ ab Auante prouinciæ suæ fluuio appellarunt Auentinum. Constat ergo uarias opiniones postea secutas. Nã à principio Auentinus dictus est ab auibus, uel rege Aboriginum. unde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse, non præstitisse, auth. Ser. Idẽ ũt Var. post uarias quorundam opiniones, subdit. Ego maxime puto ab aduectu. nam olim paludibus mons

erat ab reliquis disclusus, itaq; eò ex urbe uia qui ad uehebantur ratibus, quadrantem soluebant. Alij ab aduentu hominum, quod commune latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquã Sex. Pomp. refert Remuriam locum esse in summo Auentino, ubi Remus de urbe condenda auspicatus fuerat; non tamen obstat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usq; ad hybernam. Diony. autem prodidit Ancum Martium Auentinum muro cinxisse, contra Gelij opinionem, qui, ut demonstratum est, dicit neq; Ser. Tullium, neq; quempiam alium, ad diui Claudij tempora usque, hunc montem, tanquã auibus obscœnis ominosum, intra pomerij fines recepisse. Quare aut post Ancum statim exclusus, aut secundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen urbi additus est. iuxta eiusdem Gellij opinionẽ, qui uult urbanum auspicium pomerij finem facere. Quæ autem in eo fuisse traduntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij. Cap. II.

IN uertice autem Auentini montis, qui Tyberim despicit, stat diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempe par-

tem, quæ naualia spectat. Apianus enim commemorat Gracchum hoc ascendisse templum, átque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. De hoc quidem tēplo Sex. Pom. sic meminit. Seruorum dies festus existimatur idibus Augusti, quod eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent seruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris hominibus. Diony. enim huius templi Ancum Martium authorem fecisse uidetur. Traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliísque urbibus quoscunque cœperat colonos, ibi collocauit, persuasítque ut templum Dianæ ædificarent, adijceréntque statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteáque rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; legésque in base ærea conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hinc patet, quod si prius hoc templum non fuit in Auentino, quam tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem Vertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auentinæ, ubi Bonæ deæ templum extitisse ferunt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis Fauni à Claudia uestali conditum, postea uero à Liuia restitutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fœminis pe-

tangebantur, neq; licebat uiris interesse. unde Cic. criminatur P. Clodium q; ausus sit hæc sacra, quæ pro salute Po. Ro. fiebant sua præsentia turbare, atq; polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ transtulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, ubi nunc diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditum: de quo secundo bel. pu. mētionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuisse dicitur, eo in loco, ubi nunc in ruinis thermarum Decij imperatoris ecclesia diuæ Priscæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his carminibus.

Luna regit menses, huius quoq; tempora mensis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem certum locum à peritis topographiæ urbis assignari solet, incærtum uero sequentibus, ueluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdémq; sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autē à Sex. Pomp. Iunonis uero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio uero Libertatis, ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis à patre. T. Gracchi & conditum, & dedicatum. cuius Atrium ab Helio peto, & Cor. Cethego censoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouissime à Pollione, ut tradit Suet. instauratum. de quo Liuius quin-

to decadis quintæ meminit his uerbis. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palàm in Atrio Libertatis sortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, utpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciẽdo, secundum Var. nomen adepta est. Habuit & Murcææ ueterem Aram. nam prisci Venerem murceam uocabant, à myrto ei dicata, uel, ut alij, ꝙ præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum, & inactuosum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur, Camillus autem dictator in eodem Matutæ matri Templũ consecrauit. author Blon. qui ex Plin. refert Laurentiũ Syluam Ioui sacram fuisse in hoc ipso colle, & in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium, interfectum. De sylua hac uide Var. & Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. Cap. III.

CAci Speluncam supra ædem diuæ Mariæ in schola græca, qua parte Auentinus Palatium uidet, fuisse, putat Blon. at locus accliuis nullum speluncæ præ se fert uestigium. Virgilius autẽ in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta silex præcisis undiꝗ saxis
Speluncæ dorso insurgens altissima uisu.

Melior est ratio, quę facit ad Tyberim incumbere dum subdit.

Hanc, ut prona, iugo læuũ incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsam soluit radicibus, inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refugitq; exteritus amnis. Quod si placet speluncam ipsam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait poeta. incumbebat ad amnem. abest enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberiq; est auersus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxisse, de alio tempore, quã quo Hercules in Italiam uenit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre uolumus, obstant quæ de ipso à Vir. & Liuio tradita sunt. quemadmodum de ficu ruminali scribentes supra demonstrauimus. Arbitramur igitur Caci speluncam eregione. S. Mariæ Auentinæ ædis fuisse, ubi fluuius accedit quã maxime prope Auentino, & mons ipse plurimus attollitur, rupésq; tota est scabra, & speluncis aptissima. quod innuit Diony. prope portã Tergeminam speluncam ipsam qui constituit, narrans Herculem Caco claua mactato, & spelunca euersa Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eámq; suo tempore iuxta portam Tergeminam extitisse. Cacus autem secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen habet. hunc⁹ fuisse Euandri nequissimum seruum, ac furem. nouimus enĩ

malum à Græcis κακον dici, quem ita Arcades illo appellabant tempore: postea translato accentu Cacus dictus. Scalæ autem Caci ad ipsam speluncam fuisse fabulantur.

De Armilustro, & quibusdam aliis rebus in genere positis. Cap. IIII.

a Rmilustrum putauerim, inquit Volateranus, id spacii, quod in testaria nunc est: nam in regióe Auctini ponitur, nec sanè aptior locus recẽscendis armis, ac militibus ostẽditur. hác sequitur Ful. Plut. autem ait Armilustrum locum in Auentino, ubi Romulus Tatium sepeliuit. Vnde apparet istos nó recte sentire, quia aliud est esse in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armilustrum, & circum Maximum eundem esse arbitratur. Sex. uero Pó. festum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canerent. Quare opinor locum in quo festum hoc agebatur, siue in Auentino ad Tatii sepulcrum, siue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, ubi perfectis bellis arma reponebãtur. Romani enim arma priuatim non tenebant, sed in reditu exercitus in Armilustrum, aut in Tarpeiã rupem reponebant. hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustrio arma legionibus permisisse, & Lucanus. Iam rupes tarpeia sonat. In Auentino autem, iuxta Iunonis Reginæ templũ, fuere Gemoniæ Scalæ,

per quas nequam, & sontes unco trahebantur. erat enĩ locus præceps in quem facinorosi tracti excarnificabantur. Suet. in Tiberij Imp. funere. Alij, inquit, uncũ, & Gemonias minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, inde unco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius. Phylis auentinæ quædam est uicina Dianæ; & reliqua. Remoria locus, ut dixi, in Auentino, ubi Romulus Remum sepeliuit, quando quidem & uiuens eum locum ille sedibus destinabat. Thermas Decianas in honorem Decij Imp. à S.P.Q.R. ædificatas in eodem monte fuisse uolunt; & apud has Varianas. Traiani uero cum priuatis ædibus in uinea Francisci Albertini eius, qui quædam cursim de antiquitatibus urbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuisse Fauni, & Pici Antrum, Fontémque ex quo bibebant, átque Numam illic uino apposito eos ebrios factos coniecisse in uincula, & ab his fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte Ouid. in Fast. ita meminit.

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,
  Quo posses uiso dicere numen adest.
In medio gramen, muscóque adoperta uirenti
  Manabat saxo uena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auentinum coluisse, Liuius uero in eodem cum plebs à patribus in montem Sacrum secessisset, decem trib. pl. creatos, & Cor. Tac. Diui Tiberij tempore incendio exustum esse, memorant. Hacte-

nus autem de Auentino.

De Testacco monte, & de ijs quæ in eo ambitu fuere. Cap.V.

INter Auentinum montem, & Tyberim, ac urbis mœnia, quatuor laterum inæqualiũ planiciem collocauimus. in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem uulgo Testacium uocant. Quò cum animi recreandi gratia munificentissimus uir NICOLAVS rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari fide Gallorũ regis à secretis existit, me adduxisset, essentq; unà AMBROSIVS recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolan. & quidam alij honesti uiri, in quorum numero fuit etiam BART. de forbicibus, ac FRAN. pontius placen. (hos enim omnes literis, honestisq; moribus ornatos, & integerrimos honoris causa nomino) rogassent que, an collis ipse ex fragmentis uasorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Po. Ro. ferebant, esset coaceruatus: respondi, inueteratam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neq; apud aliquem scriptorem inueniri subditos Romanis tributa testaceis uasibus detulisse, sed (ut etiam Blon. refert) consueuisse Quæstores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactáq; legionibus in stipendia distribuendi, nisi in ærarium Romam malent deferri, Catonémq; Vticẽsem Quæstorem in Asiam, Cyprúmq;

missum habita à prouincialibus tributa non fictilibus urnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, ut si naufragio cum naui ipse perijsset, supernatans suber ostenderet in fundo depositum, tributorúmque pecunia Po. Ro. salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex ijs, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent. quandoquidem Plin. ostendit fictilium. maximum usum fuisse apud maiores, adeo ut deorum simulacra, templorúmque ornaméta; & ipsa parietũ crustaméta ex fictilibus conficerētur, cuius sunt hæc uerba. Turianúmque à Fragellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpe diximus. ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in urbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ erant, nec pœnitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in dijs quidem conficiebatur. durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra. Et mox. At qui Numa rex septem collegia figulorum instituit. Quin & defuncti se se fictilibus dolijs cõdi maluere. maior pars hominum terrennis utitur uasis. M. etiam Var. figulos uno in loco fuisse indicat, quum dicit Venerẽ Myrteam fuisse inter figulos. Et Sex. Ruffi urbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta Capena fuisse Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulo

rum

rum eam esse opificij conditionem uideamus, ut longe ab aquis haberi non possit, cum etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispargantur, ea reddant cæteris usibus inutilia. sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti consilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitrariorum uicum ibi fuerint locata, ubi nunc testaceum inter montem, & Tyberim uineas uidemus. quod si Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quã fuit imperium dilatatum. hæc omnia attente consyderantes mirari solemus cur Testaceus mons, supra fidem eorum, qui non uiderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit. Ambitus autem huius duobus millibus uix perficitur pedibus. altitudo uero centum sexaginta, cucurbitæq; habet formã, cuius latior pars ad Tyberim, inter transtyberinam regionem, & urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostendit Liuius.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Cestij. ac Horreis Po. Ro. Cap. VI.

PYramides appellantur quadratæ moles more flammę surgentes, unde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi uolunt. Steph. autem aliam

huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Aegypto ædificium in quo dicuntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta decem millia, & quingenta. Nominatæ sunt autem pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν idest à tritico, quod illuc conducẽs rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atq; statuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem Ægypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut emulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Extat adhuc ex omnibus una apud portam hostiensem mœnibus urbis inclusam. quæ fuit sepulcrum. C. Cestij septemuiri epulonum, quemadmodũ huiuscemodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR.
TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius uero literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMEN
TO. DIEBVS. C C C X X X.
ARBITRATV.
PONTI. P. F. CLAMELÆ HEREDIS ET
PONTHI. L.

Blondus autem fuisse totius collegij septemuirum epulonum sepulcrum existimauit. Epulones enim dicebantur qui epulas dijs instituendi potestatem habebant, auth. Cic. tertio de oratore. Horrea Po. Ro. c xxxx. iter Testaccum, & Tyberim fuisse marmor effossum i

uinea Marcelli de Capozucchis tali inscriptiõe ostẽdit.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Ab alio uero latere hæc leguntur.

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREOR. GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus de quo. Ouid ita meminit.

Adiacet antiquus tyberinæ lucus hylernæ,
  Pontifices illuc nũc quoq; sacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuisse, quidam tradidere.

De meta, quæ Sudans dicta est, & Iouis Simulacro. Cap. VII.

POst Auentini montis descriptionem Ianiculũ recto ordine sequi dixeramus, eum autẽ commodius relicturos ad eam partem situs urbis, quæ Transtyberinam complectitur regionem. Succedẽt igitur Esquiliæ; quas à meridie, siue ortu hyemali uia Labicana, ab occasu uero usq; ad Amphitheatrum conualle. c c c c. pedum latitudine eandem uiam complectente, à Cœlio monte diuisimus. prius tamen quam

ĩpsas aggrediamur, q̃d in hac ipsa uia; & conualle fuerit, aut sit, breuiter dicendum. Ab hortis itaq; templi diuæ Mariæ nouæ, unde digressi sumus, auspicari conueniens erit. Ante Constantini triumphalem arcum extat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotanditas, quæ Meta Sudãs à P. Victore appellatur, q̃ ex ea aquas manasse fama est, quibus plebs ex proximi Amphitheatri spectaculis sitim extingueret. In huius uertice Iouis æneum Simulacrum stabat. Illud aũt hoc loco notandum. maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere consueuisse, quod cum tediosum esset, præcipue quando cum longe positis gentibus percutiebantur, inuentum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius proprium est sceptrum, ea peragerent.

De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis. Cap. VIII.

SVrgit inter Cœlium montem, & Esquilias Amphitheatrum, uulgo Colosseum appellatum, quod media urbe, ut destinasse comperat Augustum, Vespasianus excitauit; Titum deinde eius filium dedicauisse ostendit Suet. his uerbis. Et tamen nemine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq; iuxta celeriter extructis munus apparatissimum, largissimumq; dedit. Vtriq; tamen id est patri Vespasiano, & Tito eius filio amphithea-

tri opus attribuere uidetur. Eusebius uero extructionis, & dedicationis Titum authorem facit: & Cassiodorus, qui, ut diximus, asserit ipsum Titum, falsò tamen, primum omnium huiuscemodi excogitauisse molem. Titum autem uel inchoauisse, & perfecisse, uel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium uideri potest; si quis reliqua ædificia ab eodem prope extructa cognorit. Mar. uero hanc ipsam molem Domitiano attribuit, sed id factum est per adulationem. Colosseo enim fuit nomen à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, ut in æreis eius numismatibus sæpe uidimus. Verum utrum Titus intra amphitheatrum concluserit, aut postea eò transtulerit, aut ædificando prope stare permisserit, parum liquet. & tamen à colosso nomen obtinuit, quo in loco ipsius Neronis stagna prius fuisse, idem Martialis sic testatur.

Hic, ubi conspicui uenerabilis amphitheatri
 Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quod solum arena sparsum esset, ea nempe de causa ut gladiatores, certatorésque reliqui sine periculo caderent; simúlque sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnantes aduersarios timerent, minúsque alacriter in certamen descenderent: & nudati perunctique pugiles eo puluere perfusi solidiores uicissim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide extructum tantæ altitudinis, ut eò uix humanus oculus inspicere possit. Habet au-

tem forinsecus porticum unius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis uero arcubus superioribus marmoreæ statuæ cum incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus. in quibusdã uero fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur auth. Pomp. letus. Caueã, quæ ludorũ diebus liteis operiebatur, loca septem, & octuagin ta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunei qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam e Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cũ uetustate, tum barbarorum inuidia, & immanit te magna pars euersa est. quæ enim penitus delere non poterant impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisq; alijs ædificijs fecisse uidemus. Extant & Albæ in hortis. S. Pauli antiquissimi amphitheatri uestigia. Fortunæ Equestris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco positam esse Liuius secundo quintæ dec. his uerbis declarat. Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris uouerat, faciebat enixo studio ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ eẽnt, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In uia Labicana fuit Quietis Ædes.

De Esquilijs. Cap. IX.

Squilias in plures partes à.M. Var. diuisas esse dictum est. & quia ipsius uerba nõ modo earum partium nomina, uerum etiam unde denominatæ sint Esquiliæ, declarant, subtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Esquiliæ. Alij has scrip serunt ab excubijs regis dictas. alij ꝙ excultæ à rege Tullo essent. huic origini magis conueniunt luci uicini, ꝙ ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & larium. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Esquiliæ duo montes habiti, ꝙ pars Cespius mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps esquilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub mœrum est. Oppius mons terticeps lucũ esquilinum dexterior uia in Tabernola est. Oppius mons quadriceps lucũ Esquilinum uiam dexteriorem in figulis est. Septius mons quinticeps lucum pætiliũ, ex quibus ẽ. Cispius mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, ubi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduentitiorum Ducum fuisse, memoriæ proditum est, qui eos ante urbem conditã coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, ubi rex romanus agebat,
  Qui nũc Esquilias nomina collis habet.

Alteri uero. M. Cato, qui ait Esquilias ab excubijs, sed quas Romulo Lucmo dedit. XII. lictorum. & . C C C.

armatorum ad corporis custodiam, simúlque dignitatẽ, cum. T. Tatius in fide societatis non sine suspicione esse uideretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Volũt tamen eam partem, quæ, secundum uiam labicanam, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad. S. Petri in Vinculis, & Martini in montibus ecclesias perducit, Carinarum nomen habuisse, quod Liuius probat, cum sexto belli pu. inquit. Media urbe per Carinas Esquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Et quoniã hæc pars, anteq̃ Ser. Tullius Esquilias augeret, prima urbi erat iuncta, ab ipsa recte auspicaturi uidemur.

De Carinis: Curia Veteri, & Noua. Cap. X.

Carinæ sunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auth. Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis ueteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quo in loco uidendum ne apud Ser. ulubris, non cunis, sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritum esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumque Vlubrem appellari quãq̃, ut dixi, Suet. uelit ipsum natũ ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, quod hinc oritur caput sacræ uiæ ab Sterniæ Sacello. In ea autẽ parte Carinarum, ubi nunc apud ædem. S. Petri ad uincu

la fornices maximos, inter ruinarum uastitatem, contra amphitheatrum extare cernuntur, Curiã ueterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proxime compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ, ubi is populum, & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent, quæ quando ex ueteribus in nouas euocarentur septem curiarum per religionem euocari non poterant, ita ꝙ Foriensis, raptæ, uelliensis: uelitiæ res diuinæ fiunt in ueteribus curijs auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia templum. quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint à Romulo ædificatæ, non sequitur, quia fuissent extra urbem à se conditam, & Romulum in urbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse, aut ueteres appellatas ratione aliarum, longo tẽpore post, quæ fuerunt ædificatæ.

De thermis Titi. & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Vespasiani. Domo Balbini, & Pompei. Cap. XI.

Hermarum autem Titi Imp. uestigia non longe ab ecclesia. S. Martini in montibus uisuntur. sunt enim cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, uulgo Septem Salæ, à numero cisternarum septem adhuc existentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam stant in hortis diui Petri in uinculis. Has autem Titum maxima celerita

te absoluisse dictum est. hac quidẽ Domus Aurea Neronis prius deducta erat, ut testatur Mar. his carminibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his thermis duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorum altero erat flamma sculpta, cum hoc titulo. IOVI. In altero uero. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul ãno. M. D. VI. Fœlix ciuis romanus in uinea sua Laocoontis Statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta describitur. de qua Plin. sic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præponendum; ex uno lapide eum, & liberos, draconumq; mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem uisitur in Vaticano. Palatium Vespasiani, & Titi apud easdem Thermas. post quas inter ortum, & boream in supercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, ut uolunt, Philippi Imp. Quidam putat supra thermas Titianas, iuxta prædictam ecclesiam. S. Martini, fuisse thermas Hadriani, argumento ꝙ ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano imp. dilectissimi; & ꝙ locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nũc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucusq; possessa. In eisdem Pompeium Do

mum habuisse auth. Tran. in Tib. & in libro de grammaticis: ubi Lenæus Pompei libertus grammaticam docuit.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tulij, Aurea Neronis, Virgilij. ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, simulque de Fortunæ, & Fœlicitatis Templo. Cap. XII.

A autem Esquiliarum pars, quæ plurima ecclesiæ. S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius est appellata, ubi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domum habuisse uisum ē supra, ubi de uico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totum id spacij occupauit, quod est ab ea Palatij parte, quæ nunc. S. Gregorij ædem eregione habet, recte ueniendo per Constantini arcum, Colosseum, átque Carinas, quousque in Esquilias, paulo ultra. S. Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his uerbis. Eo tempore Nero Antij agens non ante in urbem regressus est, quam domui, qua Palatium, & Mecœnatis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neque tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur, & infra. Cæterum Nero nixus ē patriæ ruinis extruere domum, in qua non tam gemmæ, & aurum miraculo essent solita pridem, & luxu uulgata, quā arua, & stagna, & in modum solitudinū, hinc syluæ, inde aperta spacia, & prospectus. Suet.

Nero.inquit, domum à Palatio Esquilias usque fecit; quam primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutámque Auream nominauit, Huius autem amplitudinem ostendit ille, qui dixit.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites.
Si non & Veios occupat ista domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet. item stagnum maris instar, circumseptum ædificijs ad urbium speciem. rura insuper aruis, atque uinetis, & pascuis, syluisque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, unionumque conchis. erant cænatiões laqueatæ, tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis, & unguenta desuper spargerentur. præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus, uice mondi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hactenus comprobauit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse. in cuius uestibulo stabat, ut diximus, eiusdem prĩcipis Colossus altitudine. C.XX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus. hunc Zenodorũ è Gallia accitum fecisse tradit Plin. statuarúmque moles turribus pares colossos uocari. Sex. Pomp. à primo ĩuentore Colossum denominatum scribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatem diei intus haberet, háncque prius

à Ser. rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatam. Apud thermas Dioclitiani, secundum eam uiam, quæ nunc est ab ipsis ad S. Antonij ædem, loco Esquiliarum editissimo, fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudelissimus Nero scœnico habitu aliosim Troiæ canens, urbis incendium spectauit. cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quæ Palatino, Cœlióque montibus contigua est, finis autem ad imas Esquilias, auth. Suet. quãq; Cor. Tac. uult Neronem Antij tunc fuisse, ut uisum est. De hac turri sic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari. ubi interpres in Mecœnatis hortis statuit. qui amœnissimi erant in campo Esquilino, de quibus Suet. hæc habet uerba. Deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis trãsmigrauit. In his colebatur Priapus, ut idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Esquilijs habitare salubribus. Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanq; secessu Campaniæ, & Siciliæ plurimum uteretur. Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureæ, combusit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij Aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita scribit. Clauditur urbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi inter prima opere mirabili. nã que cum muris æquauit, qua maxime patebat aditu plano, cœtero munita erat excelsis muris, aut abruptis montibus, nisi que expatiantia tecta multas addidere urbes. De his uero Aggeribus perperam sensit Blon.

De Basilica Sisimini. Campo, & Foro Esquilino, Luco Quequetulano, Iunonis Laciniæ, & Martis: ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ. Cap. XIII.

Basilica Sisimini ciuis romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuisse memorant. Campũ uero Esquilinum, ab Esquilijs denominatũ, prope Mecœnatis turrim, inter montem superaggere & urbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera sepeliebantur. hinc Cic. ait Senatum censere, atq; è rep. existimare Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij. Q. F. Lenoniæ Rufi funeri mittere: utiq; locum sepulcro in campo Esquilino. C. Pansa Cos. seu quo in loco uidetur, pedes triginta quaque uersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posterorúmq; eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum uocant, ab antiquis ustrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum urbi esset perniciosissimus, Augustus studuit aerem emendare, & S. P. Q. R. consensu campum illum Mecænati concessit, ubi ille, ut dixi, hortos suos fecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice huiusmodi. CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB. C. MECOENATE HELIO SIBI ET. P. CVRTIO

SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO. AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Pli. uelle, ante Syllam, nemi nem crematum esse, cúmque ideo cremari uoluisse, quia reliquias Marij apud Anienem cum discipari iussisset; uerebatur ne suæ hostibus itidem ludubrio essent. Si de patricijs intelligimus uerum est, nam prius cremari consueuisse ostendit Terentius in And. In campo Esquilino Claudius Imp. ciuitatem Romanam usurpantes securi percusit. Forum Esquilinum in Esquilijs. Apianus. Dum Marius, & Sulpitius ad Esquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ. de quibus supra, sicut apud Ouid. his carminibus, fit mentio.

Monte sub esquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eisdem Esquilijs Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara uero Cic. in libris de nat. de. his uerbis. Aram Malæ Fortunæ in Esquilijs uidemus. In eo autem super cilio Esquiliarum, qui imminet templo. S. Laurentij in fontana circum fuisse putauit Ful. argumento quod formam circi uestigia ostendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Esquilias non facilem locum circo præstare uidetur. interclusisset eni Vicum Patricium, uel suburræ partem; neque magis

circi, quã maximarum domorum illa sunt uestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus uicum nomen adeptum esse, ostendimus. In ea autem uia, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis triumphis insculptis conspicuus, cuius marmora ad Palatij. S. Georgij in Damaso substructionem fuere translata.

De Cliuo Suburrano. Arcu Galieni. Macello Lybiæ. Via Prænestina, & Marij Trophæis. Ca. XIIII

IN capite Suburræ seqtur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, ĩ Esquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædẽ. S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imp. ex tiburtino lapide haud multis ornamentis insignis, ĩ quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO. CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST. M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

Prope fuit Lybiæ, siue, ut scribit. P. Victor, Liuianũ Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in urbe latrocinium exercebat, quo damnato Censores Æmilius, & Fabius statuerunt ut domus eius publicaretur, uenderenturq; ibi obsonia, auth. Plut. in Prob.

Var.

Var. uero, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquã contracta in unum locum, quæ ad uictum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, ut quidam scribunt, ꝙ ibi fuerit hortus. Alij ꝙ ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publice sit diruta, & ædificatum hoc, quod uocetur ab eo macellum. Prænestina autem Via, ad Esquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea Trophœa idest trunci cum spolijs, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachijs post tergum uinctis. alterum uero instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos. quæ fuisse dicuntur. C. Marij de triumpho cĩbrico erecta. Hæc sunt quæ à Sylla disiecta. C. Cæsarem dictatorem instaurasse memorat Suet. Locus hodie ab incolis Cimbrum uocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophœa. Marij autem duo, ut testatur Val. Max. Trophœum enim dixere saxum, aut arborem decisis, ut inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem uictoris inscriptione. Truncatis ait Suet. arboribus, & in modum trophœorum adornatis. Plut. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex Græcis, qui trophœa aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes odiũ simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuum reddidissent. Figebantur trophœa lo-

cis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophœa in Pyrenneis iugis constituit.

De Domo Æliorum. Sacello Mariano. Regione Tabernola. Thermis, & Domo Gordiani. Basilica Caij, & Lucij, ac de Palatio Liciniano. Cap. XV.

Domus Æliorum, inquit Val. Max. ubi nūc sunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianum, in quo illud. S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referente, factum est. Hinc ea tota Esquiliarum pars, quæ est plana, Esquilias inter, & Cœlium montem, basilicamq; Lateranensem, uergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana. apud ueteres regio Tabernolæ dicebatur, ut refert Var. his uerbis. Esquilinus dexterior uia Tabernolæ. A sinistra, uia Prænestina, prope. S. Eusebij templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum etiam nunc extat, uia Prænestina ducentas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquā haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc ostendunt. Inter portam Esquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, uetusti, insignisq; ædificij ruinæ spectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo post Pantheum nullus nunc in urbe maior. locum hunc Galutij thermas uulgo uocant. Fuit autem insignis illa Basilica,

& Porticus, quam Cæsar sub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta. S. Balbinæ ædem, ad ursum Pileatum, fuit Palatium Licinianũ.

De Aqua Marcia, siue Traiana: & Isidis Templo. Cap. XVI.

a Quæ autem Marciæ ductus super Taurinam transiens portam per Esquilinum campũ ad Diocl itiani Thermas primum, deinde in proximos colles, ut uestigia ostendunt, perducebatur. de aqua ipsa sic loquitur Plin. Clarissima aquarum omniũ toto orbe frigoris, salubritatisq; palma præconio Marcia est, ĩter reliqua deũ munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia. Fons autem ipse Piconia. oritur in ultimis montibus Pelignorum. transit. Marsos, & Fucinum lacum Romam haud dubie petens. mox specu mersa in tiburtina se aperit. Primus eam in urbem auspicatus Ancus Martius unus ex regibus. Postea. Q. Marcius rex in prætura deduxit, rursúsq; restituit. M. Agrippa. Frontinus hanc uia Valeria ad miliarium. XXXIII. suo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuisse docet. Marciamq; potui, reliquas uero alijs usibus assignat. Plin. autem natationi, Virginem uero tactu præstitisse scribit. In frontispicio autem porte Esquilinæ ita legitur.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MA

XIM . BRIT . MAXIMVS . PONTI-FEX . MAXIMVS . AQVAM . MAR-CIAM . VARIIS . KASIBVS . IMPEDI-TAM . PVRGATO FONTE . EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS , RESTI TVTA FORMA . ADQVISITO ETIAM FONTE , NOVO. ANTONINIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCEN-DAM CVRAVIT.

IMP . TITVS CÆSAR DIVI . F. VESPA SIANVS AVG . PONTIF . MAX. TRI-BVNICIÆ POTESTAT . IX . IMP. XV. CENS . COS . VII . DESIG . RIVOM AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILA PSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. *ita meminit. Luxus, cupido infamiam, & periculum* Neroni *attulit; qui fontem aquæ* Marciæ *ad urbem deductæ nando incesserat. Isidis templum in regione Esquilina ponitur à* P. Victore.

De Suburra, Domo Cæsaris, & Leliæ, ac de uico Patricio. Cap. XVII.

Rursus Viminalem collem ascendamus, pauca quædam dicenda sunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habu

it à Fo. Ro. & recta ueniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, unde initium uiæ Prænestinæ est, desinebat. A ij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ supra Colosseum, ubi caput uiæ Labicanæ est, inchoasse uolunt, & per Esquiliarum radices usque ad ædem. S. Luciæ in Orphea peruenisse. dicta quod sub muro terreo Carinarum esset. Iunius uero scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua urbe. Var. autem à Pago succusano litera detrita, & . c. in. b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab ur. co. Iuu. uicũ frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.
Cædere namque foro iam non est deterius, quam.
Esquilias à feruenti migrare Suburra.
In hoc uico Cæsarem Dictatorem Domum habuisse Suet. sic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus; & meretrices quæstũ corporis fecisse, sic Mar.
Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent Suburra.
Ser. autem Tullius urbem in quatuor regiones diuidens unam ex his suburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, oblique Esquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas prope usque disterminans, à Patricijs est denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, ut, si quid molirẽtur aduersus ipsum, ex locis superioribus opprimi possent, In hoc Læliã Domũ habuisse ostendit idẽ Mar. cũ ait.
Sed domus in uico Lælia patricio.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & testamento militari Iocundi. Cap. XVIII.

u

Iminalis autem collis ab occasu partem Quirinalis oppositam habet, & ualli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomē, ubi, ad radices tamē Vimīalis fermè e regiōe. S. Agathæ, Siluani Tēplū, extitisse, cum ex marmoris frusto ipsius diui memoriam continenti, tum ex militari testamento in Lusitania reperto, didicimus. quod pulcherrimum, memoratuq; dignum IACOBI Simonetæ Episc. Pisaurien. & Rottæ auditoris clarissimi monitis, libuit hic subiūgere.

IOCVNDI.

e

Go Gallus Fauonius Iocundus. P. Fauonij. F. qui bello contra Viriatum occubui Iocundū, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipse acquisiui, heredes relinquo. hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ueniant, & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & uia Latina condant, in sepulcro iussu meo condito, & mea uoluntate. In quo uelim neminem mecum, neq; seruum, neq; libertum inseri. Et uelim ossa quorumcūq; sepulcro statim meo eruantur, & iura Ro. seruentur in sepulcris ritu maiorum retinendis uoluntatem testato

ris. Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manésq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem ulciscendam. Teneantúrq; sacerdotes dei Siluani me in urbem referre, & sepulcro me meo condere. Volo quoq; Vernas, qui domi meæ sunt, omnes à Prætore urbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & uestem unam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem ualle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem. S. Agathæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali. Palatio Decij. Lauacro Agrippinæ. Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo. Q. Catuli. Crassi, & C. Aquilij. Cap. XIX.

Iminalis autem inter Esquilias à. M. Varrone connumeratur, collémq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, q; eius aræ ibi essent, & q; ibi uimina nata. Angustam sed oblongam formam habere in situs urbis expositione uisum est. In primo autem cliuo, apud. S. Laurentij in panis perna

ædem, Decij Imp. Palatium fuisse inuenio, & ruinæ ingentes ostendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ. S. Vitalis despicit ecclesiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. ubi superioribus ãnis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponũtur ab ijs, qui Beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ uero ubi. S. Pudentianæ templum. Blon. tamen unas potius putat, quã duas. Sed Olympiadis in montis supercilio extant uestigia, ad radices uero Nouati: quas paruas fuisse canales fuliginosi, qui nunc sunt in eadem, aperte ostendunt. Habuit Viminalis inter cœtera, tres nobilissimas domos. unam. M. Crassi. aliam. Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam uero. C. Aquilij equitis romani, quem clarissimum iuris ciuilis scientia fecit. harum domorum uestigia ex fundamentis uinctis contectis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur. In eodem colle fiebat olim sacrificium nomine fagutal, ut memoriæ prodidit Antistius Labeo.

De Thermis Dioclitiani. Bibliotheca uulpia. Campo Viminali. Porta Interaggeres, & ualle quirinali. Cap. XX.

Thermæ Diocliitiani ĩ dorso Viminalis maiori ex pte diratæ adhuc cernuntur. Fornices tamẽ ãplissimi existẽtes, et colũnæ, atq; cõcame

rata loca miræ amplitudinis, & capacitatis operis magnificentiam satis declarant. Has Dioclitianus, & Maximianus Herculeus Imp. inchoarunt, in quibus extruendis memorant. xl. millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse. Inchoatæ igitur à ueteribus pricipibus à nouis Cōstātio, & Maximiano dedicatæ fuere, & statuis proprijs, conditorumq; erectis exornatæ, ut marmor ibi effossum ostendit huiusmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero uero hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANAS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN.

Item.

D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CAESARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CAESARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS AEDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

quam autem insano sumptu extruerentur docet Sene. his uerbis. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi uidetur, & sobrius, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus refulserunt, nisi alexãdrina marmora numidicis crustis distincta sunt, nisi thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circundedit; in quas multa sudatione corpora exanimata dimittimus, nisi aquam argentea epitonia fuderint. & adhuc plebeias fistulas loquor? quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum? quantum columnarum est? nihil sustinentium sed in ornamentum positarum, impensæ causa. quantum aquarum per gradus cum frigore labentium. Hic Iulius Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum extructa. Bibliothecam autẽ Vulpiam Hadrianus in Dioclitiani thermas posuit, & in ea libros linteos, elephantinósque, principum gesta, & .S.C. conscripta, auth. Pollione, de hac ẽt Vopiscus ita meminit. Vsus sum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis, & alibi. Bibliotheca uulpia elephantini pugilares in sexto armario siti. Sunt qui hmõi constitutionẽ Traiano ascribant. In uinea enĩ posita inter ipsas thermas, & uiã ad portã Numentanã ducentẽ, me spectante repertum est Sacellũ, cuius testudo in morem conchæ marinæ sculpta, ex duobus frustis marmoris candidissimi, constabat. huius aũt ornamenta contẽplatus, cui deo esset dicatus nullo potui signo cõprehendere. Post thermas, sub aggere Tarquinij, Viminalis Campus usque ad mœ-

nia diffunditur, ubi porta Interaggeres clausa adhuc cernitur. quãq; nobis placet ipsam in Esquilino campo sitã esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur cãpus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos animalia includerẽtur. Extant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, ueluti ferarũ latibula. Hæc de Viminali, qui licet à thermis Diocltiani ad mœnia, hinc cum Esquilijs, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ est à Diocltiani usq; ad Cõstantini thermas, diuiditur ualle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras primo sole mihi peragendum ualle Quirini. Et alibi. In uallem descendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum celum ascenderet. Iulio Proculo Alba redeũti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui uelint in cliuo montis, supra ædẽ nunc. S. Vitalis. In eadem ualle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.

Qui decet quondam sacrata in ualle Quirini
Hac fortuna die publica, uer ut erit.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blõdi opinionem. Cap XXI.

Escriptis quinq; mõtibus ex septẽ, quos urbs
d Roma cõplexa ẽ, restat citra Tyberĩ ultimus
Quirinalis, cuius ædificia priusq̃ attingamus, libet cõtra Blon. opinionẽ eũ eẽ, q̃ uulgo mons Caballus dicitur, demostrare. & q̃q̃ diligenter consideratis

ijs, quæ de urbis ampliatione scripta sunt, quisq; in nostram sententiam facillime ueniet, tamen ad ea, hæc addimus. q. P. Victor. postq̄ Esquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit ordine: in sexto altam semitam ponit, & in eo Domum Pomponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex uarijs rationibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blondo inter Esquilias est cōprehensa. q. si, ut ipse uult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem esse, multa sequentur inconuenientia: uerum illud maxime, q. Campus intra urbem receptus uideretur, quem extra fuisse dubium est nemini. unde Apianus ait Cæsarem exercitum propius urbi admouisse, in campum, qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro secundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum montem Quirinalem esse. non enim aliter procederet castra inter ipsos montes posita esse, si eum in Esquilijs statueremus. Huic opinioni suffragantur &, quæ sequuntur, eiusdem auth. uerba. Vrbē maiorem effecere adijcientes Quirinalem, & Cœliū. Romulus quidem Palatium occupans, & Cœlium Palatio propinquum. Tatius uero Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non fit uerisimile Tatium interiecta, secundum Blon. Esquiliarum parte, secundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat necesse, quod ait Suet. Tiberio dedu

cto filio in forum, inde in Carinas, & in domum pompeianam peruenire, ut hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorque esset uia à sinistra, quam à dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blon. non bene de Quirinali sentire. Miror autem Pom. Letum in frontispicio domus suæ, in Esquilijs scripsisse, cum in eius monimentis eum collem, ut Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerit, uideamus.

De Quirinalis etymologia. Turri Militiarum. Balineis Pauli. Saccello Neptuni. Thermis Constãtini. & de Domo, & Vico Corneliorum. Cap. XXII.

m Ontis Quirinalis etymologiam docet Var. his uerbis. Tertiæ regionis colles quinque, à deorũ fanis appellati, è queis nobilissimi Viminalis, à Ioue uiminco: Quirinalis à Quirini Fano. Varronem secutus Ouid. in fast. ait.

Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, eam denominationẽ accepisse uelint. Collis est oblongus. sicut Viminalis, sed eo ampliorem habens ambitum, quod etiam (ut quibusdã placet) complectitur eum collem, qui est a Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis ĩscriptus, Lunæ, ut ferunt, dicatus. Et secundum ue

ro latitudinem Viminalis porrigitur à septentrione in meridiem instar curuati ad cubitum brachij, usque ad turrim nunc Comitum. unde exordiri ex situs urbis descriptione optime conuenit. In primo igitur cliuo, supra forum Traiani, statim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi stationem olim habentes, nomen fecere. quo in loco, inferius tamen, extant tripli ci concameratiõe fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, prope quæ loca effossa fuere marmora hoc titulo notata.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo post, eodem cliuo Balinea Pauli stetisse ferunt. qui locus corrupto uocabulo Bagnanapoli nũc dicitur. In descensu uero eius partis Quirinalis, cui planam Suburram subiacere scriptum est, in hortis Leonardi bartholini stat adhuc Sacellum uariorum piscium, marinarúmque concharum nobili pictura eleganter exornatum, quod ex ipsa pictura Neptuno sacrum fuisse suspicari licet. Hinc autem in septentrionem quis progrediens in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum Corneliorum reliquias esse multi opinentur, fornices tamen amplissimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quã thermarum ostendũt formam. quod si consueuere principes omnia sui monimenta uno in loco ædificare, dicimus statuas Constãtini pedestres, militari habitu, quales in numismatibus ipsius uidimus, nunc in angulis basis equorum Phidiæ, &

Praxitelis ſtantes, argumento eſſe thermas Conſtantini ibi fuiſſe. Domus uero Corneliorum in uico eiuſdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus. quas Ful. auth. Apollodoro, & Marcellino aſſerit à Conſtantino extructas eſſe. At Marcellinus de Lauacro conſtantiano tantum meminit, neq; apud ueterem ſcriptorem ulla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Conſtantinum excitauiſſe, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inſcriptio.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

Et quod inuentum eſt marmor continens ipſius Conſtantini memoriam huiuſmodi.

Q. FABIVS HONORA
TVS. T. ANNAEVS
PLACIDVS AMPLIFICA
TORI VRBIS ROMAE
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI
NVS IVN. V. C. CON
SORDANIVS PRAEF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA
TISSIMVS.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo & Porticu, Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici. Cap. XXIII.

Pollodorus, de quo proxime est mentio, me-
a *moriæ prodidit, in uico Corneliorum fuisse Statuas duas colosseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteráque manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditque in proximis rui-*

nis,

nis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templa. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam urbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa uulgo appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, ꝙ mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit. Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinij fuisse. Nõ desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imp. excitati, ꝙ si non ibi, haud inde procul certe fuit, de quo Vopis. ita scribit. Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia cõsecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos uero in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, prope dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis unus. alter uero Phidiæ, ut tituli indicat. quibus equis astant uiri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Ruffi urbis descriptio admonet. Romã enĩ delati, quo tempore Nero, ut laute ipsum regem exciperet, uno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ uallem Martiam despicit, Mons cũ templo Clatræ, & Apollinis uocitata est. Haud ita multo post surgit collis alter, ubi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, eáꝗ prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, prope. S. Vitalis ædem Pom

ponius Atticus Domũ habuit, cognomento Pamphilianam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. auth. Cor. Nepos. quo in loco Quirini templum postea conditũ fuit. ex cuius ornamentis in uinea Hierony. genutij effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræceli ecclesiá. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere uellet, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam, prope Quirini templum, uolunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negociorum causa, ibiq; aliquando sponsalia esse peracta. de qua porticu Mar. ita meminit. Vicini pete porticum Quirini.

De Alta Semita. Domo Sabini. Vico & Statua Mamurri. Foro & Hortis Salustij: ac de Cãpo Scelerato. Cap. XXIIII.

a Lta autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius uestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in uinea Sodoleti uidimus ipsi. in eadémq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flaui Sabini, in qua Domitianum natum esse scribit Suet. ex tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo enim legi indicem huiusmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS

ANDITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem uinea, uno lapide sculpta, tria deorum simulacra, quorum à sinistra sedens unum, Genio Cœlimonteis, *ut titulus ostendit, erat consecratum. alterum à sinistra stans,* Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. *Visuntur ibidem, in radice montis, antiqui aquæductus uestigia, cum aquis limpidissimus, & potui non ingratis.* Vicus *autem* Mamurri, *in quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam. S. Susanæ à diuo Ambrosio collocatur. fuit enim haud procul à Salustij foro. cuius* Horti *ab eadem ecclesia ad campū Sceleratū, prope portam* Collinam *existētem, diffundebantur. in quibus hortis uolunt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimas.* At de Hortis Cor. Tac. *meminit his uerbis.* Ventitabat Nero *ad pontem* Miluiū, *quo solutius urbem extra lasciuiret.* Igitur *regrediente per uiam* Flaminiam *compositas insidias, fatóque euitatas, quoniā diuerso itinere Salustianos in hortos remeauerit. &* Vopiscus de Aureliano *loquens sic.* Displicebat ei, *cum esset* Romæ, *habitare in* Palatio, *ac magis placebat in hortis Salustij, uel* Domitiæ *uiuere.* Salustius *enim patrocinio, &* Cæsaris *fauore consecutus dicitur præturam* Africæ *interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & uillam* Tiburtinam, *quæ illi à Cic. identidem obijcitur.* Extant *adhuc hortorum uestigia in profunda ualle inter montem, & uiam quæ ducit ad portam Salariam, cuius uallis partem*

hi horti cum cisternis occupabant. unde collis, in quo quota pars Domus Salustij conspicitur, ab incolis Salustricum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor cũ hoc indice.

M. AVRELIVS PACORVS. M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALVSTIANORVM BASEM CVM PÆMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra át hos hortos, prope portá Collinã, locus est editus, ubi olim Vestales, quæ incestum commisissent uiuæ sepeliebantur, & totus ille campus, sicut & uia ad eum, Sceleratus appellatus. auth. Sex. Pomp. Liuius, Eo anno, inquit, Mutia Vestalis facto inditio uiua sub terra ad portá Collinam dextera uia strata defossa scelerato campo; ab incesto id ei loco nomen factum.

De Templo Salutis. Dÿ Fidÿ. Fortunæ primigeniæ. Gentis Flauiæ. Honoris. Herculis. Quirini. ac de natali loco Domitiani, & Sanatulo mulierum. C. XXV

Abuit autem Quirinalis multas ædes sacras, quibus non est certus in eo locus, ueluti Apis, Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij uero tempore incensa. hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouisset; Censor locauit, & Dictator dicauit. Sãctus, Fidius dij fuerũt Sabinorũ;

quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera supellectile detulerunt, idq; numen uerbis trinũ, re unicum esse dixerunt. unde licet tribus ipsis esset in eodem colle Templum *dicatum, unius tamen sancti uocabulo appellabãtur, obtinuitq; huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam uim habere iusiurandum, quo in trino, & unico numine medium esse quis* Fidium *affirmaret.* Plaut. Per *deum fidium credis iurato mihi.*For*tunæ* Primigeniæ Ædes *in eodem monte à* Domitio *prætore urbano posita fuit.* Herculis Templum *in eodem, eregione Quirini. similiter* Honoris*, ut testatur* Cicero *de leg. Senatulum mulierum, inquit* Lampri*dius in* Heliogabali *uita, idest mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis, solennis duntaxat diebus.* Agonalia *etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus.*

De Foro Archimonij. *Pila tiburtina.* Domo Martialis. Circo Floralium. Floræ Templo. *Officinis minij; &* Cliuo Publico. Cap. XXVI.

INstauratis urbis Romæ *reliqis, ijs quæ ad sex montes citra* Tyberim *pertinere uidebantur, reliquum fuerat in* Transtyberinam *transire regionem, &* Ianiculum*, septimum antiquæ urbis montem, his adiungere. uerum cum multis iam annis, ne dicam seculis, collis* Hortulorum *cum campo* Mar*tio intra pomerium sit receptus, prius hunc, totãq;*

urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipsum collem, & Quirinalem, uallem quadrangularem, sed oblongam formam habentem iacere, in descriptione situs urbis declaratum est, in cuius parte sub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuisse memorant. argumento quod ibi sit ædis S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multo post fuit locus, Pila tiburtina, quasi tibur, denominatus; ubi Mar. se Domum habuisse, his testatur carminibus.

Sed tiburtinæ sum proximus accola pilæ,
  Qua uidet antiquum rustica flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus ubi floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, Po. Ro. scripsit hæredem, certámque pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant floralia. quod quia Senatui flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præesset, eámque oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperéque florescerent. Sunt autem qui huiusce deæ templum in Quirinali statuant. sed siue in colle, siue in ualle, omnino fuit prope circum. Paulo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, ut scribit Vitruuius. prope quas Publicium cliuum fuisse sic docet Var. Cliuus proximus ad florales, uersus Capitolium Vetus.

De Colle Hortulorum. Templo Solis. & Sepulcro Neronis. Cap. XXVII.

e Xpositis ijs, quæ uidebantur pertinere ad uallem supradictam, ipsum ascendamus Hortulorum collem, qui licet magnũ habeat ambitum, tamen ob eam rationẽ ꝙ priscis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ Domum Pincij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianáq; dicitur porta. Huius autem domus uestigia extare traduntur apud partẽ antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq; similis. Hinc autem secundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles ĩ hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuisse autumant. In hoc ipso colle fermè eregione, secundum aliquos, sepulcri Marcelli in uia Flaminia positi, Nero suum sortitus est, ut docet Suet. his uerbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod conspicitur è Martio campo, impositum colle Hortulorum. in eo monumento soliũ porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circumseptum è lapide thasio. Hic collis Hortulorũ q̃dem obtinuit cognomen, ꝙ sub ipso olim fertilissimi, & perpetuis aq̃s irrigui fuerãt horti, ut ubi de Augusti Mausoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magistratus petituri in Martium cam-

pum olim descendebant. Descendamus nos in eundem, urtémq; planam.

De urbe Plana, & Theatro in genere. Cap. I.

N urbis Planæ descriptione ut quid, quóue loco sit, aut fuerit certis sedibus collocatis magis pateat, à Capitolio per Pantheona (est enim Pantheon huius urbis umbilicus) ad fluminis ripam, prope S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc urbem intersecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim. altera uero à foro Traiani, usque ad portã Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorũmque collis radices, iacebit. Illud autem in primis sciendum difficillimum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinentia adunguem explicare, quod prioris seculi homines prisca illa, & diuina quodamodum urbis ornamenta, quo sordidissimas exornarent domunculas, ita distraxere, aut uilissimis oppressere ædificijs, ut ueteris fundamẽti uestigia paucis in locis agnoscantur. Quare uelim doctos, urbisque priscæ studiosos non mihi magis, quàm ipsis istorum manibus irasci, si pauca uidebor attigisse. Sed

iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium recte facturi uidemur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cum agricultores feriatis diebus sacra diuersis numinibus per lucos, uicosque celebrarent, Athenienses primum agreste principium in urbanum spectaculum collegerunt, Theatrum græco uocabulo uisorium appellātes, quod eminus astās turba conueniens sine aliquo impedimento uideatur. Et infra. Ritus Romani, sicut cœtera externa, ad suā remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea posita fuere: postea uersatilia inuenta, quæ modo unam, modo alteram faciem ostenderent, qualia duo. M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romæ fecit. M. Scaurus in ædilitate sua. XXX. dierū spacio duraturum, omnium maximum quæ unquā humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem scribit post Scænam porticus esse constituendas, uti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se recipiat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, ut duplices essent, haberéntque exteriores columnas doricas, cum epistylijs, & ornamentis ex ratione modulationis perfectas. & alibi. Tectum, inquit, por

ficus quod futurum est, in summa gradatione cũ scœnæ altitudine libratum perspiciatur, ideo ꝙ uox crescens æqualiter ad summas gradationes, & tectum perueniet. Sed symmetrias, & locorum distinctiones docet libro quinto.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca. ac de Porticu, & Curia Octauiæ. Cap. II.

a AVgustus multa sub alieno nomine condidit, & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex sorore Octauia; cuius pars uetustate, ignéq; corrupta, ubi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia. opus sanè maximum, simul & pulcherrimum. utpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis, & præclaris ornamentis urbẽ illustrare. In hoc, scæna restituta, Vespasianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Asconium. Iuxta theatrũ Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ sororis idem Augustus condidit, quam mox incendio deformatam, restituit. In hac porticu raptus Proserpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Musas fecit Timarchites. Intra hanc ipsam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Consentaneum aũt

est hanc curiam fuisse ubi porticus, quam ante theatrum statuit Apianus. Includebatur autem inter ædes sacras diui Nicolai in carcere, & .S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis & Curiæ & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto uero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam instituit idest librorum repositorium, quæ Libraria etiã dicitur. Gellius. forte, inquit, in liberaria ego & .L. Paulus poeta uir memoria nostra clarissimus consederamus. Tradunt autem Pisistratum tyrannum primum omnium Athenis disciplinarum liberalium libros publice legendos posuisse. Romæ uero Asinium Pollionem.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis. Cap. III.

CIrcus autem Flaminius ubi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio. Blon. namq; quibusdam coniecturis admodum leuibus conatur ostendere, quem nunc Agona, olĩ Circum Flaminium appellatum. cuius rei nullum habẽs argumentum, Pandulphum lateranensis ecclesiæ hostiarium tantum adducit, qui scribit Hadrianum Pontificem. S. Apollinaris ædem ædificauisse, ubi prius Apollinis fuerat. Pom. uero Letus, quem deinde secutus est Ful. eum esse uult, cuius uestigia quibusdam in locis adhuc extant apud Apothecas obscuras, in cuius

medio nunc ædes.S. Caterinæ est sita, & funes torquentur. Quidam uero Blon. opinionem approbãtes Balbi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantáq; scriptorum uarietate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ uero non ualde probabiles, in his animi anxietatibus diu uersatus, tandem forte fortuna, qd probarẽ, inuenimus. Sedebamus enĩ nup in Libraria Pon. Max. Ego, IOANNES Moronus Episcopus Mutinen. magni ingenij, magnæque probitatis iuuenis nobilissimus, nec non THOMAS Cadamustus patricius Lauden. ijsdem ornatus animi uirtutibus, humanarũq; literarum studio uirorum doctorum fautor, & singulare præsidum. Sedebant & quidam prudentes uiri, inciderat q; mentio de Mario iuniore, de cuius morte cũ quidã dubitarẽt, quid, inquit Episc. dubitatis de re oĩbus nota. heus puer affer. M. T. Ciceronis oratiões. Legebatur in toga candida, Catilinam caput Marij plenum adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædẽ Apollinis. tunc THOMAS antiquitatis urbis studiosissimus & in medicina alter Apollo in me conuersus ubi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc. Pedianum afferri, apud ipsum quædam uidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis non hãc à Cicerone significari, quam post mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nũc

Diuum Augustum dicimus, post actiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus uerbis obseruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium esse. Et si quis consyderet forum Holitorium, ædémque Apollinis īter ipsum, & circum Flaminium uoluerit collocare, certe Pomponij opinionem facillime probabit. non enim procul à porta Carmētali fuit Apollinis ædes. Liuius Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in urbem ductæ. Quæ uero à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinionem. Quid enim sibi uolunt hæc Liuij uerba? Itaque inde Cōsules ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nūc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum. nempe nihil aliud, quā sæpenumero Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in circū Flaminium descendisse. Vnde alibi Liuius. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? Solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi ab Equirijs, ubi ædes. S. Mariæ in Equiro, recta currus solitos esse uenire ad Apothecas obscuras, & per portā antiquā, cuius uestigia adhuc existunt circum ingressos metas circuire. quod si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleo Augusti, uerum ad dexteram necesse erit currus flectere, ut in

Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminius, esse constet. Circus Flaminius, inquit M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circũ metas currunt. Sex. uero Pō. à Flaminio Cos. apud lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul & uiam, denominationẽ cœpisse refert. Plut. uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. quid est, inquit, ꝙ circus Flaminius dictus est, an ꝙ Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur, nam cum pecunia supperet uiam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem usui esset illa indicant Var. uerba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio. ꝙ Circo Flaminio inundato ludi Apollinares extra portam Collinã portati sunt. Inter. S. nunc Angelli, olim, ut quidam putant, Iunonis Aedem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres mire altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quo in loco Martis Templum fuisse tenemus. columnæ enim reliquiæ uidentur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis uero Aedes ubi nunc ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitoriũ, & circum Flaminiũ, secundum Asc. & prope portam Carmẽtalem, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet. S. C. in ea sæpe factũ eẽ, eius sunt hæc uerba. Cn. Cornelio Scipiõe Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus ĩ æde Apol

linis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduũ decreuit. In eodẽ circo ẽt Neptunũ Ædem habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

De Vulcani. Martis. Bellonæ. Herculis. Iouis Statoris Templo. ac de Colũna Bellica. Ara Neptuni. Porticu Corinthia. & Colosso Martis. Cap. IIII.

f Vere autem cum in circo Flaminio, tũ apud, aliæ celeberrimæ deorum ædes sacræ, ueluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuisse fabulantur, sacrilegis tantum allatrantes. Martis iuxta eundem circum, ut diximus, Simul & Bellonæ uersus portam Carmentalem inquit. P. Victor. inter Martis, & Apollinis templum, ac portam Carmentalem. qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur. ubi frequenter Senatus habebatur. Liuius quinto dec. quintæ. M. inquit, Pompilius Cos. Romam rediJt, Senatusq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato. Ante Bellonæ, existentis, auth. Sex. Pom. ante portã Carmentalem, fuerat Colũna marmorea index belli inferrendi Bellica denominata, à qua Romani in bellum profecturi hastam

hastam in eam partem uersus mittebant, in quam ituri erant, quia laboriosum admodum uidebatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorúmq; agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circũ Maximum perperam statuit, deceptus illis Ouidij carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, ubi de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cœcum authorem Ouid. sic facit.

Hac sacrata die thusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.
Appius est author Pyrrho qui pace negata
Multum animo uidit, lumine cœcus erat.

Herculi magno custodi circi Flaminij Ædis ponitur à. P. Victore, de qua idem author, ut quidam aiunt, sic meminit.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,
Quod deus Euboico carmine munus habet.

Steterat autem in aditu circi, ubi nunc ecclesia diuæ Luciæ in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illius ipsum Herculem appellauit. argumento etiã quod aperientibus Vespilliõibus sepulcrum quoddam legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis ubiq; Herculi datur, uidelicet. INVICTO. Decoratus est circus Flaminius altera Æde cognomento Herculis Musarum, q; cum Musis esset cómunis, à. M. Fuluio Nobiliori ex pecunia censoria ædificata. ea ratione q; in Græcia acceperat Herculẽ Mu

sagetem esse id est comitem, ducémque Musarũ, idémque primus nouem signa, hoc est omnium Camœnarum simulacra ex Ambraciensi oppido translata sub tutela fortissimi numinis consecrauit. quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuaríque deberent, Musarum quies defensione Herculis, & uirtus Herculis uoce Musarum. lege Eumenium. Ædem autem hanc uetustate deformatá Martius Philippus Augusti uitricus refecit, quod Oui. in fast. sic tetigit.

Sic ego, sic Clio, clari monimenta Philippi
 Aspicis, unde trahit martia casta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit Delubrũ.
Et calices fieri solitos, sic testatur Mar.
Accipe de circo pocula Flaminio

Plin. uero Ará Neptuni fuisse ait, eámque olĩ sudore manasse. Et à cõsulatu Octauij, q de Perseo rege triũphũ nauale egit, factá Porticũ duplicẽ apud eundẽ circũ, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum circũ, & ecclesiam .S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipsa porticu retinuisse uidetur, χαλκος enim æs dicitur. Idem tradit Colossum Martis fuisse ĩ templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.

De Porticu Mercurij, & Octauij. Pompei theatro. Domo, Atrio, & Porticu eiusdem. ac de templo Veneris Victricis. Cap. V.

INter Flaminium circum, & Tyberim extat Porticus in uestibulo ædis nunc. S. Angelli in piscina, olim Mercurio, uel, ut alij, Iunoni sacra. quam igne exhaustam. L. Septimium Seuerū restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC. A-
DIABENIC. PARTHIC.
MAXIMVS TRIB. POTE
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &
IMP. CÆS. M. AVRELIVS
ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI. COS. PROCOS. IN
CENDIO CONSVMPTAM
RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudeorum Ceuram appellant, Seueri Imp. fuisse tenet fama. nos uero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani ferè medium, quod mansurum primus omniū ipse Pōpeius extruxit. Quin, inquit Cor. Tac. Cn. quoq; Pōpeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem posuisset, Nam antea subitarijs gradibus, scæna in tempus structa. Sed consultum parsimoniæ, ꝙ perpetua theatro sedes locata sit, potius q̄

immenso sumptu per singulos ãnos consurgeret, ac strueretur. Et licet Pópeius inchoauerit, magnáq; ex parte extruxerit. C. Caligulam tamen absoluisse scribit Suet. cum fortuito igne consumptum se extructurum pollicitus esset Tiberius. Longo autem tempore post Theodoricus Ostrogatorum rex magna ex parte disturbatum instaurauit. sicuti Cassio. uerba ad Senatum indicant, quæ sunt. Et ideò theatri fabricam se mole soluente cósilio uestro credimus esse roborandam; ut quod ab authoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum, nó uideatur sub melioribus posteris immunitum. Quid nó soluas senectus, quæ tam robusta quasasti? Montes facilius cadere putarentur, quã soliditas illa, qua tenetur; quando moles ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoq; naturalis esse credatur. Hoc potuissemus forte negligere si nos contigisset talia non uidere. & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coijcimus, q Nero nobilibus Germanis Po. Ro. multitudinem ostensurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca. LXXX. millia. cuius uestigia in cella uinaria, & in stabulo Vrsinorum in campo Floræ adhuc cernũtur. Veneris Victricis ædẽ in eo fuisse scribit Porphyrio, & Plut. in ipsius Pópei uita. Ego uero anno. M. D. XXV. post ædem. S. Mariæ cognomẽto i cripta picta uidi effodi marmor in quo erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Prope theatrum autem Atrium, siue Curiam, & Domum, & ãte ipsam Porticũ Pópeius habuisse dicitur. Plut. Atqui

inquit, Pōpeius ipse usq; ad tertiū triumphum modice, atq; incomposite habitauit, pulchrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum struxisset, splendiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua. C. Cæsarem occisum esse docet Suet. Is locus nunc Satrium addita litera. s. pro atrium appellatur. De Porticu uero Oui. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub umbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

Cāpum, quē Floreum uocitant, à Flora à Pompeio adamata ita denominatum putauerim, non à loci præstantia, quasi floreum, ut autumat Ful. Hæc autem Pōpei monimenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pom. letus. Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scœnicos celebraret tribus diebus, totidémq; noctibus peruigil populus spectauit funalibus, atq; lychnis tenebras uincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum hecatonstylon, idest centum columnarum porticū. Iuxta theatrum Tiberio Cæs. Arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, sed omissum, peregit. D. Claudius. Suet.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus Templo. Cap. VI.

Iscedens quis à Pompei theatro in septentrio d nem ad locum perueniet, qui nũc Cyambella dicitur, prope Pantheona, ubi. M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant. eis namq; Agrippinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa. de quibus meminit Plin. his uerbis. M. Agrippa rusticitati, quam delitijs propior, unicunq; felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera Augusto eius socero imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit, has lithostrato, & encausto pinxit, arcus, & pauimenta ex uitro posuit. Et rursus. Lithostrata, & pauimẽta cœptauere iam sub Sylla paruulis certe crustis. extátque hodie quod in Fortunæ delubro Præneste fecit. pulsa de inde ex humo pauimenta in cameras transiuere, ut pronum uitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encausto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie uitreas factu ras cameras, si prius inuentum fuisset. Cõspicitur prope thermas Templum inter antiqua urbis ædificia ualde conspicuum, & fermè integrum: ab antiquis, quasi omnibus dijs sacrum, Pantheona. à nostris, à circulari forma. S. Maria rotunda, nuncupatum. Est enim sphærica forma, & ueteri structura. quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa positum esse testatur Plin. Dion uero, siue q; Matri deum, atq; omnibus dijs sacrum esset, siue q; mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Augusto uellet dedicare, ac ille respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius aũt

magnificentiam, & pulchritudinem non facile uerbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum uarijs marmoribus perpulchre exornatum, columnásque circunquaque nobili strictura, & epistylijs optime concinatas, ac inter ipsas sacella in quibus per ambitum statuæ olim erant collocatæ. Syracusana, inquit Plin. sũt in Pantheo capita columnarum à. M. Agrippa posita. in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia continet LXXVII. & totidem latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo uertice circulare foramen, quo solo liberum lumen celi admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuium. uerum ne testudo immenso pondere grauaretur, uacui circunquaque specus ab imo ad summum relicti sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exterius tectorio illita. à fronte uero æreis laminis argento, auróque illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclij nepos Romam ueniens sustulit, simúlque omnes statuas ex ære, & marmore ad urbis ornatũ positas, omniaque templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibúsque ad id paratis impositis asportauit. Portæ uero templi æreæ, miræ magnitudinis, ueteri structura, cum æreis supra ualuas cancellis. In pronao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso ue

ro templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat unio miræ magnitudinis, & taxationis, quem ut scribit Macr. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem aceto consumpserat in conuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ uno haustu centies sestertium ebibit. sed qui superfluit uicta regina, capta Aegypto Romam delatus, dissectúsque est, & factæ ex una margaritæ duæ, positæ, ut diximus, Veneris simulacro. Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pāthone, astans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni oībus annis humana secrificant uictima, humi stans. Virg. enim Didonis describens templum alludere uidetur ad hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur, quot olim ascendebatur, ut columnarum basis in porticu ipsius existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest quantum ruinis creuerit urbis solum. Notandúmque etiā hoc in loco omnia templa apud ueteres in sublimi condita gradibus ascendi, atque unum tantum habuisse aditū. Vnde Var. Omne enim templum debet esse continuo septum, nec plusquā unum introitum habere. Agrippa autem templo Porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatam, cuius uerbi significationem Acursius Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, ueluti uestibulum, aut porticū. quasi προτης θυ αυ. Hæc uero porticus pulcherrima, & fermè integra adhuc stat, cuius tectum æreis, ac ina

ratis trabibus canalium modo compactis sustentatur: rotundis, ingentibúsque attollitur columnis. de qua Baptista Leo hæc habet uerba. Extant in hanc usque diem ad porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedum. xl. opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingenium, mirere. Præter columnas rotundas, habet quasdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam significare Nonius affirmat. In huius frontispicio literæ cubitales, operis authorem ostendentes, sunt hæ.

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De instauratione uero eiusdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. &.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instaurasse. Iulius Capit. in uita ipsius Antonini pij de ipsa instauratione ita meminit. Opera eius hæc extant, templum Hadriani honori patris dicatum: instauratũ amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templũ Agrip

pæ. Porticus autem numinibus priscos dedicare consue-uisse, probat in marmore excisus hic index.
SILVANO SANCTO. L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDI-CAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.
In area autem Pantheonis uisuntur pari forma duo leo-num simulacra ex marmaridum lapide subnigro, sub su-is basibus collocata, cum hieroglyphicis literis, inter duo porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuisse multi opinantur. Templi Boni Euentus uestigia quadrata, & oblonga spectantur in-ter Mineruæ, & S. Eustachij plateas. Colebatur aũt Euentus ut omnia prospere, feliciterq; euenirent. quare Var. ad Fundaniam scribens ipsum inuocauit, cuius si-mulacrum erat habitu pauperis, dextera manu paterã, sinistra uero tenens spicam. Praxitelem huius diui Si-mulacrum in Capitolio fecisse, testatur Plinius.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis. ac de Cir-co, qui Agon dicitur. Cap. VII.

t Hermarum olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc extare uidemus, post. S. Eu-stachij ædem: inter Pantheonis, & Longo-bardorum plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum in-staurauisse nonnulli arbitrantur. Lampridius uero no-

uas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius sunt hæc uerba. Thermas sui nominis fecit, iuxta eas, quæ neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus suis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium uectigal instituit: ex eóque iussit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum uestigia late patent, à S. Eustachio usque ad domum Gregorij Narnien. uiri optimi, & hũanissimi, in cella uinaria cuius uidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij opinionem potius probamus, uidelicet Alexandrum nouas prope neronianas excitauisse thermas. præsertim quod in eadem domo, & in proximis, sunt putei aquis limpidissimis, qui nulla arte possunt exsiccari, ut existimem esse ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiusdem adquisiuit nomen. Iuxta autem has. P. Victor thermas Hadriani posuit. quidam ferunt fuisse, ubi nunc. S. Aloisij templum. sed cum nulla ibi appareant Thermarum uestigia, certum locum illis non audeo assignare. Visuntur hodie in celeberrima urbis planæ parte uestigia spaciosissimi circi, quem nunc Agonem uocitant. quod in eo ad. ix. diem Ianuarij Agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa, ut scriptum reliquit Antias, instituta. Is enim deus rebus agendis præsidere credebatur. Ego uero crediderim ibi non solum Agonalia, uerum uarios ludos, uariáque edita spectacula, &

communi nomine Agonem denominatum, quo nominè cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Non enī placet, quod uult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuisse, quia, ut diximus, rectior erat uia ab Augusti Mausoleo ad. S. Mariæ in Equiro ædē, ut inde currus in circū Flaminium, sicuti Cassio, ait, dimitterentur. Præterea ædes ipsa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur usquá locum ibi fuisse paludosum, ut ab aquis ædes ipsa nomen sit adepta. Leue sane est argumentum ꝙ æreæ anates in ea fuisse dicantur. solent enim antiqua hominum, & deorum signa, simul & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri; sicuti uidemus æneos pauones in. S. Petri basilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum sepulcrum fuisse memorant. Quare cum solerēt principes, ut supra patuit, omnia sui monimenta uno in loco extruere, Neronis, siue Alexandri circum existimauerim. Sunt enim horum thermarum uestigia prope, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, sicut alia certamina, fuisse celebrata. Sunt autem Equiria ludi quos apud Elidē Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidisse scribit Sex. Pom. & Pindari interpres. Romulus postea eum imitatus eosdem in raptu Sabinarum Italiæ ostendit. de quibus Oui. secundo fast. ita meminit.

Iamq; duæ restant noctes de mense secundo,
  Marsque citos iunctis curribus urget equos.
Ex uero positis permansit equiria nomen.
  Quæ deus in campo præstitit ipse suo.

Quidam autem aiunt in uia triumphali Arcum Theodosij, Valentiniani, & Gratiani Imp. fuisse, quo in loco nunc pecunia signatur. nos uero de his nihil certi inuenimus, nisi q̃ fragmenta quædam superioribus annis apud ædem S. Celsi inuenta dicuntur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum insculptum esse huiusmodi.

IMPPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT;

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. Cap. IX.

IN ripa autem Tyberis, ubi nunc S. Blasij, olim Neptuni stabat Ædes, ab Hadriano restituta, quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis significauit. In Neptuni naufragio seruati solebant tabellas naufragium ipsum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius. Terentus, inquit Pom. locus in campo, dictus q̃ eo loco Ara Ditis patris occultaretur, uel q̃ profluentis Tyberis ripas aquarum cursus tereret. Quo in loco Euander ex Arcadia profectus

cum classe substitisse dicitur. hinc Ouid.

Iamque ratem doctæ monitu Carmentis in amnem.
Egerat & thuscis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt uada iuncta Terenti
Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

Notandum autem non solum Ditis, sed & Proserpinæ Aram subterraneam fuisse, quam Val. Max. tradit egesta terra ad. XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valesio quodam authore, è Sabinis locuplete, & rusticæ uitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hostiæ sacrificium exhibuit. unde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipsam q̃dem aram Romani bello albano constituerant, atq; alta occultauerant terra, ut omnibus, præterq̃ ipsis, esset ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante urbem statuit Liuius. Plut. uero locum esse dicit uersus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus; ubi Romulus cum exercitum recenseret, subita orta tempestate, sublatus è medio apparere desijt.

De Domo Coruina. Via Lata. & Templo Isidis. Cap. X.

a Ltera autem pars urbis planæ, secundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitoliũ Domum Coruinam; à qua locus in hanc usq; diem no=

men seruat, Macellum enim Coruorum uulgo dicitur. ubi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis saxis insculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS. VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRERENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notãdum honoris, uirtutisq; causa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat. S.C. ne quis in urbe sepeliretur nisi, qui uirtutis causa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in. XII. tabulis, in urbe ne sepelito, néue urito. credo propter ignis periculum. atqui in urbe sepulti sunt clari uiri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, uirtutis causa, tributum est, ut Publicolæ, ut Tiburtæ, quod eorum posteri iure tenuerunt. aut eos, si quibus hoc, ut. C. Fabricius uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Propterea imperatores, & uirgines Vestæ, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant sepulcra. Deniq; etiam nocentes uirgines Vestæ, licet uiuæ, tamen intra urbem campo Scelerato obruebantur. Sed unde digressi, eò reuertamur. A Macello Coruorum ad septa campi Martij uia Lata, adhuc priscum obtinens nomẽ, producitur: à qua ædes. S. Mariæ in uia lata nomẽ accepit: prope quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophæa, triumphalésq; imagines uidi, cũ hac

inscriptione. VOTIS. X. ET. XX. qualẽ esse in arcu Constantini dictum est supra. ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi stetisse. hactenus tamen nihil aliud apparuit, ut cuius esset iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruisse. In hac ipsa uia Isidis Tẽplum extitit. Blon. autem ex Sex. Ruffi descriptione ubi ædes nũc. S. Marcelli ponit. in quo Vespasianũ, & Titum nocte illa, quæ triumphum præcessit, quieuisse memorat Suet. Iuuenalis uero prope septa statuit, cum inquit.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis distet, nõ tamen proxima dicetur. Vnde alij posuere Isidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem. S. Mariæ in Equiro. At certum locum nobis nõ licet assignare. nisi quod prope. S. Marcelli templum inuentum est marmor hoc titulo insculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit autem Isis Aegyptiorum dea, & in magna apud ipsos ueneratione, cuius sacra Romam aduecta esse testatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. uita. Sacra, inquit, Isidis ita coaluit, ut & caput raderet, Isiacos uero pineis usq; ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autem Isis cum Osiride uiro, qui Serapis est nominatus: à quibus Iseum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen sumpsere. In Isidis

dis autem templo magna dabatur adulteriorum occasio, unde Ouid. ad amantem.

Ne fuge niliacæ memphitica sacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipsa Ioui.

Quo in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur Fuluius, uerum de adulterijs, & stupris intelligit. Oui. Nam & Iosephus cómemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generosam, & pudicam alioqui matronam cum impatienter amaret, sacerdotes Isidis pecunia corrupisse, qui nouo religionis commento mulierem in templum uocarent, eósque finxisse, per noctem cum Osiride collocutos, persuasisséque eam à deo desyderari, illam uero cum in templum uenisset à iuuene, tanq̃ ab Osiride, compressam, & cum mox petulátius stuprum ei exprobasset, mulierem marito rem detulisse Tiberio, atque ipsum indignatum sacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixisse, temploque Isidis euerso, simulacrum eius in Tyberim præcipitari iussisse. De incendio autem huius templi meminit Dion. his uerbis. Ignis diuinitus, potiusq̃ ab homine Romæ excitatus, eámque depopulatus. Nã Serapis, & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheũ. Diribitorium. Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domũ cũ bibliotheca, Tẽplũ Iouis Capitolini cũ ædibus, & sacellis cõiũctis exhausit. Pluribus ãt ĩ locis fuisse Isidis templum testatur Spartianus in uita Caracallæ. Idẽ ait sacra Isidis Romam deportauisse, & templa ubi-

S

quod magnifice eidem deæ fecisse.

De Arcu Camilli. Templo Mineruæ. & Foro Suario. Cap. XI.

d Iscedens quis à uia Lata uersus Pantheona, nõ multo post illi occurret rudis, nullísque ornamentis insignis arcus: cœterum, ut uidetur, antiquissimus: quem Camillianum, tanquam Camillo erectũ, nunc uocitant. At nescio quo modo uelint Camillũ arcum habuisse triumphalem, cuius usus multis seculis post Camillum inuentus à multis dicitur. prius enĩ triumphalia tantum signa cum statuis, & trophœis ducibus, & triumphatoribus erigi solebant, qualia Marij esse adhuc uidemus. quod si, ut par est, triumphalem arcum esse concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quã ex ijs, qui post. C. Cæsarem fuerunt. Sequitur statim inter Pantheona, & hunc arcum, Templum Mineruæ, a quo nunc diuæ Mariæ sacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui extãt in cœnobio fratrum parietes oblongam, & quadratam formam templi ostendentes, sed non magnam. Quod templum olim testudinatum, multísque ornamentis insignitum Pompeius condidit: in quo triumphalia & gestorum breuiarium posuit, ut in marmorea tabula legimus, & eisdem ferè uerbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam miles. postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certami

nibus uincentium, neq; ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores urbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius, Magnus imperator. Bello. XXX. annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies uicies semel. LXXXIII. millibus. depressis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, castellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Mæotis lacu ad rubrum mare subactis, uotam merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnensium prope cliuum, qui nunc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues uenundarentur. quapropter. S. Nicolai ædes inibi nunc sita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuisse loca constituta ubi res peculiariter uenderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus. ut Boarium ubi boues, Piscarium ubi pisces, Holitorium ubi holera, Suarium ubi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione uiæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuisse, authore Lampridio, asserunt. sed certum locum non ostendunt Lampridij uerba, quæ sunt hæc. Instituerat & Alexander Seuerus basilicam Alexandrinam inter campum Martium, & septa Agrippina.

De Campo Martio, siue Tyberino. Cap. XII.

Q Vanquã in eo capite, quod est de uario urbis ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq́ sentirẽ: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter se se contraria quæ uidentur, addere, quo euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud recte hũc montium radicibus, fluminísq́ ripa terminauisse. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter urbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter urbem, & Tyberim, ab eo, quod ipse uult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij uerba non repugnant ijs, quæ diximus. uidelicet mœnia à porta Collina deducta per mediam urbem planam ad ripam Tyberis fuisse, e regione murorum structorum ab Anco rege in transtyberina regione. At melior est ratio. Si urbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius ĩ pratis flaminijs ea omnia acta dixit, & non in campo Martio. cum flaminij prata ĩter mõtes, & Tyberim quin iaceant, negare possit nemo? nempe quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe uerisimile eum agrum, qui fuerat Marti sacer, in ius priuatum transiuisse. Præterea cum Diony. omnia circum urbem habitata commemoret, domúsq́ priuatas in hac planicie fuisse legerimus, ut Coruinorum, Pompei, Martialis, in campo Martio has statuemus? iúsq́ priuatis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forum in quo sues uenundentur instituetur? Quare huius planiciei partem ædificijs, tanq̃ fo.

Ro.proximiorem, secundum Diony.occupatam, Martij campi non esse partem, tenemus. Nunquid urbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibusdámue conięcturis quandoque muris septam conijcere uidear; Liuius tamen sexto belli pu.facit, ut quo tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enī ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in urbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipso ad Tyberim extra urbem extitisse uidentur. Illud autem non prætereundū. Ful.non satis de campo Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirinali, ex Suet.refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam postea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Salustianos, quorum, inquit, uestigia adhuc extant in profunda ualle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem hortulorum; & sic ipsos hortos in urbe ponit. ubi uero de obeliscis agit. Alter, ait, obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorū, in hortis Salustianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra urbem, necesse est eosdem hortos extra fuisse. & ita non solū de loco, uerum & de uulgari nomine titubat. Hic enī Gyrlum: illic Salustricum ait. Quinimmo campū ipsū Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit. modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra urbem recipit. Sed ad Campi descriptionem aggrediamur. qui Martius ideò cognomi

natus dicitur, quia Marti a maioribus fuerat consecratus. Nam cum cœteri campi regis Tarquinij, qui ob iusticiæ contemptum dictus est superbus, post eius exilium datus ijs esset, qui agros non haberent, unus hic ager Marti fuit consecratus, campusq; Martius dictus auth. Liuius, & Diony. meminit, & Strabo in hæc uerba. Veteres illi Romani necessarijs rebus magis īteti urbis pulchritudinē cōtēpsere. Posteri uero, & ij præserī q nostris fuere tpibus, innumerabilibus, & præclarissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enī & D. Cæsar, & Octauius, & eius filij, & familiares & uxor, & soror cunctorum studium simul, & impensas ad præparanda decora superauerunt. Maximā autem horū partem Martius cāpus habet, præter natiuam locorū amœnitatē artis, & solertiæ exercitatiōes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat. nec minus tam multis, pilam circulum, palæstram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatósq; ad fluminis alueum colles? Scœnicarum ostentatio picturarū, eiusq; generis spectacula, præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Priusq̄ enim Marti consacraretur Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, ut testis est Statius secundo Syl. Belisarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium usq; productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tybe

rim ductis, intra urbem recepisse, scribit Procopius. *Sciendũ q in cãpo* Martio, *ueluti in* Capitolio, *statuæ uirorum illustriũ erigebantur.* Vnde Caligula *quasdam ab* Augusto *ex capitolina area, propter angustias illò translatas, ita subuertit, atq; disiecit, ut restitui saluis titulis non ualuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.*

De Porticu, Templo, Columna, & Palatio Antonini Pij, *ac de Septis, siue* Ouilibus. Cap. XIII.

E Xtat *hodie inter* Sciarræ, Pantheonisq; *plateas, iuxta ædem.* S. Stephani *de* Trullio, Porticus, *cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, ut stadiatam porticum* Antonini Pij *imp. fuisse multi arbitrentur. quo in loco* Templum *etiam habuisse dicitur. argumento q literæ cubitales, in marmore ibi inuento incisæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui* Martis *templũ ibidẽ fuisse contendant.* Hinc *enim ipsius* Antonini *cochlidis* Columnam *parum distare uidemus, quam instar* Traiani *ipse sibi erexit. altitudinis pedum.* CLXXVI. *cum interiore cochlea, & gradibus.* CVI. *ac fenestellis.* LVI. *incẽdio parte deformatam. circunquaq; res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in uertice uero eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet.* Columnam *aũt* Sex. Ruffus *in ara* Flaminij *esse scribit. inter quam, &*

porticum Imperator ipse Palatium habuit. ex cuius rui nis locus paulo eminentior factus uidetur. Inter ipsam át columnā, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Po. Ro. suffragia laturus claudebatur. Martialis. In septis Mamurra diu, multúmq; rogatus. Ouilia etiá, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. licet Blon. uelit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu separatæ de agendis, priusq̃ citarentur, consultabant. de hijs Lucanus. Et miseræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, Flaminiámq; à Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, nō de Septis, ut creditur, sed de uilla Publica intellexit, ubi. IX. debitorū millia cæsa dicūtur authore. Sylla. Demus autem in uilla Publica istos cæsos fuisse, nunquid ipsam uillam Ouilia appellauit Lucanus? certe non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicamus ratione uicinitatis locum pro loco posuisse, cui opinioni uerba ipsius Fuluij aperte repugnant, quæ sunt. Satis cōstat septa fuisse in eo ambitu, ubi nunc columna cochlidis Antonini pij. Supra uero uillam Publicā sub Capitolio ponit, quæ, ex uerbis Ciceronis, per ipsum etiā adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

De Monte Citatorum. Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in campo Martio. Cap. XIIII.

Vrgit inter columnam Antonianam, & S. s *Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons pro Citatorum uocatus. non ꝙ ibi esset mons, uerum ꝙ eò Po. Ro. ad creandos magistratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptoriũ ab acceptandis suffragijs, siue Septorum à proximis septis, nomen obtinuisse uolunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egestione terræ ex fundamẽtis colũnæ Antonini. quia nó fit ꝗppe uerisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum esse, qui celeberrimus erat ædificijs, & comitijs, aliisqꝫ publicis negocijs destinatus. Et cum planities illa æqualis late pateat, nisi ab ea parte ubi mons ipse Citorus attollitur, absurdum est etiam dicere, quod Fuluius, positum pro aggere ad reprimendũ Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullam præ se fert aggeris speciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, ueluti porticus, Amphitheatri, aut uillæ Publicæ locum excreuisse. Erat enĩ Villa Publica domus ampla, ueluti Curia, in qua hostium legati, quibus neqꝫ in urbem aditus patebat, neqꝫ in Græcostasi hospitium concedebatur, recipiebantur: & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra urbem in uillam Publicam, ibiqꝫ ijs locus, & lautia præbita. Quod autem hostiũ legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginensibus uictis, Phi-*

lippo, Antiocho superatis cum Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis. P. C. ex Curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes, nunc ex sordidissimo diuersorio uix mercede recepti, ac prope hostium more extra urbē manere iussi, in hoc squalore uenimus in Curiam Romanam Rhodij. Notandum est etiam, eodem authore, Romanos consueuisse sumptum, & locum præbere de publico non solum legatis, uerum etiam amicis Po. Ro. eius sunt hæc uerba ex quarto eiusdem dec. Onesimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugisset Senatus locū, Lautiam præberi iussit. Sed ad Villam Publicam reuertamur, in qua etiam censum haberi solitum ferunt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica uilla, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidē suam secutas, obtruncari iussit. Meminit etiam. L. Florus & Cic. ad Atticum his uerbis. Efficiemus rem gloriosam. nam in campo Martio Septa tribunicijs comitijs marmorea sumus, & tecta facturi, eáque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur, simul adiūgetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit uillā publicam prope Septa excitari solitam esse. neque intelligit Cic. se septa alibi, quam ubi prius erant, sed lignea quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cic. ipse, neque alius postea fecit, bello ciuili, post eam epistolam suborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cū Porticu pulcherrima fuisse, scribit Dion. quem locum. M. Agrippa multis decorauit

ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoninicꝫ columnam Pons, per quem citati, postq̄ tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Suet. intelligit, ubi de consilijs coniuratorum his dissērit uerbis. Qui primi cunctati utrum illum ĩ campo per comitia, & tribus ad suffragia uocantem partibus diuisis è ponte deijcerent, atcꝫ exceptum trucidarent, an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

De Aqua Virgine. Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis. Cap. XV.

Aqua autem Virgo, quæ nunc potu suauis antiquum retinet nomen, prope pontem Salarium concipitur, & profundissimo fluens cuniculo, per Collatinámcꝫ ingrediens portam sub colle Hortullorum attollitur. opere deinde arcuato per Martium campum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis commodissime aquam subministrat. Sub hortis uero Lucullanis in eodem campo, sicut Appia, & Alsietina olim finiebatur. In eius equæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIR=

GINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo uero Angelli Colotij ãtiq̃tatis uiri studiosissimi tiburtino lapide sculpta huiusmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER. C. CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suet. tamen aquæ Virginis in urbem perductæ. M. Agrippæ laudem attribuit, ut infra ostendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martij campi obibat partem. Ouid.

Te quoq; lux eadem Turni soror æde recepit.
Hic, ubi uirginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Aedem in campo habuisse, iuxta eiusdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni soror, quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit. qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud ueteres salubris habebatur. Vnde Var. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret. quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere solebant. Pietatis Templum, ut quidam tradidere, fuit in campo Martio, ubi nunc ædes. S.

Saluatoris de Pietate.

De Arcu Domitiani. Obelisco campi Martij. Amphitheatróque Claudij Imp. Cap. XVI.

Triumphalis arcus mutilatus, suisque spoliatus ornamentis, & titulis, inter. S. Syluestri, & Laurentij in lucina sacras ædes, uiã amplexus Flaminiam, Domitiano Imp. adiudicatur, argumento quod in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur, uidelicet somnians se à Minerua destitutum, & illam excedere sacrario, negantémque se ultra tueri eum posse, quod exarmata esset à Ioue. De arcu autẽ ipso sic meminit Mar. Stat sacer, & domitis gentibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos, arcúsque cum insignibus triumphalibus, quos in ipsius unius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse affirmat Dion. Qui uero nunc extat arcus Tripholi uulgo appellatur, quasi tripolis, ut quibusdam placet, ob uictoriam trium urbium. uel, ut aliis, à deuicta Tripoli Thessaliæ ciuitate; de qua Liuius secundo quintæ dec. sic meminit. Consul cum. III. milia fermè abesset à Tripoli (sceam uocant) super Peneum amnem posuit castra. Vetus autem huius arcus inscriptio patrum nostrorum memoria adhuc legebatur. Augustus ex urbe hieropoli duos Obeliscos Romam transtulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictũ est. Alter uero minor ped. ix. in campo Martio, prope

S. Laurẽtij in lucina ædem, ĩ cella uinaria cuiuſdã ciuis Ro. ui ſitur cõfractus. ĩ cuius baſe hmói legitur titulus.

CAESAR. DIVI. I. L. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. AEGVPTO IN POTESTATEM
POPVLI
ROMANI REDACT.
SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his uerbis. Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio centum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerúmq; interpretationem Aegyptiorum philoſophiæ continet. cui Auguſtus addidit mirabilem uſum ad deprehendendas ſolis umbras, dierũmq;, ac noctiũ magnitudĩes, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinẽ, cui par fieret ũbra Romæ cõfecto die ſexta hora, paulati ꝑ regulas, q̃ sũt ex æræ ĩcluſæ ſingulis diebus decreſceret, ac rurſus augeſceret. digna cognitu res, & ĩgenio fœcũdo. Mãlius mathematicus apici pilã auratam addidit: cuius uertice ũbra colligeretur ĩ ſemetipsã alia, atq; alia ĩcremẽta iaculãtem apice, rõne, ut ferunt, à capite hominis ĩtellecta. hæc dierũ obſeruatio trigĩta ferè ãnis nõ cõgruit, ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, et celi aliqua rõne mutato, ſiue uniuerſa tellure aliq̃d á cẽtro ſuo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio, ſiue urbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, ſiue inũdatione Tyberis ſedimento molis facto. Ibidem autem effoſſum fuit Horologium cum lineis, & gradibus deau-

ratis. in singulis uero quatuor uentorum imagines ex opere musiuo sculptæ uisebantur, cum hac inscriptiõe. VT BOREAS SPIRAT. Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrime exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item Neronem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni spacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ Aedes ubi nunc. S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de Domitiãi Naũachia, ac Flauiæ gẽtis Tẽplo. C. XVII.

Allis autem Martia à campo, cui coheret, uel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maxime depresso, apparent Naumachiæ Domitiani uestigia. Nam Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classiũ effosso, & circunstructo iuxta Tyberim lacu, atq; inter magnos imbres spectauisse; struxisséq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis utrinq; lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, ubi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustiq; stagnum longa dissuetudine limo repletum ab ipso expurgatum, denominationémq; accepisse. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium fa-

cere uidetur. Solutio est. Quod parum distat, iuxta dici potest. Nam & Strabo colles, qui plus distare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Augusti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuisse, ut par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi utriusque naumachiam stetisse. Iuxta quam idem Suet. gentis Flauiæ Templum collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis, quæ ecclesiam. S. Syluestri, eiúsque monialium monasterium sepiunt extractos se uidisse ait Blon. quorum nōnulli literas haberent in hæc uerba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Ex quo se conijcere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue Methodeum, siue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad. S. Syluestrum undique nunc cernuntur, usque ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertū naumachia, & lacus unum & idem, uno in loco: an nomine, & loco diuersa. Iulius Capitolinus refert Augustum instituisse Porticum in campo sub colle pedum mille, ita ut ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas spatium hinc inde uiridaria essent, lauro, myrto, & buxo frequentata. medium uero lithostratum breuibus columnis intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset deambulatorium ita ut à capite esset Basilica pedum quingentorum. cuius uestigia in radicibus collis Hortulorum secus naumachiam adhuc apparere dicuntur. Sunt qui putant eiusdem principis Palatium fuisse inter ædem. S. Felicis in pin-

cis, &

cis, & Augustam.

De Augusti Mausoleo, & ad eũ de duobus Obeliscis, ac de Marcelli sepulcro. Cap. XVIII

Augustus in ualle Martia, interq; uiam flaminiam, & ripam Tyberis sexto suo consulatu Mausoleum, nõ suum modo, sed omnium imperatorum, & cognatorum sepulcrum, extruxit. hinc Suet. in ipsius Augusti funere. Reliquias, inquit, Mausoleo cõdiderũt. de eodẽ Cassio. ita scribit. Sed mũdi dominus ad potentiam suam opus extollens mirãdũ Romanis, etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montibus continetur, ubi magnarum rerum inditia clauderentur. Bissena quippe ostia ad XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, qđ Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum. in summum usq; ad uerticem cubitorum. CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum. A tergo uero locus est mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spacio busti extat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu fer

reos cancellos habens, & plantatas interitus præ se ferẽtes populos. Huius autem Mausolei meminit & Hierony. primo contra Iouianum. Extat adhuc ubi uulgo Augusta dicitur, iuxta. S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim uero tres circunferentias fuisse uestigia satis ostendunt, inuicem ita distantes, ut in plures partes intersecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quisq; seorsum à cœteris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augusti Pacis, ac Victoriæ, & . P. P. inscriptiõem. Quod uero cognati, & nõ modo imperatores in eo conderentur probat Vir. in Marcelli funere cum ait.

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tyberine uidebis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Quanq̃ nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portam nunc Populi ornamentis spoliatam Marcelli sepulcrum esse putent. sed cum ultra scorpionis iactum distet à Tyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberi incumbenti. Nam poeta eo uerbo præterlabere innuit Marcelli sepulcrum iuxta fluuium. Et in Mausoleo etiam libertos, uel certe apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti Augusti in marmore excisum, ibiq; inuentum, quod est.

D. M.

VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius uxore structi fabricauerat. Apud hoc enī duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedū. XLII. quorum alterum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim confractum iacere in uia uidemus. Alter uero inuentus, nec effossus, post .S. Rochi ædem sub tellure latet.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam aliis ornamentis campi Martij in genere. Cap. XIX.

Iam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius. M. Lepidi collega in consulatu uictor Ligurum strauit. Hæc autem per Narniam, Fuligneum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Pisaurum, Ariminum ducebat. Liuius uero scribit. M. Aemiliū Cos. Luguribus subactis uiam à Placentia productam Flaminiæ coniunxisse. & .Q. Flaminium uiam, quam flaminiam appellauit strauisse, innuitq; habuisse fines ab Isauro, nūc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Aemiliam uero inde ad Trebiā Placentiæ urbis fluuiū. Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit. Quo facilius undiq; urbs adiretur desumpta sibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex nauali pecunia sternendas

curauit. Et Cic. ad Atticum, Propterea, inquit, ꝙ Thermus curator est uiæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta: & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleũ inter, & collem Hortulorum Trophœa Marij de Iugurtha fuere, argumento ꝙ ibi marmorea tabula inuenta est, cum indice, C. Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA MVMID. VEL PROCOS. GESSIT EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III. CONSVL APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHA

LI CALCEIS PVNICEIS.
Trophœi autem significatio à Var. in humarco ita traditur. Fuga hostium græce uocatur στροφή, hinc spolia capta fixa stipitibus appellantur trophæa. Syllæ sepulcrum Martio in campo statuit Apianus, Liuius Hircij & Pansæ, Florus uero Iuliæ. Nam Augustus Iulias filiam, neptémque, si quid eis accidisset, uetuit sepulcro suo inferri. auth. Suet. In eodem campo Cor. Tac. Britanici sepulcrum posuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Drusi, diui Claudij patris. In domo aūt, & hortulo Angelli Colotij hæc uisuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hamonis, Protheique, & Aesculapij simulacra. Menses cum signis, & dijs tutellaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Thessalia, percussa terra tridente, Neptunus eduxit, Mensuráque pedis Romani, qua nos urbem sumus dimensi. Verum in priuatis ædibus, quæ nunc sunt ex priscis ornamentis si numerare uellemus, longum simul, & laboriosum utique foret, fructus uero pertenuis: cum ibi non sint inuenta, sed hinc, inde translata. Quare hæc plus satis curiosis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuisse quidam uolunt, propter, qui sequuntur, Catuli uersus. Si me quesiæris minore Campo. tum innumerabiles circum circa porticus, horti numerosi, theatra tria, simul & amphitheatrum, templa magnificentissima inter se contigua, ut quasi aliud agentia, reli-

quam urbis uenustaté ostentare uideantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuisse scribit Sen.

De Tyberino Flumine. Cap. I.

Empus erat in Ianiculum, siue, ut nunc aiunt, in Transtyberinam regionẽ trãseuntes antiquæ urbis monimentis extremam manum imponere. occurrente autem tyberino flumine, quem regionẽ ipsam ab urbe disterminare supra declaratum est, non uidetur alienum de eius etymologia, uarijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapsu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur unde dictus uaria est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos uictores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cæsis montibus fecisse ut adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admisso repleta munitiorem reddidit urbem, hancq; fossam per hostium penam, & contumeliam factam Thybrim uocasse ἀπὸ τῆς ὕβρεως idest à contumelia, & postea pro

fectos Siculos ad Italiam eam tenuisse partem, ubi nūc Roma est, Albulámq; flumen ad imaginem fosse Syracusanæ Thybrim quasi ὕβριν uocauisse. Alij uerò Thybrim regem Thuscorum fuisse, & iuxta hunc fluuium pugnantem cecidisse, fecisséq; ei nomen. Alij uolūt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse, Thybrimq; quasi ὕβριν dictum. Quidam à Tyberi uicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, auth. Var. Quod autem à Tiberino Albanorum rege sit Tiberinus nuncupatus, ut scribit Ful. non procedit, ideò quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In sacris quidem Tyberinus: in communi sermone Tyberis; in poemate Tybris uocatur. Sed quod prius Albula diceretur, ostendit Virg. cum inquit. Amisit uerus uetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea uero Rumon uocabatur, quasi ripas ruminans, & exedens. & in sacris Serra. unde est. Et pinguia culta secantem. In aliqua etiam urbis parte, Terentum, eo quod ripas tereret. Idem poeta ceruleum, Horatius uero flauum appellat. Oritur autem ex Apēnino paulo supra Arnum, tenuis primū, deinde. XLII ānibus auctus, excrescit, præcipue Nare, & Aniene. Thusciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouissime à Latinis dirimens, urbémq; à septentrione īgrediens, à meridie inter hostiensem, & portuensem uiam à dextris Ianiculum, à sinistris urbem relinquēs, egre-

ditur, in maréq; Tyrrhenum prope hostiamuno legiti mo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hic Dyony. Ex Ianiculo conspicua est Roma. latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, ut possit magnas perferre naues, neq; pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio & P. Seruilio, unicus erat. Sinum autem, ut dictum est, Tyberis effundebat usq; ad radices Capitolij, Tarquinius enī primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnísq; saxorum molibus in utraq; ripa locatis solidauit. Augustus uero ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imp. firmissimo muro utrinq; usq; ad mare extructo, coercuit; cuius operis uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia extruxisse commemorat Diony. his uerbis. Cunq; esset amnis usq; ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autē maritimis quoq; nauibus, onerarijs, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius extruere, utens, ut portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniūgēs se mari, simúsq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec obstruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraq; alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquā mare contingat riuus: sed est peruius ubiq; nauibus, uno tantum effluit ostio legitimo, persecās dor-

sum maris. Naues igitur actuariæ per ostium eius intrant, & Romam usque remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores uero ante ostium ad anchoram fluctuantes fluuialibus euacuatæ scaphis exonerantur. Plinius. Pluribus prope solus in omnibus terris amnis accolitur, aspiciturque uilis, nullique fluuiorum minus licet inclusus utrinque lateribus, nec tamen ipse pugnat, quanquam creber, & nunquam magnis aquis, quam in ipsa urbe, restagnantibus. quinimmo uates intelligitur potius monitor auctu semper religiosus. Plura autem erant hoc in loco dicenda de huius flu. natura, & cur. Plin. auctu suo religiosum esse uelit. Sed cum LVDOVICVS Gometius, quem iuris diuini, & humani scientia, ac uitæ integritas præstantissimum Rottæ auditorem fecere de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in nostrum transferre superuacaneum esse duximus. Quare de Tyberino flu. hactenus. Illud tamen uos monitos uelim, priscis temporibus non licuisse in huius ripa quidpiam ædificare, tanquam numini sacra, fuisseque aluei & riparum curatores, ut ex indice, apud pontem Ælium reperto, habetur huiusmodi.

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI-

De pontibus ſupra Tyberim extructis. Cap. II.

e Vm Tyberis, niſi per pontes, in transTyberinam regionem transmittat, operæpretium erit uidere, quis omnium primus ſupra Tyberim pontem ſtruxerit, quot nunc extent, quibus appellentur nominibus, à quibusue excitati ſinguli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiſo Gerione, cum uictor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe. Vnde ſi quis ſitum locorum, & ea, quæ de Caco, ipsóque Hercule narrantur, conſyderet, facillime iudicabit nõ alibi Herculẽ ipſum poſuiſſe, quàm ad radices Auentini, ubi poſtea Sublicius fuit. Ful. autem ſcribit ante urbem conditam fuiſſe pontem Sacrum, ex authoritate Diony. cuius ſunt hæc uerba. Nam cum per cædes hominum Saturno ſacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more ſublato ab Hercule, factum eſt pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, ſimulacra eorum ſirpea deijcerent, quos argeos uocabant. creditur ibi ante fuiſſe, ubi poſtea Sublicius, uel idem pons, argumento eſt, quod etiam inde ſimulacra ſirpea eodem more in Tyberim deiecta ſcribit. M. Var. cum inquit. Argei fiunt ex ſirpeis uirgultis ſimulacra hominum, & quotannos è põte Sublicio à ſacerdotibus iaci ſolet. Ouidius in faſt.
Tum quoque priſcorum uirgo ſimulacra uirorũ.

Mittere roboreo sirpea ponte soles.
Sed in his uerbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium uero post urbem conditam positum esse satis constat. Lactantius uero de ponte Miluio præcipitari solere ait, in hæc uerba. Saturnus in Latio ita cultus est, ut homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quoddam factitatum Varro est author. Sũt autem pontes numero octo. Miluius. Ælius. Vaticanus. Ianiculensis. Cestius. Fabricius. Palatinus. Sublicius. quos, præter Subliciũ, Totilas olim demolitus ẽ.

De Ponte Miluio. Cap. III.

Iluius Pons, quem nunc uulgo Meluium uocitant, in uia Flaminia situs, ultra primum lapidem distat ab urbe. Ferunt autem hunc sæpius euersum, sæpiúsq; instauratum nihil ex ueteri structura, præter fundamenta, retinere. de quo meminit Pli. de uiris illustribus, & Ammianus Marcellinus, aitq; à. M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in censura extructum. ad quem pontem Neronem uentitasse supra demonstratum est. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehensi sunt, quibus coniurationem patefactam esse scribit Cic. Apud eundem pontem Constantinus magnus Imp. Mexentiũ tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari stratagemate materia, ac nauibus supra Tyberim dispositis, fluuio submersum, superauit. Nam cũ diuersis certasset prælijs, conspecto demum in æthere crucis uexillo, clamãtisq; uoce audita εν τουτω νικα

idest in hoc uictoria: tandem uictor fuit. quæ uictoria extat in eius triumphali arcu sculpta, & i aureis numismatibus sæpe uidimus ipsi.

De Ponte Aelio, nunc. S. Angelli. Vaticano, siue Triumphali. ac Ianiculensi, siue Aurelio.] Cap. IIII.

Sequitur, post Miluium, Pons nunc. S. Angelli, olim Aelius, ab Aelio Hadriano, qui eum iuxta sui sepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus, Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tyberim. quem pontem nulla alia de causa posuisse credendum est, quã ut p ipsũ transeuntes propius molem ipsam spectarent; eo maxime φ inferius erat pons; φ in Vaticanum montem & campum mitteret, Vaticanus: alio uero nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes uia, eiusdem nominis, in Capitoliũ Ioui gratulatum ascenderent. & cum nobilium tantum esset, nulli ruricolæ per ipsum transire licebat. Huius pontis pilæ eregione hospitalis. S. Spiritus in Tyberi adhuc extant. Tertius est in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculensis, qui & Aurelij, à uia, uel porta Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiusmodi, IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III.

DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VA-
LETRIARVM TYBERIS ET CLOACA-
RVM VRBIS . R . R. RESTITVIT SE
CVNDVM PRESIDENT . TERMINA-
TIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum uocitatum. Longitudo ē pedum. CCXV. Xystus uero Pon. Max. quartus multis post seculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostēdit. unde ab eodem nomen accepit.

De Ponte Fabricio, & Cestio. Cap. V.

POst Aurelium pontem ad stadium, eregione theatri Marcelli, surgit in medijs Tyberinis fluctibus Insula, quam urbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à. L. Fabricio, qui eum faciendū curauit, denominatus. ut testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR.
FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE
PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M.
LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PRO-
BAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui uero eandem insulam transtyberinæ regioni

conectit, Esquilinus, siue Cestius olim, nūc uero Pōs S. Bartholomei, à propinquo huius diui templo, nuncupatur. quem Valentinianū, & Valentem instauras se à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆSARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX.VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN.MAX. GOTH.MAX.TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP.II. & FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX.GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P. & FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX.VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P. PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinē autem passuum nostratium. LX. habere dicitur, superior uero. LXX.

De Insula Tyberina. Cap. VI.

P Riusquā autem ad reliquos pontes deueniamus, uidēdū est unde origo Insulæ Tyberinæ; quam formam habeat, quanta sit, quidue in ea fuerit. Principium uero huius nihil magis cognoscitur, quam ex uerbis Diony. Postquā enim Tarquinij in Lucretiam stuprum commemorauit, ob id ꝙ Tarquinios omnes ad unum urbe eiectos ostendit, subdit. Decretum consilium deinde bona omnia tyrannorū ferentes in publicum ciuibus omnibus exposuerunt, ut quicunq; ex eis caperent, quisquis obtineret, agrúmq; omnem, quantum illi possederant ijs, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; unum tantum capientes campum, inter urbem & Tyberim iacētē, quē sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis pratum, atq; iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum oportunissimum. Hunc campum, priusquā Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius seuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacēs, aliud in culmis, & quod iam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerunt, unde insula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quæ Diony. de origine insulæ dicit. Formam autem biremis habet, ut malus sit inter ipsos pon

tes,

tes, pársue superior in acutum magis tendens prora: inferior uero tãquã latior puppis. Latitudo, ubi maior, teli iactum non excedit. longitudo uero stadiorum duorum, uel circa. Hanc qdem describit Oui. his carminibus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Insula nomen habet, laterum quæ à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Priscis autem temporibus Insula lycaonia uocabatur, licet tota Æsculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aduectum. unde formam eius nauis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. Quũ enim ciuitas pestilentia uexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduerterunt non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epidauro Aesculapius esset accersitus. Itaq; missi legati Epidaurum in templum Æsculapij perducti benignissime deum inuitarunt. Numen autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem Epidaurij uenerabãtur, in triremem Romanorum perrexit, ubi Q. Ogulni legati tabernaculum erat. Legati læti urbi aduexere in Insulam, ubi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Æsculapius Romam aduectus est, uulgóq; pascitur, & in domibus. Visitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma nauis ex lapide tasio, & in eius latere raptantis serpentis simulacrum. Ædis uero Æsculapij extant adhuc uestigia quædam in eisdem hortis, cui iuncta erat aui sui Iouis Ædes. Ouidius.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphâque Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est, cœpit locus unus utrunque,
Iunctaque sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem. C. Seruilius duumuir dedicauit, uotã sex annis ante Gallico bello à. L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem consule locatam. In insula ideò ægroti exponebantur, quia Æsculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celsus. Ad Aesculapij templum, fuit Nosocomion, idest locus ubi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Aesculapij, ut medelarum fomentis refocillentur, & Plau. in Gur. Lenonem capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui uelint Aesculapio ædem in Insula ideò constitutam, quod ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, uel auth. Plu. quod fluxu, motúque aquarum aer esset salubrior, nam alioquin huius sacræ ædes extra urbem excitari solebant. Claudius imp. quum quidam ægra, & affecta mancipia ĩ Insula tedio medendi exponerent: liberos esse sanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat. Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Aesculapij exornauisse. Habuit hæc Insula ĩ prora, et Fauni Aedẽ, quæ ita fluctibus cessit, ut, ne uestigia quidem, appareant. Meminit huius Vitruuius, in hæc uerba. Prosty-

li exemplar est in insula Tyberina, in æde Iouis, & Fauni Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria fauni
Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditiũ adduxisse, trésq; ex his damnatos esse, & ex eorũ muitatitia pecunia ædem Fauni in Insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucósq; sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua. D. Iulij, quæ sereno, & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Suc. testantur.

De Ponte Senatorum, *siue* Palatino, *&* Sublicio.
Cap. VII.

Vccedit autem infra insulam, ad teli iactũ, septimus pons, à Senatoribus Senatorũ, qui & Palatinus, à Palatino monte propinquo ẽ denominatus. Nam aucta urbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis uideretur facere, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Thusciámq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinantur Liuiũ cum inquit. M. Fuluius maioris usus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos. P. Scipio, & L. Mumius censores locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proxima imminentis insulæ alueos. hodie Pons. S. Mariæ ægypti cæ à propin-

qua eius æde nũcupatur. ĩ eo ãt ĩſculpta sũt hæc, uidelꝫ

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. AEDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMP. CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI P͡TES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.

SABINA AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT

Vltimus uero & antiquiſſimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, ut prius Hercules, at in uſu Po. Ro. perpetuo manſurus, extructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes ꝑ bella eximerentur, ac reponerentur. quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtq̃ Coclite defendente ægre reuulſus eſt, auth. Plin. Sublicius aũt dictus, quia ilex

species est quercus, ex qua confici solebat. uel, ut alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volsca magnæ trabes sublices uocantur. Lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Aemiliū pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, unus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiue lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse perruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc usq; diem pontem marmoratum appellari. Huius enim uestigia in medio alueo ipsius fluminis, parum supra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco uaria traduntur, constat tamen ad Auētini mõtis radices fuisse, quod innuit Apianus, cum inquit. Auentinū ascenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. In Sublicio autem ponte considebant pauperes stipem à transeuntibus petentes. Sen. In sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideò tamē me despiciam, quod in illorum numero consedero, qui manū ad stipem porrigunt. Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum est. Post uero incensam à Gallis urbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, ut sexagenarij è ponte Sublicio in

Tyberim, tanq̃ patriæ inutiles, deijcerentur, unde de ponte mei sexagenarij dicebantur. Veritas tamē hoc habet, quod sexagenarij à suffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci solitos ferunt. qui pons, ut rettuli, olim erat apud Septa. Illud autem sciendum pontes, tā qui extra, quā qui in urbe erant, varijs tpibus à diuersis fuisse restitutos hominibus, & inter alios ab Vrso Alo, ut hoc eius epithaphium testatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST AEQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R.P.A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

Sed pontibus extructis, in Trāstyberinam regionem trāseamus.

De Transtyberina regione. Rauenatium, & Fortis Fortunæ Templo. Thermis Seuerianis. Hortis Cæsaris, ac de Aqua Alsietina, & de Pratis Mutijs. C. VIII

T Ransstyberina regio priscis tpibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei iminet, nomen accepit. Rauenatium ēt urbem noīatam inuenio. Augustus enim contra Antonium, & Cleopatrā ui=

ctoria potitus, binam instituit classem, unam apud Mesenium Lucaniæ portum, qua Italiæ insulas, orámque Galliarum maritimam, Hispanias, Africam, Mauritaniásque tueretur. Alteram apud Rauenam, cuius partes essent Adriatici sinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Asiæ, átque Aegypti oræ necessitatibus subuenire. Cum itaque Romano Senatui ea in primis esset cura, ut nulla posset Romam frequẽtare multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus, attributa est rauenatis classis militibus regio Transtyberina, quæ ex inde urbs Rauenatium dicta est, sicut & Templum, Meritoriáque taberna; ubi nũc S. Mariæ ædes. In hac aũt regione pauca admodũ memoratu digna extitere. quia addita cum fuisset urbi nõ inopia loci, sed ne Ianiculus mons arx hostium quandoque esset, propter pestiferos austros, quibus infestabatur, à uilissimis tantum hominibus, sordidissimásque exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirũ uideri potest, si paucis transigi uerbis uidebitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas sui nomĩs in regione Trãstyberina fecisse. & Vopiscus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deessent. Quarum uestigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Francisci ædem esse dicant, nullibi tamen certa apparẽt. Cæsar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuisse dicitur, ubi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tpe dicatum. Alsietina aqua, quæ & Augusta dicebatur, ex lacu Alsietino uia Claudia miliario. XIIII. ab Augu

ſto in hortos, & naumachiam perducta Tranſtyberinæ ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentiſſimum principem producere Alſietinam aquã, quæ uocatur Auguſta, non ſatis perſpicio; nullius gratiæ, immo & parũ ſalubrem, & nuſq̃ in uſus populi fluentem. niſi forte cũ opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorũ uſibus conceſſit. Solet tamen ex Tranſtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex neceſſitate in ſubſidium publicarũ ſalientium dari. Hãc autem aquam Hadrianum primum pontificem reſtituiſſe, eiúſq; aquæ fontem in platea. S. Mariæ tranſtyberinæ extare, tenet fama; Albionamq; in hac regione agrum ab Albionarũ luco, quo in loco bos alba ĩmolabatur fuiſſe, Pratáq; Mutia eregiõe Naualiũ. Diony. Mutium aũt mori elligentem pro patria regionem tranſtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia uſq; ad hanc ætatem uocantur. Ludi piſcatorij in ripa Tyberis, prope ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio Ianiculo, & Hortis Martialis. Cap. IX.

N Vma rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caſſius Hemina quar-

annalium libro prodidit. Cn. Terentium scribam agrũ suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcam, ĩ qua Numa situs fuisset, in eadẽque libros eius repertos. P. Cornelio. L. filio Cethego. M. Bebio. Q. filio Pamphilo Coss ad quos à regno Nũæ colligũtur ãni. D. XXXV. & hos fuisse ex cartha. De Numæ libris, & sepulcro Liuius hæc habet uerba. In agro. L. Petilij Scribæ sub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis, literis latinis, græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium regem sepultum esse, in altera libros Numæ inesse. Eas arcas cum ex amicorũ sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta: sine ullo corporis humani uestigio: aut alterius rei, per tabem tot annorũ omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem libri latini de iure pontificio. septem græci de disciplina sapientiæ. in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionum causas continere, ex. S. C. in Comitio cremati sunt. Tribunal Aurelium in trãs tyberina regione fuisse arbitramur. de quo Cicero ad Quirites ita meminit. Ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriariq; uidissem. Naualia autem priscis tẽpibus ubi & nunc, de quibus Liuius quarto quintæ dec. hæc scribit L. Aemilio Cos. naues, quæ in Tyberi paratæ, instructæq; stabant, ut si rex posset

resistere in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari, Senatus iussit. Sed in Ianiculum tempus est ascẽdere, quem montem Ouid. arcem appellauit his carminibus.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculúmq; uocat.

Hoc illi nomen fuisse putãt, quod Ianus ibi, uel sit sepultus, uel habitauerit. Virgilius.

Hic duo præterea disiectis oppida muris
Reliquias, ueterúmq; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hãc Saturnus condidit urbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primũ iter in Hetruriã fecere, & ab eo trãsitu Ianiculũ dictũ. Ianus .n. transitus uocatur, ut uisum est supra. Plinius. Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est. Antipolis ubi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Mar. hortos amœnissimos habuit, quos ipsemet libro primo multis celebrat uersibus. Idem Plin. tradit. Q. Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset legem in æsculeto tulisse. Eusebius uero Cecilium Statium, poetam, in eodem sepultum esse. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auspicatur à porta nunc Turrionis, & sex plus minus stadijs in meridiem extenditur. assurgit plurimus ad portam Aureliam.

De Monte, & Campo Vaticano. Templo Apollinis, & Martis. Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obelisco Cæs. Cap. X.

E Xpositis ijs, quæ ad Transtyberinam regionem, siue Ianiculum, pertinere uidebantur, Vaticanum dico montem, & campum (qq. extra urbem) his proximum addere, ex situs descriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is est, in quo. S. Petri templum, Pontificijsq; Palatium spectatur. Vaticani autem uaria traditur etymologia. Gellius enim scribit, agrum uaticanum, & eiusdem agri deum præsidem appellatum à Vaticinijs, quæ ui, & instinctu dei eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarum aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus, aráq; ei statuta, quæ est in infima Noua uia, quod in eo loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent uocis humanæ initia, quoniam pueri simulatq; parti sunt, eam primum uocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Sex. uero Pompeius uult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po. Ro. uatũ respõsis. Plinius refert tẽpestate sua Ilicem in Vaticano fuisse, in qua titulus æneis literis, hetruscis religione iam tum dignam arborem fuisse, signaret. Apollinis Templum eo in loco statuunt, ubi nunc sacellum S. Petronillæ, sicut Martis, ubi. S. Mariæ cognomento de Febribus, in uia olim Triumphali Iulium Paulum, Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausisse in ualle Vaticani spacium in quo equos regeret, apudq; nemus, quod nauali stagno circumposuit, conseuisse. Con

uenticula, & cauponas extruxisse, obtulisséq; hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera, spacium'q; illud circum appellatum. In quo idem Nero circense ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, uel circulo insistens. Et quia Plinius Obeliscum Vaticani in Caij, & Neronis Circo ponit, arbitrantur nónulli nauale stagnum, siue Naumachiam secus ipsum montem, qua ad portam Pertusam itur, fuisse. Hortos uero à clausura illius circi ad Tyberim. Obeliscus autem secus ecclesiam Apostollorum, in uia olim triũphali, solus ex maioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. Ab altero uero latere. DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius uertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plinius ita scribit. Tertius est ĩ Vaticano Caij, & Neronis principum circo, ex omnibus unus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cæcitatem, uisu redito, Soli sacrauit, altitudine cubitorum centum. Idem ubi de magnitudine arborum tractat, hæc habet uerba. Abies admirationis præcipuæ uisa est in naui, quæ ex Ægypto Caij principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuórq; trũcos lapidis eiusdem adsustinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius uisum in mari cer

tum est. centum uiginti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo, ibi nanque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat.

De Via Triumphali. Aqua Sabbatina. & Sepulcro Scipionis. Cap. XI.

T Riumphalis autem Viæ mentio licet facta sit supra, tamen libet hic ostendere quo tramite in Capitolium perduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali, per uiam procedebant Triumphalem, cuius stratæ silicibus particula adhuc cernitur sub. S. Spiritus hospitali, ut per nunc dirutum pontem Tyberis triumphalem ibi proximum, & portam pariter dirutam eius pontis triumphalem, cuius ampla cernere est fundamenta, in urbem, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem uia triumphalis ad posteriorem olim porticum. S. Celsi. inde. S. Laurentij in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat. idque hinc maxime proximis temporibus cernere fuit, quod in continuatis super eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, siliceam ueterem offenderunt, spaciosissimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudeorum, inde Iunonis templum, nunc. S. Angelli ecclesiam, postea ad. S. Geor. in uelabro procedens uia, sub nouis ædibus, ruinisque ab effodientibus inuenitur, quousque Iani templo, Velabróque proximus in cliuum desitura capitolinum detecta cernitur, Blon. In hortis Pon=

tificis uisitur hodie Nili simulacrũ, & circũquaque aïa liũ genera in eo flu. nascẽtiũ, ac Tyberis, cum pueris urbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu, & spiculis Signum, Laocoontisq; uirgiliani cum duobus filijs, de quo supra facta est mentio: Veneris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleopatræ fonti appositum, exangui similis. quæ omnia exornandi locum gratia hinc inde eò sunt translata. Extant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiusdem pontificis, ac in uinea ad primum lapidem fermè e regione pontis Miluij, quæ, cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorũ locorũ præbent cognitionem. quare his omissis ad utiliora ueniamus. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ uestigia quædam extra portam Aureliam extare dicuntur. hanc Hadrianus primus pontifex restituit, perduxitq; in Basilicam diui Petri ad usum sacerdotũ, & ad lauandos pauperũ pedes in cœna domini. In campo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, siue Pyramis, quam Alexander sextus pontifex destruxit, ut uiam ad eandem basilicam aperiret, uel ne esset hostibus tanq̃ propugnaculũ contra propinq̃ arcem, cuius fũdamẽta uidimus effodi supioribus ãnis. Sũt ãt qui uelint Septem Epulonum fuisse sepulcrũ, uel Scipionis de quo Acrõ Horatij interpres sic meminit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est. ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod

Carthaginem respiceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginē respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in uia Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma uisitur in porta ænea ecclesiæ apostollorum cælata.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. Cap. XII.

a Elius Hadrianus Imp. iuxta Aelium sui cognominis pontem, Molem, siue Sepulcrū, e regione Mausolei Augusti, excitauit, ut index in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus. Fecit & sui nominis sepulcrū iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epithaphia ibidē in marmore incisa ostendunt, ex quibus satis erit hæc, quæ sequuntur, notauisse.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVAE. ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVAE SABINAE IMP. CAES. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS Item

IMP. CAESARI. L. AVRELIO VERO

AVG ARMENI AC. MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. III. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurasse, eiq; templum dedicauisse. Hanc eādē molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida, & inexpugnabilis. olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiam arx Crescentij à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in suam potestatem cum redegisset, diu tenuit. donec Theutonicorū fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est trucidatus. Describitur à Procopio hoc modo. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam, siue, ut nobis placet, Aeliam, iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce, & præsidio contra Gothos usus est. Erant olim in summa parte undiq; magnæ statuæ hominum, equorū, quadrigarū miro artificio elaboratæ: has partim integras milites de-

moliti:

moliti: partim confractas in hostes deiecerunt. Visuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia insculpta. Prata autem Quintia, à. Q. Cecinnato denominata, in campo Vaticano fuisse, Plinius sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quītia appellantur, uiator attulit dictaturam. Locus enim nunc A prata uulgo dicitur. Theatrum in pratis uaticanis inter pontem Miluium, & molem Hadriani ponit Fuluius, auth. Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem non meminit. Extant, inquit, hodie (ut creditur) uestigia quædam in uinea Io. Alberini patricij Ro. At Circum nō theatrum eum fuisse ego crediderim, ut forma adhuc præse fert. nisi perperam interpres locum uerterit. Nam in theatris ludi scœnici fiebant, in circis uero equorꝝ cursus agebantur.

De ijs quæ extra portam Flumentanam, & Collatinā fuere, uel nunc sunt. Cap. XIII.

Vanq̄ ex situs descriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta sit, suburbiáq; in eum producta essent spacium. ut hīc Tyrrhenū mare, inde Ocriculi attingerēt pōtem, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tp̄is uetustate, & bellorꝝ iniuria pauca quædam in nostrā ꝑuenere cognitionem, quæ ꝑcurrisse non minus conducere, gratáq; fore arbitramur ijs, quæ intra urbis mœnia sunt comprehensa. Quare, ex ordine instituto, à porta Flumentana exordium sumamus. à qua ultra primū la

pidem occurrit Miluius pons : de quo paulo ante satis declaratum est, sicut de ortu, naturáque Tyberis, ac uia Flaminia: quæ, ut diximus, à Cn. Flaminio Ariminum usque strata, ab eodem etiam denominationem accepit. Vias enĩ urbis ex silice fermè omnes stratas fuisse inaicát uestigia, tam extra, quã intra urbem multis in locis existentia. Ideò fermè omnes dictum est, quia Liuius primo dec. quintæ ait, M. Æmilio Cos. Censores uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas, marginandásque omnium primos locauisse. et Plut. Cn. Gracchum certis regionibus uias direxisse, & eas passim lapide strauisse, partimque arenæ muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentésque abrumpebant, pontibus æquali altitudine cõiungentem. Quibus uerbis patet non omnes silice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso uiarum spacio singulis miliarijs columnas lapideas, spacij signa præferẽtes, constituit, lapidesque parum inter se distantes ex utraque uiarum parte disposuit, ut ex illis facile in equos esset ascensus. In Flaminia Augustus quatuor pontes, præter minorum pontium turbam, maximo extruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer solus extat, qui Ariminum, suburbiumque coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorsus amisit: & qui Tyberĩ item sub Ocriculo iungebat, parte una succissus, in arci fundamenta concessit. Is uero qui sub Narnea Narẽ complectabatur Flu. multis, ut uidetur, seculis, uel succisum, uel collapsum uetustate, fornicem medium ami

ſit, Blon. In eadem autem uia ſepeliebantur defuncti. Iuu.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnæ ſepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæſaris uillam, quæ ad Galinas dicebatur, poſitam eſſe. eius ſunt hæc uerba. Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Nanque Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonij nomẽ accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, galinã conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illæſam: intrepidéque miranti acceſſit miraculum, quoniã tenentem roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis, conſeruari alitem, & ſobolem iuſſere aruſpices, ramũque eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quódque factum eſt in uilla Cæſarum fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Galinas. Eadem fermè ſcribit Suet. in Galbæ uita. Huic autem uiæ iuncta erat Claudia, ubi Horti Ouidij, ut ipſe teſtatur, his uerſibus.

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat flaminiæ claudia iuncta uia.

Æmilia uia à lepido Flaminij collega ſtrata, ut quorundam eſt opinio, ab Æmilia regione Bononiam uſque, cuius ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Æmiliæ duæ, altera quæ Flaminiã excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas, & Lunam in Sabatios uſque. Fuit & Tyberina uia, & Caſſia extra portam nunc Viridariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Vi-

terbiumq́, & Vulsinensem mittebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc uidetur. Clitellæ, inquit Sex. Pompeius, dicuntur non tã hæ, quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædã deuexa, & accliuia. Galienus autem Imp. parauerat porticum Flaminiam usq; ad pontem Miluium, ut tetrastice fieret, siue pentastice, ut primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diatessaron columnas auth. Tremellius. perfecerit ne, incertum. Extra autem portã Collatinam uia eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua cõcipitur: Collatiam olim mittebat, nunc uero, haud procul à porta, Salariæ uiæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priscæ urbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem nostram possunt peruenire.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur. Cap. XIIII.

S Equitur porta Collina, cuius uia nunc, ut olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini salem in urbem deferebant. ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo. Tertiũ agmẽ per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuisse diximus, ubi restagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem tẽplũ prope portam fuisse Apianus sic docet. Cum co-

pijs subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. sic.

Templa frequentari collinæ proxima portæ
    Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Siracosias Aretusidas abstulit armis
    Claudius, & bello te quoq; cœpit Erys.

Votum qdem ferunt à Fabio dictatore: dicatum uero à L. Portio, idq; insignem Porticum habuisse scribit Strabo. Veneri autem uirgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nẽpe hoc quod Veneri donatæ a uirgine Pupæ. Ad id etiam matronæ uirilis membri figuram diuinis præcolẽtes honoribus magna sacrorũ pompa perferebant. ubi fuit & simulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa
    Cunæam ueteres consuluistis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
    Inde Venus uerso nomine corda tenet.

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matronarũ sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Eadẽ uia, ad. II. lapidem insigni monumento sepultus fuit Licinus tonsor Augusti, prædiues. Secus eãdem uiã extat sepulcrum quoddam, in templi formam constructum, in quo Cereris, Bacchiq; picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Extra uero Collinam portam Honoris templum

ſtatuit Cic.ſecundo de le.cum inquit.Noſtis extrã portam Collinam Ædẽ Honoris & Arã in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt.ad eam cum Lamia fuiſſet inuẽta, in ea ſcriptum domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificandæ.Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent,exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari.Per Collinã autem memorant Gallos Senonas ingreſſos urbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt urbẽ expugnaturus, ſed ter imbribus, & grandine repulſus, obſidiõe urbẽ ſoluit.Via Salaria ad.III.lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & uia; In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi.

IMPARANTE. D.N.PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO.P.P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST VICTORIAM.GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO.SVPERATIS.ATQVE.PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS.ROMAE. AC TOTIVS.ITALIAE. RESTITVTA PONTEM VIAE.SALARIAE.VSQVAE.ADAQVAM A'NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRAN-

NO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT RENOVAVIT. *Item carmina hæc.*

Quam bene curbati directa est semita pontis.
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia uestra quirites,
Et Narsim resonans plausus ubiq; canat,
Qui potuit rigidas Gothorum subdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Diony. ex urbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorúmq; fertur, disterminans utranq; regionem, influitq; in Tyberim paru infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex sublimi in uallē subiectam fertur, præcipitem Horatius appellauit; sicut & Statius primo Syl. In hoc sepultam fuisse Iliam scribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Martíq; sepulcrū fuisse testis est Cic. de leg. Simulacrum, Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur ut dea, in gurgite Anienis inuentum est, tenens in manu librum, cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit.

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, uel hodie sunt. Cap. XV.

*Q*varto ordine succedit porta Numētana. ab ipsa īcipit eiusdē nominis uia, qua itur Numētū,

quod est in Sabinis. Dicta est etiam Ficulnensis uia. Liuius, Decemuiri Numentana, cui tum ficulnensis nomē fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere. Ficulnēsem autem appellauit à loco ubi figlinæ, sicut apud Testaceum, fiebant. Extra eandem portam Neniæ, quæ cantu querulo funeribus adesset, Templum fuisse legitur. Nam deorum, quos obesse putabant, templa, extra urbem, ut plurimum, ponebantur. ideò ut plurimum dicimus, quia in Palatio Febris Fanū. in Esquilijs Malæ Fortunæ. ad radices Auentini Socordiæ, & apud Augusti forum Martis Vltoris templum fuisse, uisum ē. quæ numina, non ut opem ferrent, sed ne obessent, colebantur. Via Numentana, citra secundum lapidem, occurrit à sinistra. S. Agnetis ædes, prope quam uisitur uetustissimum Bacchi Templum, Spherica forma, columnis circunquaq; in gyrum dispositis, templiq; testudinem sustinentibus. ubi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius dei gesta effigiata cernuntur, & Porphyreticum sepulcrum uitibus, & uuis insculptum, quod Bacchi esse multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, uersus septentrionem, magni cuiusdam ædificij ruinæ, ubi Theatrum extitisse memorant. nos uero nihil certi habemus, quod de ipso dicatur. Hic uero ad stadia quatuor, iterum se se offert Anio, super quo est pons Numentanus, priscum retinens nomen, sicut & uia. quem pontem Narses eunuchus extruxit. Inter hanc quidem uiam, & Salariam ad. IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quo fugiēs ipse

princeps seipsum interfecit, auth. Suet. Extra autē portam Interaggeres *occurrit statim locus planus, instar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circūseptus, qui dicebatur* Castrum Custodiæ, *ubi fuerant olim in statione milites prætoriani* Dioclitiani Imp. Procopius *uero scribit eregione* Viuarij *forinsecus ueteres* Romanos *alterꝝ breuem murꝝ modico interuallo adiecisse, nō ad tutelam, sed ad delitias, ut leones eo loco, & alias bestias seruarent.* Vnde *olim locum ipsum* Viuarium, *hodie uero* Viuariolum *uocant.*

De ijs *quæ extra portam* Esquilinam, Næuiam, Cœlimontanam, & Gabiusam *fuere, uel sunt.* Cap. XVI.

E Xit *à porta* Tiburtina *eiusdem nominis uia, quæ* Tibur *mittit.* In *hac apud.* S. Laurentiū *iacet* Obeliscus *ī uinetis confractus, haud ita multo post, obuius fit supra* Anienem *pons* Mameus, *uulgo* Mamolo *appellatus, ab* Antonino Pio *extructus. qui à* Mamea Alexandri *matre instauratus, eius nomen adquisiuit. Quartus pons super eundem fluuiū* Lucanus *nuncupatur, qui propior est* Tiburi, *quā* Romæ, *ibiq; est sphærica moles.* In *ponte uero legitur index.* Ti. Plantij *authoris. Supra* Tibur *autem.* XX. *miliario concipitur* Anio Vetus, *partim in* Tiburtinum *usum, partim* Romam *deductus, qui minus salubris in hortorꝝ rigationem, atq; urbis sordidiora extaret ministeria. hanc aquam post annos. xl. quā* Appia *perducta est, anno ab ur. co.* CCCCLXXX. Curius *enim dentatus censor cum.* L. Papirio *deducendam curauit ex*

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ē in Senatu de consumatione eius, tamen ex S.C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem, decessit, gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignoscerentur, Anio nouus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipitur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquaꝶ constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquilinam portam Labicanam, & Prænestinam uiá egredi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sinistra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ultra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, ꝙ ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustoꝶ ossa ex propinquo campo Esquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Esquilias. Via prænestina inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum. D.CCLXXX. habet longitudinem à capite usꝙ ad Salinas, hæc. M. Valerio Max. P. Decio Mure

Coss. anno. XX. post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio censore. cui postea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit. C. Plautium. cui ob inquæsitas eius u nas Venocis cognomen datum est. sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanq̃ idem facturo, abdicauit à censura. nomen aquæ ad Appij honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuersationibus extraxisse censurã traditur. donec & uiã, & aquæductum consumaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo. II. mil. pas. uia prænestina, iuxta Herculaneum riuum, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus. Agrippa in ædilitate sua adiecta uirginea aqua, cæterisq; corriuatis, atq; emendatis lacus septingentos fecit. Ex quo Augustus Po. Ro. uinum petenti subiratum respondisse ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & uinum queritis. Addidit autem Agrippa omnibus aquis signa ærea, aut marmorea, utpote dei aquarum, qualia nunc quædam in urbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spineta, in Platea. S. Pauli, quæ sunt hæc.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. *& Propertij hæc.*

Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe

Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula, inquit Frontinus, fonti apposita hanc uirgi

nem pictam ostendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncu la uenas quasdam monstrauit, quas secuti ingentem a- quæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior nunc uocatur, tanquã olim ab Esquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & Prænestinam uiam nunc egredi scribit. Labicana à dextris, iuxta for- mam aquæ Claudiæ, ad Columnam oppidum; Prænesti na uero Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præne- ste, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana uero incipit uia Campana, quæ statim extra portam in du as dirimitur semitas; sed post pauca stadia utraq; La- tinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Ga- biusam locauimus portam, à qua olim exibat uia Gabi- na, de ea ita meminit Liuius. P. Valerius. T. Herminiũ cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occulta- tum obsidere iubet. Idem. ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Fuerunt autem Gabij, ut diximus, uia præne stina. Strabo. Sunt & Romanorũ oppida à sinistra Lati næ, inter eam, & Valeriam Gabij extant, in uia præ nestina, ubi lathomiæ sunt plusquã reliquæ, lapides Romæ suppeditantes, distantes Romæ, & Præneste ex æquo stadijs centum.

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fue- re, uel sunt. Cap. XVII.

Latina autẽ porta Via, eiusdẽ nominis, exit, à quæ in Latinos populos ducit; uidelicet per Leuicanum, nunc Valmontonum; & nunc

Campaniam usq; ad Casinatem. S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uiæ Appia, & Valeria; media inter has Latina est, ad Casinum oppidum iungitur Appiæ. XIX. à Capua distans stadijs. In hac. IIII. ab urbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiusdémq; deæ Simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit. Val. Max. Muliebre íqt, Fortunæ Simulacrꝝ, qđ ē ī uia Latina ad quartū miliarium eo tempore cum in æde sua consecratū Cal. decembris, quo Coriolanum ab excidio urbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his uerbis. Rite me uidistis. Rite me dedicastis. Eadem concipitur aqua Tepula. XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorsus, sub terra prius, dein de arcuato opere, Iuliæ post admista. M. Agrippa ædilis proprias uires collegit, & Tepulæ riuum intercœpit, acquisitæq; ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa est, anno ab ur. co. D. CC. XIX. Imp. Cæs. Iulia uero ab Aureliano, ut scribit Ant. in itinerario. Via autem Valeria ad miliarium. XXXIII. Frontinus aquam Marciam cócipi scribit. de qua plura superius locuti sumus. Penultimam enim omnium portarꝝ cis Tyberim Appiam appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur uia; Ab Appio Claudio censore, qui Capuam usq; eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine

ut plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius. Memoriæ felicitatis nomen Appij, & uiam muniuit, & Appiam aquam in urbem deduxit. quam quidem uiam Cæsar Dictator, uel exornauit, uel restituit. Plut. Commissa dehinc illi Appiæ uiæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouissime uero Traianus eam restituens Brundusium usq; strauit, desiccatis paludibus, excisis collibus, aggeratis uallibus, saxis cõstratis reliq; ijs circũ, ac põtibus magnificentissimi operis excitatis, per meabilis fecit. auth. Diony. Traianum autem quamplurima ædificia restituisse, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento incisis, satis apparet, quæ sunt huiusmodi.

IMP. CAES. DIVI NERVE, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamẽ in Albæ, Aritiæq; ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & postea Sinuessam, & medium Stellatum campum usq; Brundusium. mox transuerso itinere p Atellam nunc aduersam, Puteolis, & circum Baianũ olim sinum, nunc Tripergulæ balneas, usq; Cumas. Huic uiæ, & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo

mortis Claudij ait, Augustum, & Tiberium Cæs. Appia uia ad deos iuisse. Templum Martis celeberrimũ eadem uia. Ouidius.

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum rectæ porta capena uiæ.

Liuius. Viam Censores sternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, semitámq; saxo quadrato strauerunt. hoc templum à Sylla in ædilitate sua consecratum fuit, supra centum columnas positum. Memorant autem Martis duo fuisse templa, unum intra urbem quirini, quasi custodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra urbem, quasi bellatoris, uel gradiui. In Martis Ancyle fuisse scribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in urbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; sicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per siccitatem in urbem relato, pluuia stati manabat, hĩc Manalẽ dixere, Sex. Pó. auth. Martis Signum in uia Appia, idq; Cn. Seruilio, & Flaminio Coss sudasse memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium; apud quod Clodium, & M. Papirium interfectum fuisse, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarũ extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Asc. Ara Apollinis. Aedis spei, Mineruæ, extra eandem portam. præterea lucus Honoris, Virtutis Aedes. Liuius, Aedem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra urbem fuisse crediderim, ad ipsam ta-

men portam, ut dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in urbe excitanda uenirent, potiusquã extra. Ad portam autem quasi admonerent proficiscentes ad bella, nisi per uirtutem res strenue gessissent, aditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc est ad triumphum, Hinc est quod Augustinus ait. Neminem honoris templum ingredi posse, nisi prius Virtutis esset ingressus. Marcellus autem in Corsicam, & Sardiniam nauigans, grauissimam passus est tempestatem, cumque naufragio esset seruatus, Romam reuersus Tempestatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouid.

Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,
 Cum penè est Corsis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad. II. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum est, quod ibi Annibal castrametatus illusus reuersus esset. Via Appia hortos Terẽtianos. XX. iugerum fuisse legimus. Eadem uia ad. II. lapidem inter ædem. S. Sebastiani, & Caput bouis ĩ præ longa conualle extat circus, siue Hippodromus, satis rudis, ab Antonino Bassiano (ut creditur) extructus, ubi in medio adhuc apparent metarum signa, & Obeliscus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum. ubi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia a Tiberio Cæsare constituta habebant. Calori amni secũdo supra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in uia Appia positus, & appellatus à Valente imp. nunc dirutus.

dirutus. In eadem uia, ubi ea primum attigit Masicũ mõtẽ, urbs ẽ Sinuessa, olim Pometia. Fuit priscis tpibus Appia ueterũ sepulcris à dextris, & sinistris frequentissima, quorum multa adhuc cernuntur uestigia. ueluti ex Tiburtino lapide extructa spherica forma, sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, q̃ illic undiq; bubulorũ capitum simulacra lapide cœlata uiderentur ubi. sepulcrum Metellæ uxoris Crassi fuisse, hic index ostendit.

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASSI.

Cic. primo Tus. an tu egressus, inquit, porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorũ, Metellorũ sepulcra uides miseros putas illos? In eadem Appia. VI. ab urbe lapide. M. Tullij, & Tulliorũ monumenta fuere, ut marmora ĩscripta, ibiq; ĩucta apte significarũt. In gẽtili autem Scipionum sepulcro Ennium positũ cõmemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano superiori noster Ennius, itaq; in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentũ tres fuerant statuæ, duæ. P. & . L. Scipionũ. tertia ipsius Ennij, auth. Liuius, q̃ de loco ubi Publius mortuus, et sepultus anceps, sic sequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & sepultum, utrobiq; monimenta ostenduntur, & statuæ, nam & Literni monimentum; monimentoq; statua super imposita fuit, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres statuæ

ſunt, duæ. P. & . L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia poetæ. Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo uidetur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enim apud ipſum. M. Seruilij Coſſ. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Aemilio uerba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem uiolauerunt. Satis inſuper uobis. in. P. Africano. Literni domicilium, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulcrum oſtendi. In baſi autem ſtatuæ Ennij hæc erant inciſa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM.
HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA FACTA. PATRVM.
NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV.
FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER. ORA. VIRVM.

Sepulcrũ ſororis Horatij, eius, qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipſa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorũ ſepulcra, Campúsq; ubi pugnauerunt collocatur. & locus Mercurio ſacer, Aquaq; Mercurij appellata, ad quã cum conueniſſet. Po. Ro. unusquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua Mercurium inuocans, ut aſperſis, peccata, præſertim periuria, dilueret. Ouid.

Eſt aqua Mercurij portæ uicina capenæ,

Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam *omnium aliarum uiarum reginam appellauit. in qua ad quintum lapidem sepultus est* Pomponius Atticus, *in monimento.* Q. Cecilij *auunculi sui, ut inquit* Cor. Nepos. Cæditiæ *Tabernæ in uia* Appia, *Domini nomine sunt uocatæ. Sex.* Pomp. *Lucus* Egeriæ *extra portam* Capenam, *quód* Camœnis *sacrauit* Numa. *Via* Laurentina *in* Appiam *incidebat, in qua sexto ab urbe miliario, fermè ubi. S.* Sebastiani *est passionis locus* Termialia, *idest festa* Termino *deo sacra, magno populi concursu celebrabantur. Estque is* Terminus, *qui, cum in* Capitolio *ædes* Iouis *dedicaretur, cæteris dijs cædentibus, cædere noluit.*

De ijs quæ extra portam Hostiensem, *&* *reliquas in genere.* Cap. XVIII.

VLTIMA *urbis porta cis* Tyberim, *& ab ea, quæ egreditur uia,* Hostiensis *dicitur: quod* Hostiam Tyberinam, *ab* Anco *rege conditam, mittat. hæc autem porta prius* Tergeminorum *sortita nomen ad radices* Auentini, *ut uisum est, steterat. extra quam* Liuius *primo dec. quintæ* Emporium *sic ponit.* Ædiles *extra portam* Tergeminam Emporium *lapide strauerunt, stipitibúsque sepserunt, &* Porticum Aemiliam *reficiendam curarunt, gradibúsque ascensum ab* Tyberi *in* Emporium *fecerunt. Sed nunc locum intra urbem esse opinamur, quod innuunt uerba* Liuij *ultimo loco posita, emporium ipsum prope* Tyberim *ostendentia. In* Trastyberina *regione tres extant portæ.* Portuensis. An

relia. Fontinalis, siue, ut alij uolunt, Septimiana. A Portuensi inchoat uia eiusdem nominis, quæ ducit ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen accepisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præest, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata esse traditur. Via autẽ Aurelia egreditur à porta eiusdem nominis, quæ, ut diximus, tendit per maritima Thusciæ, Pisas uersus, ab Aurelio consulari uiro, & strata, & denominata. unde consularis erat uia. huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius sic. Etruriæ per Aureliam usq; ad Alpes maritimas ingentes agri sunt. Traiana etiam est dicta à Traiano imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Galbæ imp. ubi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, siue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Triumphalis: de qua supra facta est mentio. Suet. Tradit uiam Vitelliam fuisse ab Ianiculo usq; ad mare.

LAVS DEO OPT. MAX.

Impressum Romæ per Antonium Bladum de Asula in Campo Floræ, in Ædibus. D. Ioan. Bap. de Maximis. Anno Domini. M.D.XXXIIII. Vltimo Mensis Maij.

A
B

LECTORI.

Libuit lector candidissime recognito toto uolumine in hunc locum referre, atque corrigere nonnullos errores, quos, me absente, impressores festinantes ad lucrum commisisse, animaduerti, reliquos, si qui erunt, tutemet ad hũc modum facillime emendabis. Vale.

Pag.i.Ver. 21 operæpretium 37 à deorum 43 hemicycli 46 sexcentorum 2.2 utraque 27 sexcẽtorũ 29 angustior uidetur 3.38 tota 40 millia 4.9 terminatur 18 hemycicli 43 rhombi 53 attolli tur 5.7 iuuenibus 43 Aboriginum 6.2 missionẽ 15 prælio 29 Lauinia 39 Numitorem 48 subtractos 8.2.additum 9.1 uelit 10.25 prælio 35 nullibi 11.28 uilibus 45 agitauisse 47 uelit 12.3 processisse 13.31 perscripto 54 nullibi 14.7 certum 37 mensura 38 statuto 15.3 Agonensis 27 nullibi 53 urbis 16.12 Xysti 18 Puteolos 45 Agonensem 46 Agonos 17.9 aquæductu 28 hicque 51 Flaccũ porta Capena cum 19.2 hemistichio 3 iuxta 22 magna uis 20.8 Aureliam 47 ter centum 21.49 Nouissime, lege Antea 22.33 uouerat 39 Norbano 23.6 tectis 8 indefensum 24.9 FIGENDI 22 uelata 25.4 missi 45 phænomenon 26.32 Præneste 43 TITVS 29 quid uelit, expunge sibi 35 Caruilio factam 30.29 scholam 37 quæ 33.2 superstitis

Ar. a chev. ermines
between three oaken branches
proper